

פיקוח נפש וזכויות הקניין

(שיטת רש"י לפיה פיקוח נפש לא דוחה איסור גזל)

ד"ר אבי וינרוט, עו"ד

לעילוי נשמות:

אבי מורי ה"ה משה אהרן ב"ר מרדכי אליעזר וינרוט ז"ל
אמי מורתני, אצילת הנפש, ה"ה דרייזל וינרוט ע"ה (בת ר' אריה אפטרגוט ז"ל)
חמותי, ה"ה נעכא (נלי) שטרנטל (בת ר' מנחם הלוי שיף ז"ל)

ת.נ.צ.ב.ה

שמואל ב

פרק כג

א ואלה דברי דוד האחרנים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמרות ישראל: **ב** רוח יי דבר בי ומלתו על לשוני: **ג** אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים: **ד** וכאור בקר ירוח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ: **ה** כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח: **ו** ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו: **ז** ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת: **ח** אלה שמות הגברים אשר לדוד ישב בשבת תחכמי ראש השלשי הוא עדינו העצני על שמנה מאות חזל בפעם אחת: **ט** ואחריו אלעזר בן דוד בן אחי בשלשה הגברים עם דוד בחרפם בפלשתים נאספו שם למלחמה ויעלו איש ישראל: **י** הוא קם ויף בפלשתים עד כי יגעה ידו ותדבק ידו אל החרב ויעש יי תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו אחריו אף לפשט: **יא** ואחריו שמה בן אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים: **יב** ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויף את פלשתים ויעש יי תשועה גדולה: **יג** וירדו שלשה מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית פלשתים חנה בעמק רפאים: **יד** ודוד אז במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם: **טו** ויתאווה דוד ויאמר מי ישקני מים מבר בית לחם אשר בשער: **טז** ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים וישאבו מים מבר בית לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל דוד ולא אבה לשתותם ויסף אתם ליי: **יז** ויאמר חלילה לי יי מעשתי זאת הדם האנשים ההלכים בנפשותם ולא אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגברים: **יח** ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה והוא עורר את חניתו על שלש מאות חזל ולו שם בשלשה: **יט** מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא: **כ** ובניהו בן יהודע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אראל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבר ביום השלג: **כא** והוא הכה את איש מצרי איש מראה ובד המצרי חנית וירד אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו: **כב** אלה עשה בניהו בן יהודע ולו שם בשלשה הגברים: **כג** מן השלשים נכבד ואל השלשה לא בא וישמהו דוד אל משמעתו: **כד** עשהאל אחי יואב בשלשים אלקנו בן דוד בית לחם: **כה** שמה החרדי אליקא החרדי: **כו** חזן הפלטי עירא בן עקש התקעי: **כז** אביעזר הענתתי מבני החשתי: **כח** צלמון האחחי מהרי הנטפתי: **כט** חלב בן בענה הנטפתי אתי בן ריבי מגבעת בני בנימו: **ל** בניהו פרעתני הדי מנחלי געש: **לא** אבי עלבון הערבתי עזמות הברחמי: **לב** אליחבא השעלבני בני ישן יהונתו: **לג** שמה ההררי אחיאם בן שרר האררי: **לד** אליפלט בן אחסבי בן המעכתי אליעם בן אחיתפל הגלני: **לה** חצרי הפרמלי פערי הארבי: **לו** יגאל בן נתן מצבה בני הגדי: **לז** צלק העמוני נחרי הבארתי נשא כלי יואב בן צרויה: **לח** עירא היתרי גרב היתרי: **לט** אוריה החתי כל שלשים ושבעה:

לעולם

יכנס אדם בכי טוב. מדקדק ר"ח מדמקדים כניסה
ליליאה דבנכנס¹ מעיד אחרת אחרית² מדליף גרש
פסקים (דף 7. וסל) מאכזרה דמלכרס סגי לרוז מנות דכמי
וישכס אזכרס בצקר ודלמח משוס כי טוב הוא דלח השכיס אלח ודלי
מניחו לא שייך למימר שילח בני
טוב שמכיר המוקשים והפחמים
והע"ה דהכח מייתי קרס והחס לא
תללו איש מפתח צימו עד צקר
מסנע דמימו נמי מיירי יס לומר
דכיון דהוא סכנתא חשיב כנוו לעיר³
אחרת וצפ"ק דמענית (דף י:) מייתי
קרל דהצקר אור ור"י אומר דלח
לדקדק צוה דלורחיה דגמרח צהכי
בצקר צמנה מדליקין (עמ דף גה):
צין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה
יולח וצפרק עושין פסין (שיריון דף
גה.) נמי אמרין אלח אדם מטפס
ועולה מטפס ויורד והא דליף מיישכס
אזכרס בצקר שפיר לייף דמשוס כי
טוב לא היה צריך לאמר כיון דלול לצבר
מנוה דשלושי מנוה לחן מוקין⁴ ט: ||

שמלאך

המות מפקיד שם
בציון. לא גרסינן
שנאמר למכנס יפקיד כליו דגני
עשרה מסעות של סנהריב כמיז הא
קרל (פסטיה י) צל על עיט עבר
צמנרון לנכנסת יפקיד כליו:

מהו

הציוץ עצמו במטון חבירו.
אזיעתא ליה אי חייב לשלם
כשהציל עצמו מפני פקוח נפש:
דלא שביק דהו אלהופי. צמרוייהו
כמיז וליאלה של עשורים שלל
נטולה ע"מ לשלם עדים ושל עדים
שלל לקמוה ממי שזכה צה:

בכי טוב. צדוד חנה זורחת ילין צמלון ולא ימחין עד שחמך
ולצקר לא ישכיס ללחט עד שאירי כי טוב לישנא מעליא⁵ האור כי טוב
לומר טוב הוא ללחט כי וליכנס כי מפי המויקין והליטטין: חרב.
חרבו של מלאך המות: אימה. אימת מות של מלאך ולא צגלי
כל כך: רתחא. דכר: סבר כוי.
סמס חלונות: אם אמרנו כו'. צלרעצה
לנשים ומלורעיס: דאיבא ספק נפשות.
צמקוס שחגלה סס: תא שמע.
וספייה⁶ דקרל ועמה לנו ופלה אל
מחנה ארס אס ימיונו נמיה וגו':
וה"ט דרית בהו נקבה. דהסס משוס
נקשה הוא דעצמי: דשוויא אחרוייכו.
אגדמח ושמעתמח צדכר אחר ושינסס
שוין צה שחמלנו וחמפלנו צה: כי
תצא מעצמה. אגמנו גרמנו לו
שקלקלו והצמיח הקציה לשלם כלילו
הוא הצעירה: פתח הכתוב בנזקי.
שהיך ממונו דכמיז כי תלח משמע
מעממה שהליך צמון שלו והלכה
ולקה צמון של צמירו: וסיים בנזקי
גופו. שקלרו מצער צמיס: משוס
הציו. כזרק כן צמנו למרעוס
דליחו גופיה עבד הכל נמי איחו
גופיה עבד ופקח מיניה לחייבו צד'
דצריס אס הזוק צה ארס כלחמריין
צפ"צ (דף גה.): אשר בשער. סנהדרין
זקני השער: טמון באש קמיביעיא
ליה. מעשה צל לפני צממה שערנו
לנשיו גיש של ישראל ונלך לשלול
הלכה אס חייצין לשלם כליס הטמוניס
צמוכו כו' יהודה או פטורין כרעני:
גדישין דשערוין הוו. אקרל סמך
דכמיז תמי חלקת השדה מלאה
שערוין: שקר פורי. גרל שדה אמריס
לעשות לו דרך ולאכולמן שלו דאמרי'
צפ"צ (דף ק): דרך המלך חין לה
שיעור: מלאה שעורים כו'. צדצני
הימים: מלאה ערשים. צספר שמואל:
ויצילה. שלל יטרפוה הוליל וחסור:
לשלל חמ עצמו צמנמן מצירו:
ה"ג

לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב
שנאמר⁷ ואחם לא תצאו איש מפתח ביתו
עד בקר ת"ר דבר בעיר כנס רגליך שנאמר
ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר
ואומר⁸ לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך
בערך ואומר⁹ מוחין תשכל חרב ומחדרים
אימה מאי ואומר וכי תימא ה"מ בליליא
אבל ביממא לא תא שמע לך עמי בא
בחדריך וסגור דלתך וכי תימא ה"מ [היכא]
דליכא אימה מגואי אבל היכא דאיכא אימה
מגואי כי נפיק יתיב ביני אינשי בצוותא
בעלמא טפי מעלי ת"ש מוחין תשכל חרב
ומחדרים אימה אע"ג דמחדרים אימה מוחין
תשכל חרב ° רבא בעירן רתחא הוי סכר כוי
דכתי' ° כי עלה מות בחלוניו ת"ר רעב בעיר
פור רגליך שנא' ° ויהי רעב בארץ וירד אברם
מצדימה [לגור] (ויגד) שם ואומר ° אם אמרנו
נבא העיר והרעב בעיר ומתנו שם מאי ואומר
וכי תימא ה"מ היכא דליכא ספק נפשות
אבל היכא דאיכא ספק נפשות לא ת"ש
לכו ונפלה אל מחנה ארם אם ידיונו נחיה
ת"ר דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע
הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע
הדרכים דכיון דיהיכא ליה רשותא מסוגי
להדיא שלום בעיר אל יהלך בצדי דרכים
דכיון דלית ליה רשותא מחביי כבויי ומסוגי
ת"ר דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם
כליו וה"מ היכא דלא קרו ביה דרדין ולא מצלו ביה עשרה ת"ר כלבים בוכים
מלאך המות בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר וה"מ דלית
בהו נקבה: יתיב רב אמי ורב¹⁰ אסי קמיה דר' יצחק נפחא מר א"ל לימא
מר שמעתתא ומר א"ל לימא מר אגדתא פתח למימר אגדתא ולא שבוק
מר פתח למימר שמעתתא ולא שבוק מר אמר להם אמשול לכם משל למה
הדבר דומה לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו
שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן אמר להן אי הכי ° אימא לכו מלתא דשוויא לתרוייכו ° כי תצא אש
ומצאה קוצים תצא מעצמה שלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי שלם את הבערה שהבערתי
אני הציתים אש בציון שנאמר ° ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ° ואני
אדיה לה חומת אש סביב ולכבוד אדיה בתוכה שמעתתא ° פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו
לומר לך אשו משוס חציו: ° ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ויבקעו שלשת
הגבורים במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר מיבעיא ליה אמר רבא
אמר ר"ג טמון באש קמיביעיא ליה אי כו' ° יהודה אי כרכנו ופשטו ליה מאי דפשטו ליה רב הונא אמר
גדישים דשערוים דישאל הוו דהוו מטמרי פלשתים בהו וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חבירו
שלחו ליה ° אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך אתה [ומלך] ° פורץ לעשות לו דרך
ואין מוחין בידו ורכנן ואיתימא רבה בר מרי אמרו גדישים דשערוין דישאל הוו וגדישין דעדישים
דפלשתים (ה) וקא מיבעיא להו ° מהו לימול גדישין של שערוין דישאל ציתן לפני בהמתו על מנת לשלם
אבל אתה מלך אתה ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו בשלמא למאן דאמר לאחלופי
היינו דכתיב חד קרא ° ותהי שם חלקת השדה מלאה ערשים וכתיב חד קרא ° ותהי חלקת השדה מלאה
שעורים אלא למאן דאמר למקלי מאי איבעיא להו דהני תרי קראי אמר לך דהוו נמי גדישים דעדישים
דישראל דהוו מיטמרו בהו פלשתים בשלמא למאן דאמר למקלי היינו דכתיב ° ויתיצב בתוך החלקה
ויצילה אלא למ"ד לאחלופי מאי ויצילה דלא שבק דהו לאחלופי בשלמא ° הני תרתי היינו דכתיב תרי קראי
אלא

בסמס ג [וע"ש]
תמיס י: [וע"ש].
ט [מנהדרין דף לט].
ז [לעל כג: ד] [ובקנ].
ח [ל: ט] [ובקנ קי:].
ט [י: ק: טנהדרין כ:].
י [נכמו ש: י: ז] [ד"ה].
יא [מלך: ט] [מסחים ה].
יב [עי' מוספות פסקים].
יג [ד"ה יכס, ומוספות].
יד [ד"ה אמר ומולין].
טו [ד"ה מהכא].

הגהות הב"ח

(ה) גפי דלשמים הוו וקא מעשיל:

גליון הש"ס

גס' רבא בטרין
רתחא. עין משנע
כניש סמון קצה: שם
מהו ציבור גדישין
וכו'. ע"י מנהדרין דף כ
צ"ג מ"ה"ה מלך: טוב:
ד"ה שפ"א וכו' צ"א
גרסי. ע"י גון המלך
שטוק משנוני נחמ ודריס
חלמי' וי"ד אוח כה:

הגהות וצירונים

[ל] ציל רבי אמי ורבי
אסי [ביש, ובכתי' ר'
אמי ור' אסי: צ] בעיי
וכתי' הניסא אני
הצד: [ל] [ומפ"ש חות'
גשין סח צ"א ד"ה
וכתי' כו' דאע"פ
השפוק לא כתיב עריין
דור ודעין חתא גיב הכא
רעי מנהדרין פכ צ"א]
[גליון:] [ד] צור להוסיף
צמ"ד [ביש, וכ"ה
כתי']: [ה] דצ"ל
לישנא דקרא [מאדימ]:
[דכתי']: [ו] ספידיה
[דכתי']: [ז] ע"י להוסיף
צ"ר אחרת ויצא
בעיר אחרת איירי [רבש
חמרי]: [ח] ברפ"ר ונסף
גס' ציל מעיר
[רש"ש]:

ליקוני רש"י

יכנס בכי טוב. היולח
לדרך יכנס עריבה לניח
מלון עמוד הממה זורחת
ולמח צדוד ער עד הכן
הממה יולח וזו טוב לו
שחמך טוב לו שחמך
גאר כי טוב ומה הוא
טובו מפי הדיוט ומפני
הלכטיס [נסחים ג].
צדצני צדוד שחממה
זורחת שחין למטון מליון
אי נמי שלל ימול צמנוח
ובקטיס שצער שלל
ועליו עליות מרבל
אחא או גנד ויצא בכי
טוב. שימחין על עיבור
כמו ורל אלוקיס חמ
האור כי טוב ונענית י:
דשוויא אחרוייכו.
שחמח מועלת לטעיס
כמו [מסר ג] חין שוין
לניסס [מנהדרין לט].
ואני אדיה ליה חומת
אש. וחמי אדיה ליה למח
כלילו חומת אש סביב לה
[וכתי' ב. ט]. פתח
הכתוב בנזקי ממונו.
דכמיז כי תלח אש
דמעממה מעממה. וסיים
בנזקי גופו. דקרי ליה
מנעיר. וצ"ר ק"א אשו.

הטעם אם העברה. משום חציו. היינו הכמוס דליכו קעבד דהו כזוק חן [לעיל כג]. ממונו
לשמוי הוצרך לשלול צלח מנהדרין היסופס צעער ציס לחס [שמואל-ב כג. טו]. שהמלך פורץ. גדרות על אמריס
לעשות לו דרך קר מיעוס לפרדסו או לכינוו ויכמות י: צעשור לו דרך. דלדו ולכנוו [סנהדרין כג]. שהמלך פורץ
בחס וזרד מלפניו לעשות לו דרך ולא יטה יעין ושמלל ובספרי צפרתס המלך נפקא לן מקראי ואלה צעני ומצדכס
לגלמי כוס לגנו ממלוח קרריס גדלחו משל חמיו כדררשקין נמי [הרומי דף ט]. והכסן הגדול ממלוח [היבש"ס כ"ב טע].

הו א מיי פ"ח מלכות
חול ומיק הלכה ב ג
סמט עיין פה עוש"ס מ"ח
סמין שפט ספק ג:
נה ב מ"י מ"ה מל'
מלכס הלכה ג:

תורה אור השלם
א ולקחתם אגרת
אויב ויבולתם צים
איש פסו והצעתם אל
המשלוקו ואל שפי
הקויות סן הרב אשר
בספי ואדם לא תצאו
איש מפתח ביתו עד
בקר: [וספ"ה ג. כו]

ב לך עמי בא בחדריך
ובקר דלך צקר פנהד חי
כקעט נענ עד יעבר
וגם: [וספ"ה ג. כו]

ג מוחין תשכל חרב
ובחדרים אימה גס
בחדר גס בחוליה ויק
עם איש שפחה:
[ויב"ס ג. כו]

ד כי יצלה קוח
בחדרוניו
בארמנותיו להקבית
עליו מוחין בחורים
בחדרות: [ויב"ס ג. כו]

ה ויהי רעב בארץ וירד
אברם מצדימה לגור
שם כי בקר הרעב
בארץ: [ויב"ס ג. כו]

ו אם אמרנו נבוא
לעיר והרעב בעיר
וקמה שם ואם ישכנו
פה וקמה ונתה לנו
הנלה אל פתחה ארם
אם יצנו ונתה ואם
ימיתנו וקמה:
[ויב"ס ג. כו]

ז כי תצא אש ויבא
העיר ויבא גדיש או
הקמה או השדה שלם
ישלם המבעיר את
הבערה: [וספ"ה ג. כו]

ח כלה י את החיתו
שפך חרון אפו וצת
אש צמין ותאכל
יסודותיה: [וספ"ה ג. כו]

ט ואני אדיה ליה נאם
י חומת אש סביב
ולכבוד אדיה בחוקה:
[ויב"ס ג. כו]

י ויתאוה דוד ויאמר
מי ישקני מים מבור
בית לחם אשר בשער:
[וספ"ה ג. כו]

יא חבל ישיב רשע
גולה ישלם בקחות
החיים הקר לבקחי
עשות עול חיו ויחיה לא
ימות: [ויב"ס ג. כו]

יב ואחרי שפאן בו אגא הררי ויבאפו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה
ערשים והעם גס ספני פלשתים: [וספ"ה ג. כו. יא. ט] הוא היה עם דוד בפס פמים והפלשתים ויבאפו
שם לפלשתיה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים והעם נכס ספני פלשתים: [וכי הייס א יא. ט] ויתיצב
בתוך החלקה ויצילה וישלם את פלשתים וישלם יי חשונה וקדוה: [וספ"ה ג. כו. יב]

[דף ט ע"ב - טב ע"א]

יב [דף ט ע"ב] גדישין דישראל הוו ופלגתים טמונים צה ומציעא ליה מהו למיקליהו. ^אאבל ^בהא לא מניעיה ליה אי שרי למיקליהו להנלט ישראלים. דמילתא דפשיטא היא דאין לך דצר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלש עבירות. אלא הכי מציעיה ליה מכו למיקליהו דעעתא דליפטור מחשומין. ואמרו ליה [ח] אסור להציל עמנו בממון חבירו דעעתא דליפטור אלא יציל עמנו וישלם. מהו לחלופי שעורים דישראל בעדשים דפלגתים כדי להציל לנהממו. ושמו ליה דאסור לגזול על מנת לשלם שנאמר חבול ישיב רשע גזילה ישלם. ויראה שיעדיין לא היו מוומנין. אלא ראו ליקח גדישים של שעורים דישראל ולכשודמין להם גדישים דפלגתים יחזירו להם. אלא אם היו גדישין דעדשים מוומנין אפילו אין בעלי גדישין שעורים לפטור מותר לזכות להן גדישין של עדשים על ידי אחר וליקח גדישין של שעורים דזכות הוא לו דעדישים עדיפי טפי. וכן משמע לישנא דקרא חבול ישיב רשע גזילה ישלם דמשלם אחר שכבר גזלו:

יג [דף טא ע"א] **עבירה** גדר שהוא גבוה ארבע אמות [מענין] הדליקה פטור. רב פפא מוסקי אמתימין ואמר דבעינן שיהא גבוה הגדר מדבר הנשרף ארבע אמות אם היו קולטים מלד אחד. לפי שקולטים בקל נאחו צהם הדליקה ואפילו הגדר גבוה מאלד הרבה. בקל יעברו גחלים או שלהבת ויליקו הקולטים. והאי שיעורא דארבע אמות בקולחא אבל נכפפת אפילו הגדר גבוה מאה אמות מייב כרז דמניא כוחיה. דמתימין איירי בקולחא [וצרימיה איירין] לענין רוחב וה"ה נמי לענין גובה. ^אהגה"ה ^בואם היה הגדר גבוה מן השלמה פטור מלויין להם ואפילו מאה מיל חייב. וכן עברה נהר רחב מ' אמות אפילו אין בו מים או ארימא דלדלי שיש בו מים פטור. ורז אלפס ז"ל לא הוציא כל זה. ונראה דזו היא סברתו משום דק"ל כרזי שמעון דאין שיעור אלא הכל לפי הדליקה בין לענין גובה בין לענין רוחב. ואף על גב דלכאורה לא איירי רבי שמעון אלא לענין רוחב:

[דף טא ע"ב] **המודליק** צמח שלו כמה חטבור הדליקה. יראה דוקא בשלו נמנו שיעור אבל בשל חבירו כיון דשלא נרשום הדליק לא נמנו שיעור.

המודליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו רבי יהודה אומר ישלם כל מה שנחטבו. וחכמים אומרים אינו משלם אלא גדיש של חטין או גדיש

הגהות הגר"א [ג] ואין נראה לר"י. (בעל תוס' וכמבואר בתוס' כאן בשמו) כצ"ל:

תפארת שמואל

(ג) ובספיקא לא מפיקין פטורא וכו'. ונראה דאי חפס הנמסר לא מפיקין מניה ול"ד לתקפו כהן ולהאיבעיא שכתב בפי' כיצד הרגל סימן ב' ע"ש דהתם הוא הכל טענת ספיקא אבל כאן הוא טענת בריא מהני אפילו בספיקא דרינא וכ"כ הרא"ש בכחובות להדיא ויש לחמוה אטור סימן שפ"ח סעיף ד': סליק פרק הכונם

פפ"א חריפתא

מחייב משום אש אש"כ עשה כל כך בפני עמנו צלל קויע הרוח או דבר אחר שיכול להזיק ברוח מנויה אחר גמר המעשה שלו דהכי משמע המעביר את הבעירה שפני עמנו עשה את הבעירה שיכול להזיק ברוח מנויה ולכן כאן פטור דנבלאו לכו לא היתה יעלה להזיק והלטי דהיינו גמר עשייתו לא עשה המלכה בפני עמנו: [ח] אסור דאיירי עצמו. ה"ה דלהציל אחרים נמי אסור כמו שהיתה השאלה להציל ישראל אלא דשאני המציל לאחרים אע"ג דאסור מ"מ פטור מלשלם דממסיק רבינו בסוף הגזול מחרש שאם אי אהא אומר כן אין לך אדם מציל אחרים: [ט] דתניא ברי"א ב"ר. לא קאי דלעיל אלא פסיקא בפני עמנו היא: [י] והלכה כרבנן דרב אשי סוקי וכו'. עיין לקמן גבי ההוא גברא דנטש נכספתא: [כ] בתוך ש"ח חבירו. וכ"כ הרי"ף והמקפומ ומיהו ההוא כשנפלה הגדר מחמת הדליקה כדלקמן: [ך] דאשרה. דמרגל נכספיה גבי קדושין וה"ה לאיש. כ"כ הר"ן בשם רבינו ז"ל: [מ] כגון שיש עדים שמסרו. כ"כ הרי"ף דאי אין עדים יכול

קיצור פסקי הרא"ש

יב אסור להציל עמנו בממון חבירו על דעת ליפטור אבל יציל עמנו וישלם ואסור לגזול על מנת לשלם: יג [ח] השולח הבערה ואלהא אפילו עלים ואבנים ועפר חייב ואם עברה גדר [ט] או דרך [הרביס] הכל לפי הדליקה אם עברה יותר מן הראוי לה לפי גובה פטור וכן לענין רוחב. אש פטור בו על הטמון אם הדליק צמח שלו ודלקה בשל חבירו ויין היכה דכלו חזיו ואם הדליק בשל חבירו חייב על הטמון דצד שדרכו להטמון כגון צבית בכל דבר ונגדיש מוריגין וכלי בקר. [כ] ועשו חקנת נגול בשאש דמשחב ועקיל.

[ל] השאל מוקם להגדיש והגדיש והטמון אינו משלם אלא דמי גדיש. להגדיש חטים והגדיש חטים ופחן בשעורים ופחן בחטים אינו משלם אלא דמי שעורים: יד הנומן דינר והב לאשה ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא הויקמו משלמת דינר והב פשעה בו משלמת של כסף: מז אם עשו חקנת נגול במסור אם לאו כגון שיש עדים שמסרו ואין יודע כמה הפסידו איבעיה ולא איפשיטא ופטור ואפילו אין המוסר מכחישו [מ] ויש אומרים דנשבע וכוונה מחלה: מז ההוא גברא דנטש נכספתא דמכריה וסדייה צנהרא אחא מארי' וטען דהוא מרגינתא נכספתא ומיעני' לן אי [אורמא] לאומוי מרגינתא נכספתא' ושקיל בשבועה או לא ולקולא עבידן. ואי טעניה כסא דכספא אי אמר הוא או איניש מהימנא הוא דמפקדי איניש גביה מהימן נשבעה. ועשו חקנת נגול בפקדון היכה דלא טעין נפקד טענת צרי:

שדה צופים

דף טב ע"א עשו חקנת נגול במסור או לא. הלא"ש צדיק סי"ח סי' י"ג וסי' ס"י ל"ד:

קובץ מפרשים

א) תוס' [גליין]: ב) תיבת "אבל" ליתא ברפ"י ויש למוחקה: ג) תוס' [גליין]

של שעורין ואפילו היו בו מוריגין וכלי בקר שדרכן להטמון נגדיש. דגזירת הכמוב דפטרה תורה טמון נאש. [דף טב ע"א] ודוקא במדליק צמח שלו דהכי איירי קרא כי מלא אש. אבל במדליק צמח של חבירו כל דבר שדרכן להניח בו. אם גדיש הוא משלם מוריגין וכלי הבקר. ואם צמח הוא משלם כל דבר הטמון בחובו שכן דרך להניח בחמים כל דבר. וי"ו והלכה כרבנן דרב אשי מוקי צריש פירקין ההיא דהכוסף קממו של חבירו בפני הדליקה צטומן דשויה טמון נאש. והא דקאמר רב שמיעת מילתא לרבי יהודה דמחייב על טמון נאש דעשו בו חקנת נגול. לאו משום דסבירא ליה כרזי יהודה. דנ"מ לרבנן במדליק [כ] צמח של חבירו. אלא דנקט רבי יהודה לרצוחא דאפילו על ארנקי נגדיש האמיניהו נשבעו: **יד אביר** רבא הנומן דינר והב [ל] לאשה ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא והאיקמו משלמת דינר של זהב. דאמר לה מאי הוה לך גביה דאויקמיה. פשעה בו אין משלמת אלא דינר של כסף. דאמרה ליה נעירותא דכספא קבילית עלי דדהבא לא קבילית עלי:

מז בעי אממר עשו חקנת נגול במסור או לא [א] כגון שיש עדים שמסרו ואבד ממונו ואינם יודעים כמה. [ב] ועלמה צמיקו. [ג] [א] ומספיקא לא

מפקינן ממונא * . ודלא כרז האוי שכתב דכל חיקו דממונא חולקין. ורבינו תם ז"ל היה אומר דהך ציעא מייירי כגון שהמסור מכחיש את הנמסר דומיא דנגול שהגזון מכחישו. [ע] אבל אם המסור עלמו אינו יודע כמה הפסיד ישבע הנמסר כמה הפסיד ויטול. [ג] ואין נראה לר"י יונה ז"ל דמשמע דאיירי בציעא זו [פ] דומיא דטמון נאש שאין המצביר יודע כמה הפסיד הניזוק. והכי מסתבר טפי לדמות ציעא זו [לציעא] לטמון נאש מלדמותו לנגול. [ז] דהא טמון לא מדמיקן לנגול אף על גב דקאמר עשו חקנת נגול בשאש:

מז הדרוא גברא דנטש נכספתא דמכריה וסדייה צנהרא. אחי מריה וקטעין כובא. ומניעיה ליה לרב אשי אי מהימן אכל מאי דטעין.

ומייתי ראייה מהא דלמרו חכמים המדליק את הבירה שמשלם כל מה [שצחוכה שכן] דרך להניח בחמים. וכשעשו חקנת נגול בשאש על כל מה שהיה חייב צמיש לו

הגהות הב"ח

ב תניא ברי"א וכו' ואפילו ער מאה מיל: ג ואין נראה לר"י ציחק ז"ל דמשמע דאיירי בבעיא זו: ד שמשלם כל מה שבחוכה שכן דרך בני אדם להניח בחמים:

להדיא ויש לחמוה אטור סימן שפ"ח סעיף ד': סליק פרק הכונם

פפ"א חריפתא

[ח] השואף ב"ר. משנה דף ס' ע"א: [ט] או דרך הרבים. נקטור כ"י ל"ג הרביס: [י] ה"ג היכא דכ"ו חבירו. והוא פניס ס' ט"ז: [כ] עשו חקנת ב"ר. גם זה שם: [ל] השואף מקום ב"ר. צרימיה דף ס"ב ע"א: [מ] וי"א דנשבע וגובה מחבדה. הוא רב האי אבל פניס דחאו וכוור סימן שפ"ח לא הוכירו כלל והב"י כתב צמח משונת מיי' שגם רב האי נחשבומו כמז דהמע"ה ודלא כמ"ש בשעריס:

הוא או איניש מהימנא הוא דמפקדי איניש גביה מהימן נשבעה. ועשו חקנת נגול בפקדון היכה דלא טעין נפקד טענת צרי:

דף טב ע"א עשו חקנת נגול במסור או לא. הלא"ש צדיק סי"ח סי' י"ג וסי' ס"י ל"ד:

יִתְכַן שְׂיִתֵּר מִפְּנֵי פְקוּחַ נַפְשׁ, כִּי הָאֲכִילָה הִיא בְּעֶצְמוּתָהּ מְסִירָה הַסְפָּנָה שְׂתֵּהִיָּה מִהֲרָעָב, וְאוֹלָם הַטְּמֵאָה אֵין רְאוּי שְׂתִדְּחָה מִפְּנֵי זֶה, אַחַר שְׂאִינָה בְּעֶצְמוּתָהּ סְבִיב לְהִסִּיר הַסְפָּנָה. עַד כָּאֵן. וְהִנֵּה הַפְּרִיז עַל הַמְּדָה בְּמָה שֶׁכָּתַב שְׂהַטְמֵאָה אֵין רְאוּי שְׂתִדְּחָה מִפְּנֵי הַסְפָּנָה, וְדָבָר זֶה יִשְׁתַּקֵּעַ וְלֹא יֵאמָר, שְׂלֹא מְצִינוּ שׁוּם אֲסוּר שְׂאִינוּ נִדְּחָה מִפְּנֵי פְקוּחַ נַפְשׁ, כִּי אִם עֲבוּדָה וְרָה וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת וְשִׁפְכוֹת דָּמִים, אֲבָל שְׂאָר כָּל הָאֲסוּרִים בְּכֻלָּם נִדְּחִים מִפְּנֵי פְקוּחַ נַפְשׁ. וְאֵלוּ הֵם דְּבָרִים פְּשׁוּטִים.

וְדַע, דְּבִפְרָק הַכּוֹנֵס (נ"ק ס ע"ב) אָמְרִינוּ: "וַיִּתְאַוּהוּ דָּוִד וַיֹּאמֶר מִי יִשְׁקֵנִי מֵיִם מִבּוֹר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר. וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים בְּמַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאַבוּ מֵיִם מִבּוֹר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר" (ט"ז כג, טו-טו). מֵאֵי קָא מִבְּעֵיָא לָהּ? אָמַר רַבָּא אָמַר רַב נַחֲמָן: טְמוֹן בְּאֵשׁ קָא מִבְּעֵיָא לָהּ, אֵי כְּרַבִּי יְהוּדָה אֵי כְּרַבְּנָן. וּפְרַשׁ רַש"י: טְמוֹן בְּאֵשׁ קָא מִבְּעֵיָא לָהּ – מַעֲשֵׂה בָּא לְפָנָיו בְּמַחְנֵה, שְׂשָׂרְפוּ אֲנָשָׁיו גְּדִישׁ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְנִצְרָף לְשָׂאֵל הַלָּכָה, אִם חֲיִבִים לְשֵׁלֶם כָּלִים הַטְּמוֹנִים בְּתוֹכָהּ כְּרַבִּי יְהוּדָה, אוּ פְטוּרִים כְּרַבְּנָן. רַב הִוָּנָא אָמַר: גְּדִישִׁים דְּשַׁעוּרִים דִּישְׂרָאֵל הוּוּ, דִּהוּוּ מְטַמְרִי פְּלִשְׁתִּים בְּהוּ, וְקָא מִבְּעֵיָא לָהּ: מַהוּ לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ? שְׁלַחוּ לָהּ: אֲסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ וְכוּ'. וְכָתְבוּ הַתּוֹסְפוֹת: מַהוּ לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ – אֲבַעֲיָא לָהּ, אִם חֲיִב לְשֵׁלֶם כְּשֶׁהַצִּיל עֲצָמוֹ מִפְּנֵי פְקוּחַ נַפְשׁ. עַד כָּאֵן. כְּוֵנַת דְּבִרְיָהֶם, דְּוַדָּאי לֹא נִסְתַּפֵּק דָּוִד אִם מִתָּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ בְּמַקּוֹם סְפָנָה, דְּאֵין לָהּ דְּכָר שְׂעוּמַד בְּפְנֵי פְקוּחַ נַפְשׁ, וְאִיךָ יִתְכַן שְׂיִשְׁיִבוּ לוֹ הַסְנֵה־דְרִין דְּאֲסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ? אֲלֹא דְמָה שְׁנִסְתַּפֵּק דָּוִד הוּא: דְּנִהֵי דְמִתָּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ, מִכָּל מְקוֹם חֲיִב לְשֵׁלֶם; אוּ דְלָמָּא פְטוּר, כִּיּוֹן דְּבִרְשׁוֹת קָא עָבַד? וְהַשִּׁיבוּ לוֹ דְּחֲיִב לְשֵׁלֶם. וְכֵן כָּתַב הָרַא"שׁ, יַעֲזִין שָׂם. וְלִפִּי זֶה, מֵאֵי דְאָמְרִינוּ בְּגִמְרָא: בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר לְמַקְלִי, הִינּוּ דְכָתִיב (ט"ז ס"ט, י"ז): "וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הַחֲלָקָה וַיִּצְיִלָּהּ" וְכוּ', הַפְּנֵנָה הִיא שְׂחֵיב אוֹתָם לְשֵׁלֶם דְּמֵי הַעֲדָשִׁים וְהַשְׁעוּרִים. אַךְ רַש"י ז"ל כָּתַב: "וַיִּצְיִלָּהּ" – שְׂלֹא יִשְׂרָפוּהָ, הוּאֵיל וְאֲסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ. עַד כָּאֵן. מִשְׁמַע דְּסְבִירָא לָהּ, דְּמָה שְׁנִסְתַּפֵּק דָּוִד הוּא אִם מִתָּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ. וְהַדְּבָר הוּא תְּמָה בְּעֵינֵי, דְּאִיךָ יִתְכַן דְּבְמַקּוֹם פְּקוּחַ נַפְשׁ אֲסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמַמּוֹן חֲבֵרוֹ?

גַּם מָה שֶׁכָּתַב הָרַלְב"ג בְּסוּף דְּבָרָיו: וְלִזְאת הַסְפָּנָה בְּעֶצְמָהּ יִתֵּר לְכַבוֹת אֶת הַנֵּר וְלֹא יִתֵּר לְטַלְטַל אֶת הַנֵּר, כְּמוֹ שְׂבִאֲרָנוּ בְּמַקּוּמוֹ. עַד כָּאֵן. דְּבָר זֶה לֹא נִתְבָּאָר וְלֹא יִתְבָּאָר. וְאִם כֵּן עַל אוֹתָהּ שְׂשִׁנּוּ בְּפִרְק שְׁנֵי דְשִׁבְתָּ (כ"ט ע"ב): הַמְכַבֵּה אֶת הַנֵּר מִפְּנֵי שְׂהוּא מִתְיָרָא מִפְּנֵי גוֹיִם, מִפְּנֵי לְסֻטִּים, מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה, מִפְּנֵי הַחוֹלָה שְׂיִישָׁן – פְּטוּר. אוּקְמוּהָ בְּגִמְרָא (ל ע"ב) בְּחוֹלָה שְׂיִישׁ בּוֹ סְפָנָה, וּבְדִין הוּא דְלַתְנִי מִתָּר, אֲלֹא מְשׁוּם דְּבַעֲי לְמַתְנֵי סִיפָא חֲיִב, תְּנָא רִישָׁא פְטוּר. וְעַל זֶה הַקְּשָׁה לוֹ, דְּאֵמַאי הַתִּירוֹ לְכַבוֹת?

פימן רמו

בענין ברכה דאכילת תרומה

מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מהר"ר יעקב
הכהן מעסקין שליט"א שלי וברכה.

ענף א

מה שהוכיח כתרי"ה מרדב"ז טוף ה"ל תרומות שהקשה
על משי"כ הרמב"ם שהאוכל תרומה צריך לברך
הא אין שום חיוב על הכהן לאכול תרומה דאם
רצה שלא לאכול תרומה כל ימיו הרשות בידו ואין
יאמר וצונג. ולכן מוכיח כתרי"ה שאין לברך על
שרפת נותר דג"כ יש להיות שכל ימיו יזהר מלהותיר.
הנה לא דמי כלל דקושית הרדב"ז היא רק מחמת
שבתרומה אף שיש לו תרומה אינו מחוייב לאוכלה
כלל ובנותר כשיש נותר מחוייב לשורפו לכן יש
לו להיות ככל המצות שצריך לברך. דמה לנו לענין
הברכה מה שאפשר שלא יהיה לו נותר במציאות
עכ"פ כשיש לו הרי הוא מחוייב ומ"ס לא יברך.
דגם בתרומה לא היה מקשה ממה שאפשר שלא יתנו
לו כל ימיו תרומה אם אך היה מחוייב לאכול כשיש
לו וכל קושיתו הוא מחמת שאף כשיש לו אין עליו
שום חיוב. והרי נשיאת כפים ג"כ אין שום חיוב
על הכהן לבקש צבור לברכם ואפשר שכל ימיו לא
יודמן לו צבור ומ"מ לא מקשה שם הרדב"ז משום
שעכ"פ מחוייב כשיש צבור ואמרו לו לברך לכן הוא
ככל המצות שצריך לברך. וזה פשוט.

אך בכלל דברי הרדב"ז חמוהין הא גם על מצות
רשות נמי מברכין כיון שעכ"פ עושה מצוה וכיון
שאכילת תרומה נחשבת עבודה. הרי עכ"פ מקיים
מצוה באכילתו וא"כ מה איכפת לן במה שאין עליו
חיוב לקיים. וכן מה שתירץ שהברכה היא על מה
שרק הכהנים מותרים ולא הזרים לא מובן דהיכן
מצינו ברכה כזו שיברך על איסור הזרים. ועייק
בכתובות דף ז' בר"ן שעל ברכת אירוסין וצונג על
העריות הקשה שלא מצינו ברכה על איסור הכא
אין שייך תירוצו. והנכון לע"ד שקושיתו היא רק
בתרומת חוץ לארץ שלא מסתבר לו שיתקנו שיקיים
מצוה באכילתה שאין צורך בזה לתקן כיון שאף
בתרומה דאורייתא הרשות ביד הכהן שלא לאכול
לעולם. דרק מצד האיסור טבל בלא הפרשת תרי"מ
ואיסור זרות וטומאה שישנם בשל א"י תקנו גם בשל
חו"ל. הקרובים כדי שלא יבוא לטעות גם בשל א"י
אבל שיהיה מצוה לאיזה צורך יתקנו. בשלמא אם

אבל מרש"י סוכה דף ל' גבי אוונכרי ד"ה מ"ט
שכתב דשמא אותה קרקע מישראל. משמע דאם היה
של עכ"פ היה מותר לגזול בעצמו ועייק במצפה
איתן שהביא משעה"מ דרש"י סוכה דמדאורייתא גזל
עכ"פ מותר עכ"פ חזינן דאם מותר נעשה גם שלו.
אבל מ"מ ל"ד להבא דבעכ"פ שהתורה התירה ממונם
הוא כהמקור לענין זה וזכה בה הישראל כשגזל אבל
הכא בפ"ג ודאי לא נשתנה דין הממון שיעשה שלו
בלא הקנאת הבעלים דזה אין צורך לפ"ג רק דאף
שאינו שלו מותר לגזול ולאכול את של אחרים משום
דעל כל עבירות שבתורה הדין דיעבור ואל יהרג
ואל ימות ולכן תמוה דברי תחת"ס.

ומה שטובר כ"ג שרש"י סוכה שאסור להציל
עצמו בממון חברו אף לפ"ג הוא דבר שא"א לומר
כלל דכל עבירות יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וג"ע
וש"ד ואף גזל בכלל כדאיתא בכתובות דף י"ט לענין
לחתום עדות שקר ומ"ש. וגם זה אף לש"ד שיהרג
ואל יעבור הוצרך לסברא דמאי חזית דדמא דידך
סומק טפי. וכשליכא טעם זה הדין דעובר ואינו נהרג
כדאיתא בתוס' יומא דף פ"ב ד"ה מה ובכמה דוכתי
וא"כ בגזל שלא שייך טעם זה ודאי יעבור ואל
יהרג דאם גם בגזל אינו עובר כ"ש בש"ד אף בלא
טעם דמאי חזית דלא יהא ממונו חמור מגופו ולכן
א"א לומר שרש"י יסבור שאסור להציל אף לפ"ג.
ודברי רש"י בב"ק דף ס' צ"ע. וצריך לומר דדוד
החמיר על עצמו. ואף שאסור להחמיר על עצמו
במקום פ"ג דאף להסוברים ביו"ד סי' קנ"ז דמותר
להחמיר הוא רק בכפיית עכו"ם אבל לא בחולה
וכדומה שאינו מכפיית עכו"ם. לא קשה כלום דהא
עכ"פ מוכרחין לומר שדוד החמיר ע"ע בזה דהא הוא
היה רשאי מטעם מלך פורץ לעשות לו דרך וא"כ
אין החמיר במקום פ"ג אלא ודאי שצריך לומר דהיה
רק חשש רחוק לפקודת נפש או שהיה בטוח אשר ה'
יצילהו אם יחמיר ולכן החמיר גם שלא לעבור על
איסור גזל מאחר שהוא רק מטעם דחוי זהו מה
שצריך לומר בכוננת רש"י אבל לא שנאמר בדבריו
מה שלא ניתן להאמר. ולכן צריך לומר בדברי רש"י
כתירוץ כ"ג דודי דאיירי בעשו שליח לתרום.

ב"ג מוקירו מאד.

משה פיינשטיין

דאמרינן שיכול להקדישו אף דנשעת הקדש עדיין אינו נרשמו כיון דיכול לזכות בו בשביל ההקדש כמו הפקר שיכול להקדישו בשעה שעדיין אינו נרשמו. כיון שיכול לזכות בו לדעת רבינו יצחק שהרי אם ההקדש חל נעשה שלל שמים ואינו נוהג בו עוד דין עיה"ג או אי נימא כיון דלשריפה קאי לא חל שם הקדש. כנלענ"ד
הקטן יעקב.

לא חקרי לכס (יש נפקוחא לרינא לענין הספק שכחנמי בספרי בכורי יעקב [כסוי חרמ"ט] מי שנטל אחרונ של הפקר צוה ראשון ע"מ שלא לזכות בו דלרש"י לא ינא ולריטב"א (יעל) חבל מ"מ גם לשיטת הריטב"א איסור הנאה לא חקרי נרשמו כיון שאינו שוה מידי ולכן בשור הנסקל אינו מוקדש וכן חזון מקרי אינו נרשמו חבל נעיה"ג החוספ מסופקים שפיר כיון דנשלל שמים אינו נוהג דין עיה"ג א"כ אפשר

סימן קסו

צ"ה אלטאנא, יום ד' מנחם סיון לפ"ק.

להרה"ג וכו' מ"ה משה שיק כ"י הגאב"ד דק"ק יערמג יע"א.

אינו אומר כלום ובמה מקדישו ועוד הרי רנא אומר צפי' ה' לפניו כבר של הפקר ואמר כבר זו הקדש הרי שמקדישו בשעה שהוא עדיין הפקר ואעפ"כ חל ההקדש לכשיזכה בו ולא זו בלבד שחל ההקדש אחר שחל לידו אלא מיד נשעת ההקדש שעדיין אינו נידו חל דכן מוכח ממה דאמרינן נטלה לאכלה ופי' הר"ש וצ"ע למיהדר בו מעל דאמירתו לגבו' כמסירתו להדיח עכ"ל ואי ס' דההקדש לא חל עד שחל לידו וקנאו הרי אז לא רצה עוד להקדישו אלא לאכלו וא"כ לא חל ההקדש כלל ואיך שייך אמירתו לגבו' אע"כ דכל שרצה לזכות בו נשעת ההקדש חל ההקדש מיד אפילו עדיין לא זכה בו והוא הפקר וכן נראה גם נוגרי רש"י שם שכתב דלכך נקט כבר של הפקר דרנחא קמ"ל דמצי זכי בהפקר לחלה קדושה עליו עכ"ל ואי ס' דההקדש לא חל עד אחר שחל לידו חכה בו מה רנחא קמ"ל פשיטא דכשיזכה בהפקר הוי כשלו. לכל דבר וגם להקדישו אע"כ דס"ל דחל ההקדש מיד בשעה שעדיין הוא הפקר ולא צ"ח לידו וצ"ח רנחא קמ"ל דאם הקדיש בשעה הפקר ואח"כ החזיק בו חל ההקדש למפרע משעת רנחו ואי"כ ה"ג אמרינן צנחמ עיה"ג שיכול להקדישו אף שנשעת הקדש עדיין אינה שלו מ"מ חל ההקדש כיון דע"י דנורו נעשה שלל שמים ופקע דין עיר הנחמה ומה שחשב מעכ"ת כ"י להשיב על דברי ממה דאמרינן חולין (דף קל"ט) אלא דחזו קן צעלימא ואקדשי ומי קדוש וכו' דמה מוכח דאין יכול להקדיש דבר של הפקר אינו ראי' כלל דהתם איכא חרתי דסתרי דלענין להקדיש נריך שיהי' שלו ולענין חיוב שלוח נריך שלא יהי' שלו דאם הוא שלו הוי מזומן ולכן שפיר דמומ"פ לא שייך שלוח הקן במוקדשין דנעמד שאינו שלו לא הוי הקדש וכשהוא שלו לא חייב בשלוח עוד אכל לענין צנחמ עיה"ג חל ההקדש שפיר שיעשה שלל שמים כנלענ"ד
הקטן יעקב.

כתב אלי מעכ"ת כ"י ח"ל — כל פשוט דהפקר אין יכול להקדישו ולענין הקדש דרשינן מה ציחו שלו ואינו הפקר חבל דבר של הפקר אינו יכול להקדיש כדמוכח מתולין (קל"ט ע"א) דקאמר אי דראה קן ואקדשי מי יכול להקדישו וכו' והש"ס דנקט שם מה ציחו נרשמו פשוט דאין הכוונה שאינו נרשמו דהרי משכחא לה נרשמו ואינו מזומן כדאיתא שם (קמ"א ע"ב) ציוני שוכך ועלי' ועכ"ת משום דאינו שלו קרא ל"י אינו נרשמו וכלשון זה איתא בב"ב (ס"ט ע"ב) מועד מזומן גבו' ואינו נרשמו וכו' והכוונה דאינו שלו וכן הוא לשון רש"י פסחים (דף ל' סע"ב) ד"ס כולי עלמא וכו' וכיוצא בזה נקט נע"ל (ס"ג ע"א) אינו נרשמו על אינו שלו והריטב"א שם כ' דלרנחא נקט ולכן נקט רש"י בב"ב (מ"ה ע"א) על הא דשור הנסקל דאינו יכול להקדישו משום שאינו נרשמו והיינו שאינו שלו ופשוט לכ"ע דהפקר אינו יכול להקדישו והר"ש בנדרים (ל"ד ע"ב) דכ' הואיל ויכול לזכות בו יכול להקדיש היינו שיכול להקדישו לכשיצוה לידו דכל שנידו לא חשבו כדבר שלב"ל וכן מצוה צנחמ"פ שם אכל פשוט דלכ"ע אין יכול להקדיש דבר של הפקר ותמיהני על כבוד מעכ"ת כ"י דכ' צפשיטות דיכול להקדיש הפקר וגם רצה לחלק בין אינו נרשמו לאינו שלו ולענ"ד פשוט ומוכרח מש"ס דחולין הכל' דשל הפקר אינו יכול להקדיש ואין חילוק צ"ח לאימ' שלו לאימ' נרשמו עכ"ד:

על זה אשיב: הנאחזי ראי' דאדם יכול להקדיש דבר שהוא הפקר ממה דאמרינן נדרים (דף ל"ד) אומר רנא היתה לפניו כבר של הפקר ופי' הר"ש בשם רבינו יצחק שהכבר ה' רחוק ממנו ואמר לכשיזכה בכבר זה חתי' הקדש חל ההקדש כיון דנידו לזכות בו ומה שפתיח שיכול להקדיש דבר בשעה שעדיין אינו נרשמו כיון שיכול לזכות בו ולכן לא ידעתי מה השיב מעכ"ת כ"י על זה כיון דיכול לזכות בו יכול להקדישו לכשיצוה לידו הרי לכשיצוה לידו

סימן קסז

צ"ה אלטאנא, יום ו' כ"ה חמון חר"א לפ"ק.

כשהציל עצמו מפני פקוח נפש עכ"ל וכ"כ גם הר"ש ח"ל הא לא מנעי' לי' אי שרי למקלינהו להנלה ישראלים דמלתא דפשיטא היא שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש אלא שלש עבירות אלא הכי מנעי' לי' מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין ואמרו לי' אסור להציל עצמו בזמון חנירו אדעתא דליפטר מתשלומין עכ"ל והנה ודאי פי' זה של החוספ' והר"ש דחוק מאוד בלשון הגמרא דלא הוי לי' למימר מהו להציל עצמו בזמון חנירו אלא הל"ל מי שהציל עצמו בזמון חנירו חייב לשלם או לא רק שהנדרבו הראשונים לפרש כן כיון שאין לך דבר עומד בפני פ"ג והסנהדרין פסקו דאסור להציל עצמו אכל דעת רש"י אינה כן דאמה דאמרינן בב"ב (שם) בשלמא למו"ד למוקלי היינו דכתיב ויחיונו בחוק החלקה ויזילה

בלל' גדול בחורה שאין מצי' עומד בפני פקוח נפש חזון מנ' עבירות ע"ז ג' ע"ד אכן אם מותר להציל עצמו מפני פקוח נפש בזמון חנירו דהיינו אם מותר לגזול ממון חנירו ק"י להציל עצמו מסכנת נפש זה לא ראייתי מצוה צפוסקים ומואלטו צ"ח פלוגתא בין גדולי הראשונים והיא השאלה אשר שאל כבר דוד לכהדרין כדאמרינן בב"ב (דף ס') ויחאו' דוד ויאמר מי יסקני מים ונזור בית לחם אשר בשער' ומי קיינעו' וכו' רב הונא אומר גדישים דשעורים דישאל הו' דהו' מטמרי פלשתים צהו וקא' מנעיה לי' מהו להציל עצמו בזמון חנירו שלחו לי' אסור להציל עצמו בזמון חנירו אכל אחת מלך אחת פורץ לעשות לו דרך ואין מזומן נידו וכתבו שם החוספ' אינעו' לי' אי חייב לשלם

שאלות בנין ציון והשובות

ויצילה כתב רש"י ויצילה שלא ישרפוה האויל ואסור להציל את עצמו בממון חבירו עכ"ל הרי דפשיטא לי' דאסור להציל עצמו לכתחלה דהויה שלא ישרפוה למען הציל הנפשות מיד פלשתים ורחימי נפרשת דרכים (דרוש י"ט) שהביא שם דברי רש"י אלה וכתב עליהם משמע דס"ל דמה שנסתפק דוד הוא אם מותר להציל עצמו בממון חבירו והדבר הוא תימה בעיני דא"כ יתקן דנמקום פקוח נפש אסור להציל עצמו בממון חבירו עכ"ל ולענ"ד י"ל ליישוב שיטת רש"י שלא בלבד דלשון הגמרא מסייעו מה שדחוק מאוד לפי' החוספ' והראש' כמו שכתבתי אלא דגם מסברא יש לומר כן שהרי ביומא (דף פ"ה) יליף ר"ע דפקוח נפש דוחה שנת דעבודה דוחה שנת ופקוח נפש דוחה עבודה כש"כ שדוחה שנת ע"ש והרי זה פשיטא אף שהחידה החורה לתלל שנת מפני עבודה חמירא ומוספין מכ"מ לא החידה לנזול דאם לא מנח המיר אלא מן הגזל לא החידה החורה להביאו דהא סתמא אמרינן להוציא את הגזול ולא מתקנינן בין מנח אחר ללא מנח אחר הרי אף שהחידה החורה שנת מפני עבודה מכ"מ לא החידה ממון של אחרים וכיון דפקוח נפש יליפין מעבודה נאמר ג"כ כמו שעבודה לא דוחה את הגזל גם פקוח נפש לא דוחה את הגזל ואין לומר דא"כ דרק המנות החידה החורה מפני פקוח נפש ולא מה שייך לחבירו ל"ל לרצו לפרש שם (דף פ"ג) הטעם דאסור להציל עצמו בנפש חבירו משום מאי חזית דמתך סומק טפי וכו' תיפוק לי' אפילו לא היו נפש חבירו רק ממונו ג"כ לא מותר להציל עצמו בו דיש לומר דרצו קושטא קאמר דהא הוה נפש חבירו ועוד דיש נפקותא בזה מוחל חבירו ורונה שציל עצמו בו דבממון כה"ג ודאי מותר אבל להציל עצמו בנפש חבירו אפילו חבירו רונה בכך אסור מטעם דמאי חזית כיון דחביב לפני הקב"ה נפש ישראל מאי חזית דנפשך חביבה לו מנפשך כמו שפי' רש"י אבל אם לא מוחל חבירו על ממונו י"ל דגם בממונו אינו רשאי להציל זה לענ"ד שיטת רש"י:

וראיתי סמך לזה שאפילו לענין פקוח נפש יש סברא לחלק בין איסור וכין ממון ממה דכתיב (שמחול א' כ"א) שאמר דוד לאחימלך וענה ע"ה יש תחת ידך חמשה לחם הנה בידי וגו' ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קדש וגו' ויען דוד את הכהן וגו' והוא דרך חול ואף כי היום יקדש בכלי ויחן לו הכהן קדש כי לא הו' שם לחם כי אם לחם הפנים המסורים לפני ד' לשום לחם חום ציוס הלקחו ואמרינן במנחות (דף ל"ה) מאי דרך חול דקאמר לי' הכי קאמר לי' ליכא לחם כי אם לחם חום המסורים מלפני ד' א"ל לא מציעא הא כיון דנפיק ממעילה דרך חול אלא אפילו היאך נמי דהוה יקדש בכלי הוה לי' דליכול דמסוכן הוא דאחזו נולמוס ופי' רש"י דנפיק ממעילה דכיון דסלקו מותר לכהנים וכל שיש לו שעת היתר לכהנים אין בו מעילה ולא מציעי' הך שכבר נסתלק אלא אף אם הם מסודרים על השולחן הוה לי' דמסוכן הוא עכ"ל וכתב הפרשת דרכים (שם) ויש לתמו' טונא דמאי קאמר ל"מ הך כיון דנפיק ממעילה הותר לזרים והלא קדשי קדשים הם וכו' משום דהי' מסוכן א"כ מה חדש לו דוד אפי' היאך נמי דהוה יקדש בכלי פשיטא כיון דהותר לו לאכול קדשי קדשים אף שהי' זר משום דהי' מסוכן פשיטא דהותרו לו כל האיסורים עכ"ל אכן ע"פ הג"ל י"ל דזה ודאי אם אסור להציל את עצמו בממון חבירו כל שכן שאסור להציל עצמו בממון גבו' דלא חמיר הדיוט מוגבו' ולכן הי' אפשר לחשוב דאף דהותר לזר לאכול ק"ק מפני הסכנה זה דוקא לאחר שיצאו מידי מעילה ונעשו ממון כהן ראז הכהן יכול להציל למסוכן שאין כאן גזל לא מציעי' לרי' יהודה רס"ל בקידושין (דף ג"כ) דמקדש אשה בקדשי קדשים

מקודשת דכתיב לך לכל נרדך אלא אפילו לר' יוסי דחינה מקודשת הרי הטעם דכהנים משלחן גבו' קאזי רק לאחילט ולא לנרדך. אחר ע"ש וז"ל כיון דהכהן מאחיל מה שזכה בו לאחילה למי שמוחר לאכול מפני הסכנה פשיטא שאין כאן איסור אבל קדשי קדשים שיש בהם מעילה שערוין ממון גבו' הם יש לסגור שאסור להציל מפני הסכנה שאסור להציל עצמו. בממון גבו' לכן שפיר חדש דוד אפילו אין כאן מה שכבר נעשה חול אלא מה שקדש היום בכלי שעדיין לא יצא מידי מעילה ג"כ מותר לאכול שאז סגר דוד שמוחר להציל עצמו בממון חבירו וגם בממון גבו' אבל אחר שאינה ד לידו לחם שיצא כבר מידי מעילה אפשר דע"ז בעצמו נסתפק דוד כמה שהי' פשיטא לו שמוחר להציל עצמו במ"ח שאולי שמרו הקב"ה מלחטוא ולכן כששוב נח מעשה סה לידו שאל לסנהדרין אם מותר להציל עצמו בממון חבירו (שמעשה זה הי' אחר מעשה דאחימלך כנראה מהכתובים וממה שהשינו לו אחה מלך שאז כבר היה מלך) והשיבו לו שאסור וז"ל באמת י"ל שאסור להציל עצמו ג"כ בממון גבו': ובז"ח נלענ"ד. לנזאר דברי רש"י באבות (פ"ה) על מה דאמרינן שם לא הפילה אשה מריח נצר הקדש פי' רש"י מתאזת נצר הקדש אי נמי מריח חברים של המערכה שאלו הריחה וזאת לטעום מהם אין שומעין לה להצילה נצר קדש עכ"ל ובגד הקשה עליו בחוספ' חדשים שהרי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ועוד דגמרא ערוכה היא ביומא (דף פ"ג) דעוברת שהריחה מאחילין אותה נצר קדש שאין לך עומד בפני פ"ג והניח בקושיא ונשם הגאון הרב מ"ה שאלו ז"ל אצ"ד דק"ק אמשטרס יע"א כתובתם בגליון המשניות יישוב לשיטת רש"י. דממה דנקט לא הפילה אשה ולא קתני לא הפילה עוברת משמע דאיירי שלא הובר עוברת ואז אין מאחילין לה עד שהשתנה פני' וזוהי הי' אפשר שתבא לידו סכנה ואף שסיים שם כן נלענ"ד ליישוב פי' רש"י על כהן ע"ש לענ"ד כמה מן הדוחק לומר שרש"י נחזקו לכן נמה שאין רמזה כלל בדבריו ועוד מה זה שכל רש"י דבריו אחר שכתב סהם מתאזת נצר קדש כלישנא דמתניתן שוב פרט אי נמי מריח חברים של המערכה הרי זה בכלל נצר קדש ולא עוד אלא שמה שמסיים רש"י זוהי שאלו הריחה וזאת לטעום מהם אין שומעין לה משמע שזה לא קאי רק על חברים של מערכה דאם על נצר דרישא קאי ה"ל ראלו התאזת וזאת לטעום מומנו אבל לענ"ד הפי' זוהי דרש"י לשיטתו קאי דלפמשכ' יש חילוק נזה בין ג' מיני קדשים אותם שיצאו מידי מעילה שהם ממון כהן ודאי מאחילין למסוכן. ומהם איירי ביומא נמה דאמרינן שם שמאחילין למעוברת דקאמר שם דכתחלה מאחילין לה מרוטז ואם לא הספיק מאחילין שומן הרי דאיירי מקדשים שנחשלו שהם חטאת ואשם של כהן ומהם איירי ג"כ פירוש ראשון של רש"י נמה דכתב מתאזת נצר קדש דחאו' וחיימוד הם בלב כמש"כ ג"כ החוספת חדשים ונקט כן דלא הי' צריך לבס' שלא הפילה משום קדשים שנאכלים לכהנים דהם מאחילים לה אבל לפעמים הי' אפשר דהתאזת בלבד ולא פרסמה תאזתה שיודע להאחילה ולזה הי' הכס' שלא הפילה ע"י תאזת נצר קדש אבל צאי נמי פי' רש"י דמריח חברים מערכה איירי שהם מומון גבו' דנוהם אין מאחילין לה אפילו הריחה ונסתכנה דאין מזילין בממון גבו' כמו בממון חבירו:

ויצא לטומה לרש"י אין מזילין מן הסכנה לא בממון חבירו ולא בממון גבו' אבל לחוספ' וראש' מזילין ומדברי שאר ראשונים לא ראייתי נזה הכרע שהם כהנו המזיל עצמו בממון חבירו חייב וכ"כ גם הרמב"ם הי' חובל ומזיק (פ"ה) ואף שלא כהנו שאסור להציל מכ"מ אין הכרע

והוא אם מותר להציל עצמו בממון חבירו והדבר הוא תימה בעיני דא"כ יתקן דנמקום פקוח נפש אסור להציל עצמו בממון חבירו עכ"ל ולענ"ד י"ל ליישוב שיטת רש"י שלא בלבד דלשון הגמרא מסייעו מה שדחוק מאוד לפי' החוספ' והראש' כמו שכתבתי אלא דגם מסברא יש לומר כן שהרי ביומא (דף פ"ה) יליף ר"ע דפקוח נפש דוחה שנת דעבודה דוחה שנת ופקוח נפש דוחה עבודה כש"כ שדוחה שנת ע"ש והרי זה פשיטא אף שהחידה החורה לתלל שנת מפני עבודה חמירא ומוספין מכ"מ לא החידה לנזול דאם לא מנח המיר אלא מן הגזל לא החידה החורה להביאו דהא סתמא אמרינן להוציא את הגזול ולא מתקנינן בין מנח אחר ללא מנח אחר הרי אף שהחידה החורה שנת מפני עבודה מכ"מ לא החידה ממון של אחרים וכיון דפקוח נפש יליפין מעבודה נאמר ג"כ כמו שעבודה לא דוחה את הגזל גם פקוח נפש לא דוחה את הגזל ואין לומר דא"כ דרק המנות החידה החורה מפני פקוח נפש ולא מה שייך לחבירו ל"ל לרצו לפרש שם (דף פ"ג) הטעם דאסור להציל עצמו בנפש חבירו משום מאי חזית דמתך סומק טפי וכו' תיפוק לי' אפילו לא היו נפש חבירו רק ממונו ג"כ לא מותר להציל עצמו בו דיש לומר דרצו קושטא קאמר דהא הוה נפש חבירו ועוד דיש נפקותא בזה מוחל חבירו ורונה שציל עצמו בו דבממון כה"ג ודאי מותר אבל להציל עצמו בנפש חבירו אפילו חבירו רונה בכך אסור מטעם דמאי חזית כיון דחביב לפני הקב"ה נפש ישראל מאי חזית דנפשך חביבה לו מנפשך כמו שפי' רש"י אבל אם לא מוחל חבירו על ממונו י"ל דגם בממונו אינו רשאי להציל זה לענ"ד שיטת רש"י:

פיקוח נפש וזכויות קניין - שיטת רש"י

מדרג הערכים לפי שיטת רבי עקיבא – יומא דף פ"ה ע"ב

1. פיקוח נפש
 2. עבודה (שנדחה מפני פיקוח נפש)
 3. שבת (שנדחת מפני עבודה).
- ומכאן לומדים שפיקוח נפש דוחה שבת

מדרג ערכים לפי הדין שאין לקחת כקרבן דבר הגזול

1. איסור גזל
2. עבודה (שנדחת מפני גזל)
3. שבת (שנדחת מפני עבודה)

השוואת שני סולמות הערכים

1. פיקוח נפש נמצא מעל עבודה
2. גזל נמצא מעל עבודה
3. נמצא שפיקוח נפש לא ידחה גזל

פיקוח נפש וזכויות קניין - שיטת רש"י

מדרג הערכים לפי שיטת רבי עקיבא – יומא דף פ"ה ע"ב

1. פיקוח נפש
 2. עבודה (שנדחה מפני פיקוח נפש)
 3. שבת (שנדחת מפני עבודה).
- ומכאן לומדים שפיקוח נפש דוחה שבת

מדרג ערכים לפי הדין שאין לקחת כקרבו דבר הגזול

1. איסור גזל
2. עבודה (שנדחת מפני גזל)
3. שבת (שנדחת מפני עבודה)

השוואת שני סולמות הערכים

1. פיקוח נפש נמצא מעל עבודה
2. גזל נמצא מעל עבודה
3. נמצא שפיקוח נפש לא ידחה גזל

הקושי:

אסור לחלל שבת כדי להציל מפני הדליקה, ואם כן יוצא מדרג ערכים כדלהלן:

1. פיקוח נפש נמצא מעל שבת
 2. שבת (נדחת מפני פיקוח נפש)
 3. קניין (נדחה מפני שבת)
- אם כן נמצא שפיקוח נפש דוחה את קניינו של אדם.

יכול לגזול כבשתו של אדם אחר ולהביאה כקרבן. נמצא כי עבודה – אינה דוחה איסור גזל, ומדרג הערכים הוא אפוא כך:

איסור גזל

עבודה

שבת

נמצא אם כן, כי גזל ופיקוח נפש ניצבים שניהם ברמה ערכית גבוהה יותר מאשר עבודת הקרבנות שדוחה שבת. אכן, הגמרא במסכת יומא מביאה מקורות נוספים לכלל שפיקוח נפש דוחה שבת. אלא, שמהלך הדברים ע"פ רבי עקיבא מלמד אותנו כי מדרג הערכים מציב גזל ופיקוח נפש באותה רמה ערכית, וממילא הסברה נותנת כי האחד לא ידחה את משנהו.

ה"בנין ציון" מבהיר אפוא את הדברים באופן היוצר מבנה ערכי ברור ושיטתי. אך עדיין הדברים טעונים ביאור, שהרי ברור כי אסור לחלל שבת בשביל להציל ממון העולה באש, משמע כי שבת ניצבת מעל זכויות הקניין. ושבת נדחית מפני פיקוח נפש, הרי לנו מדרג ערכי ברור כדלהלן:

פיקוח נפש

שבת

ממון.

הכיצד יתכן אפוא כי פיקוח נפש דוחה שבת אך לא ידחה את ערך הקניין? למעשה, זהו הקושי העיוני שצוין ע"י ה"פרשת דרכים" בשאלתו על שיטת רש"י, כי אם פיקוח נפש דוחה כל המצוות שבתורה, איך יתכן כי אינו דוחה איסור גזל?

נראה לכאורה כי ההסבר העיוני הניצב בבסיס שיטתו של רש"י הוא, כי הקב"ה "ויתר" כביכול על מצוות של "בין אדם למקום" כדי להציל נפש. ובלשונו של רש"י במסכת יומא ודף פ"ב עמ' ב' דיבור המתחיל: "מאי חזית דדמא דידך סומק טפיל": "לפי שחביבה נפשם של ישראל לפני המקום יותר מן המצוות, אמר הקב"ה תיבטל המצווה ויחיה זה". ברם, אף שלצורך נעלה זה של הצלת חיים הקב"ה מוותר על מצוות שבין אדם למקום, בכל זאת הוא אינו חפץ כביכול לוותר על מצוות שבין אדם לחברו. אי

טעמו של רש"י:
הבורא מוחל על
המצוות
ה'שייכות' לו
אך לא על מה
שינתן לבני
אדם'

אפשר לזוטר על מה ששייך לאחר. "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהילים קט"ו, ט"ז). הקב"ה מוותר על נורמות המצויות בתחומים שבין אדם למקום, בבחינת "ויתור משלו" על שום ש"יקרה בעיניו נפשם של ישראל", אך אינו מוותר על זכויות הקניין של בני אדם ואינו מבטל את גדרי הדינים של "בין אדם לחברו"¹³⁹. על כן, הקב"ה לא התיר פגיעה בזולת, אף במקום סכנה – בלי שתתקבל הסכמתו של בעל הממון. מקום שבו אדם נוטל את ממון חברו הוא צריך את הסכמת חברו ואינו יכול לבטל את זכויות הקניין של הזולת בטענה כי הכסף הזה נחוץ לו למטרות הנעלות ביותר. משום כך, אין איסור גזל נדחה מפני פיקוח נפש.

ברם, מבנה ערכי זה נתקל לכאורה בקושי, וה"בנין ציון" ממשיך ומנתח את גישתו של רש"י לפיה פיקוח נפש אינו דוחה גזל, תוך השוואת הדברים לכלל לפיו פיקוח נפש אינו דוחה איסור של שפיכות דמים.

מקורו של הכלל כי פיקוח נפש לא דוחה שפיכות דמים – בסברה. הגמרא במסכת יומא (דף פ"ב ע"ב ב') מציינת את דברי רבה ביחס למקרה שבו שר העיר ציווה על אדם הרוג את פלוני, שאם לא כן אהרוג אותך. אמר רבה לאותו אדם, כי אסור לו להציל את עצמו בנפש זולתו משום שדמו שלו אינו סמוק (אדום) מדם חברו ("מאי תזית דדמך סומק טפיל").

מדוע לא
השתמשו
בטעם זה
ללמוד שאסור
לאדם להציל
עצמו ב"חיי
חברו"?

הסברה היא כאמור כי אכן, התורה היא תורת חיים, שנאמר "וחי בהם" וכלליה לא נאמרו באופן שייגרם מוות. אבל, במקרה זה בפנינו מצב טרגי שבו בכל מקרה מישוהו ימות. לא עסקינן אפוא ב"פיקוח נפש", אלא בשאלה: מי יהא זה שימות? והאדם רוצה להציל עצמו על חשבון חיי אחר. אבל, מי אומר שדמו סמוק יותר מדמו של חברו. לכן, אין מקום לדחות את איסור לא תרצח.

מקשה ה"בנין ציון", לפי שיטת רש"י שגזל לא נדחה מפני פיקוח נפש, לא ברור כלל לכאורה מדוע צריך את הסברה של רבה, ואפשר ללמוד את הדין שפיקוח נפש לא דוחה שפיכות דמים בצורה פשוטה. אם אי אפשר לפגוע בממון הזולת – כי ה' אינו מוותר על מה ששייך לזולת, הרי שקל וחומר כי אדם אינו רשאי להציל את עצמו על ידי נטילת חיי

¹³⁹. וראה משנה יומא, פרק ח' משנה ט': "את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה (ויקרא ט"ז ל') 'מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו' עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו".

ציונים

ה עשרה נסים נעשו
לאבותינו בבית
המקדש. ומה כ"א ע"ה
(כ"ט) ע"י ירושלמי
יומה פ"ה ה"ד שקלס
פ"ו ה"ג: עופרים
צפופים כו. ז"ר פ"ה
ה': ו עשרה דברים
נבראו בע"ש בין
השמשות. פקמיס נ"ד
ע"ה ע"ש מלכות בשל
וקע פ"ה מנחמה וירא
סימן כ"ג פד"ה פ"ק
י"ט:

שינויי נוסחאות

ה נעשו (לאבותינו).
כ"ק למת. ולא
הסריח בשר הקדש.
כ"ק. קדש. נמח'ו
ונסיונו ולא התליו
וכ"ה כ"ק. ונרניו
יונה. ולא נראה זבוב
כו. כ"ק ונמח'ו וכו'
יונה לא הנור הוא אחר
הדבור ולא אירע קרי
כו' ונמח'ו ע"פ.
בבית המטבחיים כ"ק
בית. ולא כבו כו'.
כ"ק ונמח'ו וכו'
הסריח ולא נמצא
פסול... ובלחם הפנים.
ולא כבו... ולא
נצחה... ועי' פ"ט וכו'
מח'ו. גשמים אש של
עצי המערכה. כ"ק
הגשמים אש מעל...
כ"ק גשמים את
המערכה. (ולא נצחה
הרוח את עמוד
השמן. כ"ק למת.
כ"ק ולא נצחה...
נמחור וטרי... לעמוד
השמן. כ"ק... הרוח
עמד... בירושלים
(משולש). כ"ק וכו'
ונמח'ו למת. ולא אמר
אדם. כ"ק... איש...
שאלין בירושלים. כ"ק
כשעלין לירושלים ועי'
נ"ט

יתכרך על הגליל ההוא ולפיכך נקוהו. והיינו דייק
למחני במדבר וקא קרי ליה לקצ"ה מקום נכאן. להורות
כי הוא מקומו של עולם מאין פנוי מהשגחתו כך פירש
נמד"ש: ה עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית
המקדש. וקא מני להו ללא
רמזו נקרא כלל: לא הפילה
אשה מריח בשר הקדש.
מחלות צער הקדש. א"נ מריח
אזרים של המערכה שאילו
הריחה ונחת לטעום מהן אין
שומעין לה להאחילה צער קודש.

רש"י: ולא הסריח בשר
הקודש. כשלא היה לו פנאי
להקטיר כלילה כל האזרים
שנתעכבו מצערב מעלין אותן
נראשו של מונח ועומדים שם ז'
ימים או ג' עד שיהיו פנוים
להקטירן שאין לינה פוסלת צהן
נראשו של מונח. ונעשה צהן נס
ולא היו מסריחין כל זמן עכבתן.
רש"י. והא דמתן הכל מעולם
כתב נמד"ש שאפשר דאחא
לאחוי דנס זה היה אפי' שלא
בבית המקדש. כגון צממות. אי
נמי בשילה נזב וגבעון ע"כ. ויש
להוסיף משכן שנמדבר גם
כן: ולא נראה זבוב בבית

ה עשרה נסים נעשו
לאבותינו בבית המקדש. לא
הפילה אשה מריח בשר
הקדש, ולא הסריח בשר
הקדש מעולם, ולא נראה
זבוב בבית המטבחיים, ולא
ארע קרי לכהן גדול ביום
הכפורים, ולא כבו גשמים
אש של עצי המערכה, ולא
נצחה הרוח את עמוד השמן,
ולא נמצא פסול בעמך בא
ובשתי הלחם ובבלחם הפנים,
ועומדים צפופים ומשתחווים
רוחיים, ולא הזיק נחש ועקרב
בירושלים מעולם, ולא אמר
אדם לחברו צר לי המקום
שאלין בירושלים: ו עשרה

המטבחיים. שצורה במקום שהיו שם השלחות של שיש
שמדיחין עליהם את האימורים ולא היה יורד שם זבוב
משום מילוח. רש"י: ולא אירע קרי לכ"ג ביום
הכפורים. יש מי שהקשה ולמה יארע לו קרי אחר
שהיה מזוין אותו כל שצנעת הימים והוא נצטרה כל
היום ההוא וקני העם כל הלילה לא יחשו מלורזו.
והתשובה כי יצר הטוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה
עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה והרצה מן האנשים צעת פטירתן יתחזקו וידברו דברים טובים כאילו הם

עשר פעמים ולא שמעו בקולי: ה ולא אירע קרי
לכהן גדול. לפי שהיא טומאה היוצאה מגופו, היה
הדבר מגונה ומכוער יותר משאר טומאות: ולא כבו
גשמים אש*) עצי המערכה. ואע"פ שהמונח במקום
מגולה היה: ולא נצחה הרוח
את עמוד השמן. שלא יהא
מחמר ועולה: ולא נמצא
פסול בעומר ובשתי הלחם
ובלחם הפנים. שאם היה נמצא
בהם פסול קודם מנחתן, לא היה
אפשר להקריב אחרים תחתם.
שהעומר נקצר כלילה ולא היו
מרכזין לקטור. ושתי הלחם נאפים
מערב יום טוב ואין אפייתן
דומה יום טוב. וכן לחם הפנים
נאפה מערב שבת: צפופים.
לשון קף על פני המים. מרוב
הקהל היו נדחקים אש בלחיו
עד שהיו רגליהם נטולות
מן הארץ ועומדים צאור:
ומשתחווים רוחים. בשעת
השחמיה נעשה להם נס
ומשתחווים צריח כל אחד לחוק
מחברו ארבע אמות, כדי שלא
ישמע את חברו מחודה ומזכיר
עונותיו: צר לי המקום שאלין
בירושלים גרסינן. לפי שהיה
המקום מומין להם פרנסתן ולא הוצרך אחד מהם ללחם
משם ולומר פרנסתי (דחוקה) ואיני יכול לדור בירושלים.
יש ספרים שכתבו צהן כשאלין, ועל העולים לרגל נאמר.
שלא היה אחד מהם מילר כשהיה לן בירושלים מחמת
דוחק המקום. כמו צר לי המקום גשה לי ואשצה (ישעיה מט):
(* ברב דפרי"א את עצי המערכה. ואולי מלת "עצי" מיוחדת ונרמזהו כג"י הכ"ק.

י ב י

תפארת ישראל
זה בשנה ראשונה היה. ע"כ היה קרבן נמורה בלוחם שעה לחנוך על
משה, מדהיה משרעה או חביב לשראל. אבל אחר גירת המרגלים שהיה
לן כולם מר על משרעה שלא התפלל עליהם כבעגל, ולכן אז מלא בע"מ
מקום לגבות טובין: יג לטובת אבותינו. ושאר נסים שנעשו שם (כיומה
דכ"א ז') לא חשיב להו חנא, מללא היה צהן טובה, רק עדות
ששניה שורה שם: יד ומללא כחוצים או רמחים נצורה כהק
לעיל, להכי אנטרין חנא לפרשן: טו אע"ג דאילו הריחה היו
רשין להאחילה, דלא עדיף צער קודש יותר מיו"כ שהוא בכרת,
ואפ"ה צהריה צו"כ האחילה (כיומה פ"ב ע"ה). אפ"כ אילו היה
אפשר שחחורה, להבשר שם ע"י הריח מצער שעל אש המוצת, היו
נהרות המעוזרות מלכנס לניהמק"ק, שמה חריח, ומלאות מנצטרות
שנמנעו מלכנס למקדש: טז לא מנצטרו אברי עולה שהן להקריבה
וכשהעלין לראש המונח אין לינה פוסלת בו, ואפילו מונח שם ז' או
ימים אפ"ה לא הסריח ציני ציני. אלא אפילו צער שלמים*) שנאכל
לכל אדם לבי ימים רחופים, גם הוא לא הסריח: יז אף דדרך
זבובים להמלא במקום דמים זבני מעים. אפ"ה כדי שלא יעטערו
הכהנים המתעסקים שם, לא נראה שם זבוב: יח מדהיה ע"י
נפול לעבודה צו"כ ועי"ז יהיו כל העם יודעים המקרה שאירע
לכה"ג, ויבטיח צנזור: יט שאילו כן, לא היו יכולין להקטיר
אימורי חטאת ואשם, ולא היה מותר הבשר לאחילה לכהנים ופקמים
י"ט ז': כ שלא דחק הרוח לעשן למטה (כיומה ד"א ז') שלא
ע"י בהורש"א יומא כ"א ע"ה ברי"א שכ' וזמברכל נטי בהח"ט חשיב' להו אפסוד

י ב י

יטערו הכהנים העובדים בהעשן: כא דכשלא יקריבוהו צו"י ניסן,
יאסרו כל ישראל ללכל חדש בשנה זו. ואע"ג דדעיבד גם בנקצר
ביום כשר, וכשנפסל הנקצר כלילה היו יכולין לקטור אחרת ביום
ולהקריבה, עכ"פ עי"ז יתעכבו בהקרבנו, ויכשלו הרמזים שיאכלו
החדש מיד אחר חלות על סמך שלא יתעכבו מלהקריבו נמנעו
דמ"ט: כב שמקריבין בעלמא כדי להמיר חדש למנחות במקדש.
ואין אפייתן דומה יו"ט או שבת. וא"כ כשיפסלו אלה, א"א להביא
אחרות. ולא יוכלו להביא מנחות מתצוה חדשה שנה תמימה:
כג ג"כ אין אפייתן דומה יו"ט או שבת, ואילו נפסל היתה
מפצולת המנוה שבוט שלימה. והק"ג שהנס שנעשה צהן הוא
משום שכשנפסלו אין להם עוד תיקון, להכי חדא חשיב להו חנא
[יש שאין גורסין גשמים ורוח במשנה, ותופשים לעומר ושמי הלחם ולה"פ, ל"ג].
ועי' יומא דכ"א ז': כד כשמחכנסין בעורה ברגלים וכדומה היו
עומדין לדוקים מפני רבוי העם: כה עד שהיה בלוחם שעה ד'
אמות בין זל"ו. כדי שלא יחביש כל אחד מחבירו כשיחודיה או
כשיחלל אז על גגעי לבבו שאינו רואה שיתגלו לשום אדם רק אליו
יח' היודע מכאוביו: כו אף שמאזין שם, לא היוקין: וספרו לי כי
ני טורה דלמו מהחם זה שלא צנני זה, דגם עכשיו לא נשמע שחוק אדם
שם מאלה, רק לפתח רחוקים והדא הוא דחמין והשמויה את מקדשיהם,
נקדושתן הן אף כהן שוממן [מגילה כ"ט א']: כז אע"ג שרבו
הכופרים לשם, ובפרט ברגלים אפ"ה לא היה שם דוחק מקום או

הגמרא ביומא פייב לפיה מותר לאישה לאכול מבשר קודשים – מתייחסת לבשר של כהן שמוותר לה על ממונו. אין כאן שאלה קניינית אלא רק איסור של אכילת קודשים - מול פיקוח נפש. לכן, האיסור נדחה.

המשנה באבות מדברת על בשר של הקדש. כאן אם היא רוצה לאכול – יש גם בעיה קניינית. וגזל או מעילה לא נדחים מפני פיקוח נפש!

פיקוח נפש וזכויות קניין - שיטת רש"י

מדרג הערכים לפי שיטת רבי עקיבא – יומא דף פ"ה ע"ב

1. פיקוח נפש
 2. עבודה (שנדחה מפני פיקוח נפש)
 3. שבת (שנדחת מפני עבודה).
- ומכאן לומדים שפיקוח נפש דוחה שבת

מדרג ערכים לפי הדין שאין לקחת כקרנן דבר הגזול

1. איסור גזל
2. עבודה (שנדחת מפני גזל)
3. שבת (שנדחת מפני עבודה)

השוואת שני סולמות הערכים

1. פיקוח נפש נמצא מעל עבודה
2. גזל נמצא מעל עבודה
3. נמצא שפיקוח נפש לא ידחה גזל

הקושי:

אסור לחלל שבת כדי להציל מפני הדליקה, ואם כן יוצא מדרג ערכים כדלהלן:

1. פיקוח נפש נמצא מעל שבת
2. שבת (נדחת מפני פיקוח נפש)
3. קניין (נדחה מפני שבת)

אם כן נמצא שפיקוח נפש דוחה את קניינו של אדם.

קושי נוסף - אם פיקוח נפש לא דוחה את ממון הזולת יוצא מדרג ערכים כזה

1. נפשו של הזולת !
 2. ממון הזולת
 3. נפשי שלי (שאסור לי להצילה בממון הזולת)
- אם כן, לשם מה לומדים שרציחה לא נדחת מפני פיקוח נפש – כי הדם של השני שווה לדמך, אפשר ללמוד זאת בקל וחומר מממון הזולת שלא נדחה מפני פיקוח נפש

הזולת. אם פיקוח נפש לא דוחה - ממון הזולת, האין זה ברור שפיקוח נפש לא ידחה את - חיי הזולת!?

בהקשר זה נראה כי יש להוסיף ולחדד את הדברים. בשים לב לכך שרש"י שם מוסיף ומבאר את דברי רבה כי עסקינן ב"חשבון" של עלות - תועלת שמימית, לפיו אם האדם אשר שר העיר איים עליו יהרוג את זולתו - התוצאה תהא כי נפש מישראל תיגדע ונעברה עבירת רציחה, לעומת זאת אם האדם שאוים ע"י שר העיר לא יהרוג את זולתו ויהרגו אותו - התוצאה תהא שוב כי נפש מישראל תיגדע, אך הפעם בלא שנעברה עבירת רציחה. בחשבון זה עדיף אפוא לקב"ה כי לא תיעבר עבירה של רציחה ועל כן - הכלל הוא כי ייהרג הוא ואל יהרוג אחרים. ולכאורה מדוע נדרש רש"י לסברה זו של עלות תועלת שמימית, הרי הסברה פשוטה היא כי הקב"ה מוותר על מה "ששייך" לו, קרי על מצוות שבין אדם למקום, אך אינו עושה כן על חשבון הזולת, ומה שנאמר לגבי נכסי הזולת אמור לחול מקל וחומר לגבי חיי הזולת.

על כך משיב ה"בנין ציון" כי הסברה של רבה נחוצה והכרחית מטעם פשוט כדלהלן: כאמור, הסיבה שפיקוח נפש אינו דוחה גזל, היא מכיוון שה' אינו מוותר כביכול על מה ששייך לזולת. ברם, אם מסתכלים על הנושא במישור "קנייני" שכזה, הרי שברור כי לאדם יש את הזכות לוותר על ממונו למען הזולת. כלומר, אם אותו אדם מסכים לתת את ממונו כדי להציל את חיי זולתו מובן כי מותר לקחת ממון זה ולהציל חיים. בהתאם לסברה זו, הניצבת כאמור בבסיס פסקו של רש"י, היה אפוא מן הראוי להסיק כי אם אדם מסכים שיטלו את חייו כדי שינצל זולתו - הרי שהדבר יהא מותר¹⁴⁰. על כן, מן ההכרח להזדקק לסברה של רבה,

אסור לאדם להציל עצמו בחיי חברו גם כאשר חברו מסכים לכך

140. דוגמא לראיה קניינית כזו מענייני ממון לענייני נפשות מצינו ב"מנחת חינוך" סימן רל"ז באות ב', כי מי שמנסה לאבד עצמו לדעת אין אדם מוזהר להצילו ולא חל הכלל של לא תעמוד על דם רעך, שהרי יסודו של דין זה נלמד מהשבת אבידה (בפסוק נאמר "והשבותו לו" - לרבות אבידת גופו) והדין של השבת אבידה לא חל בדיני ממונות במקרה של "אבידה מדעת" דהיינו כשאדם מאבד את ממונו במודע ובמכוון. ממילא, כשם שלא חלה חובת ההשבה הקניינית כך לא חלה חובת ההשבה של נפשו של אדם זה העושה כן מדעתו. המנחת חינוך מציין בהקשר זה "כן נראה לי ברור". מאידך ראה דבריו של הרב מאיר דן פלאצקי בספרו "כלי חמדה" פרשת כי תצא שהעיר כי בשו"ת מהר"מ מרוטנבורג סימן ל"ט פשט כי אף מי שצווח אל תצילני - אין שומעים לו ומצווים להצילו, ושונים הם בעליל בעניין זה דיני נפשות מדיני ממונות.

כדי ללמוד כי פיקוח נפש לא דוחה שפיכות דמים – גם במקום שבו אדם מסכים שיקחו את חייו כדי שינצלו חיי חברו. כלומר, אם שר העיר מאיים על ראובן כי יהרוג אותו אם לא ירצח את שמעון, ושמעון מסכים כי ראובן יהרוג אותו כדי להציל את חייו שלו, הרי שלפי סברתו של רש"י – הדבר היה אמור להיות מותר. על כן, בא רבה ומחדש כי החשבון הוא שמימי, ולא מסורה בידי שמעון הזכות לוותר על חייו. טעם הדבר מובהר ע"י רש"י במסכת יומא בכך, שזהו מקרה שבו אבדה נפש מישראל ואף נעברה כלפי שמים עבירה של "לא תרצח", שממנה ניתן היה להימנע.

ה"בנין ציון" מציין מקור נוסף שבו באה לידי ביטוי שיטתו האמורה של רש"י, הלא הוא המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ה'): "עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש: לא הפילה אישה מריח בשר הקודש...". מבאר רש"י: "לא הפילה אישה מריח בשר הקודש – מתאוות בשר הקודש. אי נמי (וכמו כן) מריח איברים של המערכה, שאילו הריחה בהן ובאה לטעום מהן אין שומעין לה להאכילה בשר קודש". כלומר, מדובר באישה שהינה מעוברת, ובא אל אפה ריח של בשר האיברים המוקטרים על גבי המזבח. היא מתאוה לאכול אותם ומשאינה עושה כן – נוצרת סכנת חיים לעובר. על אף זאת, אין שומעין לאישה המבקשת לאכול מבשר הקודש, וממילא נעשה נס כי על אף מצב זה האישה אינה מפילה את עובריה, וזהו אחד מעשרת הנסים המתחוללים בבית המקדש.

לטעמו של רש"י אי אפשר להציל אדם גם בממון הקדש

1234567

ביחס לכך, תמהים בעלי התוספות (מובא שם ב"תוספות חדשים") מדוע נזקקת האישה לנס, ומדוע אין שומעין לה לתת לה מבשר הקודש? הרי משנה מפורשת היא (במסכת יומא דף פ"ב עמ' א'): "עובריה שהריחה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה" והגמרא מבהירה כי מדובר ב"עובריה שהריחה בשר קודש". זאת ועוד, הרי הכלל הוא כי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, ומדוע אם כן שלא ישמעו לאישה לתת לה מבשר הקודש כדי שלא לסכן את עובריה?¹⁴¹

141. תוספות מותירים את הדבר בקושיה. עם זאת, בגליון המשניות שם מובא יישוב לשיטת רש"י, בשם הרב שאול אב"ד אמשטרדם כי מדובר במצב שבו לא הזכיר עובריה של האישה ואז אין מאכילין לה ובזה הי' אפשר שתבוא לידי סכנה. ביחס להסבר זה מציין הרב עטלינגר, כי הדברים אינם מתיישבים עם שיטתו הפרשנית של רש"י: "כמה מן הדוחק לומר שרש"י נתכוון לכך במה שאין רמיזה כלל בדבריו ועוד מה זה שכפל רש"י דבריו

מחייב להניח להרוג את עצמו משום הילת ממון חצירו
אבל אם מותר לכתחלה לטול ממון חצירו מעצמו להציל
עצמו ממתה עדיין אין הכרע מדבריו ועיין בג' בהגות
בתרא כנלע"ד
הקטן יעקב.

שטיטתה כשיטת התוס' שהרי לא כתבו ג' איפכא שאף
שחייב מ"מ מותר לכתחלה להציל עצמו אכן משאון הרא"ד
(שם) משמע שטיטתו כשיטת התוס' ומ"מ גם ממון אין
רא' גמורה דהוא מחלק. נק למסור עצמו כדי להציל ובין
מזיל בטוטל ממון חצירו מעצמו ולכן כתב דודאי אינו

סימן קסח.

ב"ה אלטאנא, יום ה' כ"ג מנחם תרי"ח לפ"ק.
להרה"ג וכו' מ"ה יוסף חיים קרא כ"י אב"ד דק"ק פיננע יע"א.

שחסור להציל עצמו בזמון חצירו וכמו שדייק ג' הפרשה
דרכים; ועמה אשיב על דברי מר כ"י שהשו' דערו ע"ס הרב
הכ"ל כ"י להחליט מ"מ סבירא שלא יעלה על הדעת לומר
שפקוח נפש לא ידחה את הגזל ואחרי העמקתי צעון
הדבר נלע"ד שלא בלבד שדעת רש"י כן שפליג על הרא"ש
אלא שגם דבר פלוגתא דאמוראים ואפילו פלוגתא דתנאים
מלאנו בזה. מר כ"י הביא רא' דמותר להציל עצמו בזמון
חצירו לכתחלה ממה דאמרינן בכתובות (דף י"ט) אמרינן
להו זילו חתמו ולא החקטלון ומתוך כך ר"ה לדחוק בגמרא
דב"ק במעשה דפלגשים שלא ה' פקוח נפש להם אלא ספק
שמה נאחר יבא לידו פ"ג מה שוראי לטן הגמרא מהו
להציל עצמו בזמון חצירו מתנגד לפי' בזה ולא ידעתי לו
יהו בדברי מר כ"י שיהי' משם רא' הרי רק רבא הוא דאמר
כך לרב חסדא אבל רב חסדא הרי קאמר בפ' עדים שאמר
להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר א"כ
לרב חסדא חסור להציל עצמו בזמון חצירו וכן כתב בספר
הכתובה דס"ל לרב חסדא בזה א"כ יר"ה הגזן להרוג
אותו והוא בא לפטור עצמו בחתימת שקר על חצירו דאין
יכול להציל עצמו בזמון חצירו וס"ל דחסור לגזול או להפסיד
ממון חצירו לרפואה את עצמו עכ"ל ולפ"ז יש פלוגתא
דאמוראי דבין זה בין רב חסדא לרבא הן אמת דרמב"ן
והרשב"א פשו דרב חסדא רק מדרך חסידות קאמר דיהרגו
ולא מן הדין ולכן תימה הריטב"א על רש"י שכתב דאם לא
יהרגו משו נפשיהו רשעים דנראה דרעחו דלר"מ דינא
הוא שיהרגו והרי אין דבר עומד בפני פ"ג חוק מג' דברים
ע"ש אכן ברור שגם בזה רש"י לשיטתו קאי דס"ל לרב חסדא
הדין כן וכיון דגם ב"ק בזה מעשה דפלגשים יש פלוגתא
דאמוראי מה ה' השאלה ורק רב הונא הוא דמפרש שאלו
מהו להציל עצמו בזמון חצירו והשינו לו שאסור יש לומר
דרש"י ס"ל דרב הונא ס"ל כרב חסדא דמון הדין חסור
להציל עצמו בזמון חצירו ורבא דפליג על זה באמת מוקי
הך דפלגשים צענין אחר כדאמרינן שם אמר רבא אר"כ
טמון באש קמבעי' לי' וכו' ע"ש ולכן שפיר כתב רש"י ויטילה
שלא ישרפו. שזו ראיתי שפלוגתא דתנאי יש דבין זה דו"ל
הרמב"ן הונא בש"מ בכתובות שם ואיכא דאמרי רב חסדא
אמר קסבר ר"מ מדינא נמי יהרגו ואל יחתמו שקר לפי
שמלא צברייתא חילונית שלשה דברים אין עומדים בפני
פ"ג ואלו הן ע"ז וג' ע"ד וס"ד ר"מ אומר אף הגזל ורבא אמר
אין ודאי קי"ל שאין לך דבר עומד בפני פ"ג אלא שלשה
אלו בלבד ודלמא אמת קמי' כי דינא דס"ל כרבנן ואורו לי'
הכי ולא מלתא היא עכ"ל הרי דפליגי בזה ר"מ ורבנן ולר"מ
גזל עומד בפני פ"ג ומה שדחה הרמב"ן פי' זה נראה דס"ל
דאף דר"מ ס"ל גזל דוחה פ"ג מ"מ ב"ק דעדים לאו גזל
הוא שהם אינם גזלים בערותן רק ערות שקר הוא זה
אינו עומד בפני פ"ג והאיכא דאמרי ס"ל כיון דלר"מ דנין
דינא דגרמי וזה פסקינן כותבי' כדאמרינן ב"ק (דף ק')
ועדות שקר דמי לגרמא דדן את הדין וא"כ יש בזה הפסד ממון
וחמה לגזל אצל רבא סובר דאין זה דוחה לגזל דגזל דאורייתא
היא

כתב אלי מר כ"י — חיים אני על מה שכתב מעכ"ת
כ"י לדעת רש"י יהא חסור הגזל אפילו משום
פיקוח נפש והלא ש"ס ערוך הוא בכתובות דף י"ט ע"א ח"ל
רבא שהתא חילו אחי קוין לאמלוכי אמרינן להו זילו חתמו
ולא החקטלון דאמר מר אין לך דבר יע"ש הרי ראי אפשר
לומר כן בדעת רש"י ומ"ש מעכ"ת כ"י דגם מסברא יש לומר
כן כיון דפיקוח נפש ילפינן מעבודה כמו שעבודה אינו דוחה
את הגזל כך פיק"כ אינו דוחה אותה אינו נראה לפענ"ד
חזק דהא דעבודה אינו דוחה את הגזל היינו טעמא משום
דאין מצותה ב"ק דקב"ה אמר אני ד' שוכא גזל בעולה וכו' אלו
לא הביא כלל דמי וכמו שלא נאמר דאם אין כאן זכר לעולת
הבקר וביא נקבה לתמיד וירחה מנוח דזכר תמים יקריבנו
כיון דאין מצוה ב"ק ועוד דאף אם נאמר דעבודה אינו
דוחה גזל מחין הרגלים לומר דפיקוח נפש דחמיר מיי'
דדוחה עבודה שאינו דוחה גזל ג' ואל' מדשאלו התנאים
אלו מניין לפיק"כ שדוחה שבת מכלל דנריך לימוד וקא
א"כ לגבי גזל דליכא ק"ו עכ"פ אין רא' ידחה ז"א דעד
כאן לא שאלו אלו התנאים רק מ"ל ידחה שבת דכיון
דאיסור שבת צמיחה א"כ חזינן דקטלין גברא מפני מצוה
דשבת א"כ מהיכא חיימי נאמר דמחללין שבת להגלה דגברא
(ובאמת שאלתי כן בינדותי ולאמו' ז"ל) ע"ז הוכיח הש"ס
אף דחילול שבת צמיחה אעפ"כ לתקוני עבודה לא מיקרי
חילול כלל מ"ש לפיק"כ דחמיר דלא וקרי חילול וצריכות
קא עניד וחי צעית חיימי כיון דאמר מר דשקולה שבת
כע"ז הוא דחינו דוחה אותו כע"ז לכך צעי ק"ו אבל גזל
אע"ג דעבודה לא דחי לי' מ"מ הדרינן לכללא דאין לך כו'
ואם שדברי כבוד מעלה נ"י שם מלאים חן ושכל טוב ליושב
בסברתו קוט ות הפ"ד אין המונח אמת בדמות מש"ס
בכתובות הג"ל עכ"ד:

תשובה — הגה מלבד מה שכתב מעכ"ת כ"י על חקירת
הכ"ל כתב לי ג' הרה"ג וכו' מ"ה גבריא
ארבער הכהן כ"י הגאב"ד דק"ק אצערדארף ח"ל אחמה
במה שמסתפק אם מותר להציל עצמו מפני פ"ג בזמון
חצירו דהיינו אם מותר לגזול מ"ח כדי להציל עצמו מסכנת
נפש כתב לא ראיתי מוצא בפוסקים וכו' הלא מפורש דין זה
בטוש"ע ח"מ (סי' שנט' סעיף ד') אפילו הוא בסכנת נפש
וגריך לגזול את חצירו כדי להציל נפשו נריך שלא יקחנו
אלא על דעת לשלם אלמא דמותר וגריך לגזול וכמשכ'
הרא"ש דאין לך דבר עומד בפני פ"ג ונדו"א גם רש"י מודה
להך דינא אף אינו פטור מתשלומין כשאפשר לו לשלם
אח"כ אבל ספיקא דדינא אין בזה עכ"ל ועל זה השנתי מה
שתימה מר כ"י שכתבתי שהדין לא מוצא בפוסקים והרי
מפורש בש"ע לא כתבתי שהדין לא הוזכר בפוסקים אלא
שלא מוזכר בפוסקים שיש פלוגתא בו בין גדולי הראשונים
והרי הטור לא כתב רק דעת אביו הרא"ש שהזכרתי ואחריו
כ' הש"ע כן אבל לא הזכירו שדעת רש"י אינה כן ומה שכתב
מעכ"ת כ"י שגם דעת רש"י בהרא"ש שמוחר לא ידעתי היאך
אפשר לומר כן שהרי רש"י כתב בפ' ויטילה שלא ישר פוה

הוא דוקא שלוקח מידו וזכה בלנד ס' לר"מ דעומד בפני פ"ג עכ"פ הנך רואה דר"מ ס'ל דאסור להציל עמו במזון חנירו אפילו משלם אח"כ ולכן שיטה רש"י א"ס דמפרש דלאוקימתא דרב הוגא הסנהדרין הורו לדור כר"מ שלא יטרפוה ולא נרין לדחוק כמו שפי' החום' והראש דהשאלה הי' א"ס חייב לשלם בלנד וזכה א"ס ג"כ מה שפירשתי דברי

רש"י בלבות שאסור להציל עמו בהקדש דאברי המערכה דבזה ג"כ פי' רש"י בחד פירוש אליב' דכך שיטה שהורו סנהדרין לדוד ואף לדריגא ודאי פסקינן כפסק הטור וט"ע דמותר להציל עמו במזון חנירו מכלי הרוחנו צמה שחקרנו לידע שלא כ"ע ס'ל בן ועוד אכתוב אי"ה צמה שיש נפקותא לריגא בזה כנלענ"ד

הקטן יעקב.

סימן קס"ט.

ג"ה אלטאנא, יום ד' כ"ב סיון תרי"ז לפ"ק.

להרה"ג וכו' נו"ה מתתי מונק הכהן כ"י אב"ד דק"ק קריאנקע יע"ה.

העיר מעלת כ"י על חקירותי אס מותר להציל עמו במזון חנירו שמשעשה דר' יהודה ור' יוסי דהובא ביומא (ד' פ"ג) מוכח שיכול להציל עמו במזון חנירו דקפח' ר' יהודה שחזרו בולמוס לרועה חבלי' לריפתא ולא מנר שם שהחזיר ר"י דמי ריפתא לרועה כלל — לא ידעתי א"ס פשיטא למעלה כ"י שלא שילם ר' יהודה חיך הקשה עלי כן הרי יקשה לפסק הלכה שפסק נח"מ (סי' שנט') שאסור להציל עמו במזון חנירו א"ס לא ע"מ לשלם ולכן ודאי נ"ל שר' יהודה לא קפחו רק ע"מ לשלם וי"ל לו וז"ל לשיטת התוספ' והראש' ודאי אין קשיא אבל ינרק הוכחה מר כ"י לכאורה נגר שיטה רש"י שהוכחתי דס'ל דאסור להציל עמו במזון חנירו אפילו ישלם לבסוף אכן אחרי עיון לענ"ד אדרבה יש ראי' מזה לשיטה זו וכפי אשר ביארתי ד"ל הנמרה (שם) רבי יהודה ור' יוסי הו' קא אולי באורחא אחי' בולמוס לר' יהודה קפח' לרועה חבלי' לריפתא א"ל רבי יוסי קפחה את הרועה כי מנו למתא אחי' בולמוס לר' יוסי אהדרה בלגי ונעי א"ל ר' יהודה אחי קפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה עכ"ל וק' מה תרעומת הי' לר' יוסי על ר' יהודה שאמר לו קפחה את הרועה הרי צמה שחזרו בולמוס אונס הי' וצמה שקפח לרועה מנ' קעניד להציל את נפשו וכן ק' מה השיב לו ר' יהודה ואתה

סימן קע.

ג"ה אלטאנא, יום ג' ט"ו כסליו תרי"ג לפ"ק.

בשאלתי — חולה אחד נחלה בחולי נפלא ועסקו הרופאים ברפואתו ללא הועיל כי מת בחלו רש שם עור חולה שנחלה בחולי כזה ורצו הרופאים לפתוח את המת לראות ענין החולי למען מנח' הרופא לאשר עור בחיים א"ס מותר לעשות כן לנחול המת או לא?

הענין שלא הי' שם חולה כזה אלא שרצו הרופאים לנחול את המת ולפתחו למען ידעו למנח' הרופא א"ס ינח חולה כזה לידם והשואל שם דנה להחיר דאין לך דבר שומד צמתי פקוח נפש ומה דאמרינן צ"צ (דף קד"ד) במעשה דנבי צדק שאמר ר"ע אי אחס רשאים לנחול וכן נפסק בח"מ (סי' רל"ה ס' א"ג) שא"י החס דבשניל מזון הוא אכל בשביל ע"פ ודאי מותר שהרי אפילו בשביל מזון אמרינן שם וחלל אי אמרה לקוחות לינחול ולינחול הרי מנח' דמוסר פסיד' דלקוחות לא משגיחין בניחול המת והגאון בעל כ"ב הסכים עמו בראי' זו רק שכתב דעכ"פ א"ס יש שם קרובים של המת אינם רשאים לנחול ועוד הביא השואל ראי' להחיר ממה דאמרינן בחולין דף י"א וכו' מהא אבוד נשמה דסאי נחול הרי דפשיטא להגמרא דבשביל להציל הרועה מותר לנחול הנרצח ועל ראי' זו השיב הגאון בעל כ"ב דעכ"פ שם החירה התורה לנחול דא"ס לא אולינן בחר רינח' כס"ד שם

הקטן יעקב.

העבודה, אלא מפני שדבר גזול אינו ראוי לעלות למזבח ואי אפשר לקיים בו את מצוות העבודה. כלל הוא כי ה' "שונא גזל בעולה" דהיינו שדבר גזול שנוא הוא לפני ה' - ולא נחשב מין קרבן. "הגדרת "קרבן" היא שאדם יקריב ויתן מעצמו ומרכושו לה', ממילא הבאה של דבר שאינו שלו לה' אינה חשובה לקרבן. הדבר דומה למי שצריך להביא בהמה נקבה לקרבן עולה, שברור כי אינו יכול להביא חלף זאת בהמה ממין זכר, שכן זה לא המין הנכון. הוא הדין כי מי שצריך להביא קרבן משל עצמו, אם הוא נוטל את של הזולת - הרי שבפנינו פסול בעצם הקרבן. אין אפוא ללמוד מכאן שום מדרג ערכי, והטעם שגולה פסולה בעבודת הקרבנות נעוץ פשוט בהיותה של גולה פסול בעצם המין של הקרבן.

דוגמא יפה לכך היא הסוגיה של סוכה גזולה. במסכת סוכה ודף ט' עמ' א' מציינו כי מן הפסוק (דברים ט"ז, י"ג) "חג הסוכות תעשה לך" - למדנו כי סוכה גזולה פסולה. לכן, אם מישהו גזול סכך - הסוכה פסולה. שואל תוספות שם (בדיבור המתחיל "החזא מיבעי ליה"): לשם מה צריך ללמוד זאת מפסוק, הרי סוכה גזולה היא "מצווה הבאה בעבירה"? משיב על כך הרב יוסף באב"ד ב"מנחת חינוך" סימן שכ"ה, כדלהלן:

מקום שבו הפסול של הסכך נובע מן הדין של מצווה הבאה בעבירה, הרי שהאיש לא קיים אמנם את מצוות הסוכה, אבל, הסכך והסוכה שמם עליהם והאיש הזה יושב בסוכה.

לעומת זאת כאשר יש מיעוט המלמד כי סוכה גזולה פסולה, הרי שזהו פסול בגוף הסכך. בעקבות הפסוק יש להתייחס לסכך פסול כמו לסכך מדבר המקבל טומאה או המחובר לקרקע. זה בכלל לא סכך ואין זו סוכה!

הנפקא מינה היא ברורה: בלילה הראשון של סוכות חייבים לאכול כזית פת בסוכה. אבל, בשאר ימי הסוכות רשאי אדם לא לאכול בכלל או לאכול רק אכילת ארעי. רק אם ברצונו של אדם לאכול אכילת קבע, הרי הוא חייב לאכול בסוכה. כלומר, אין מצווה לאכול בסוכה אבל יש איסור לאכול מחוץ לסוכה. ובכן, מה קורה ביחס למי שאוכל בשאר ימי הסוכות - בסוכה עם סכך גזול? לקיים מצוות סוכה, פשיטא שאינו מקיים, שהרי זו מצווה הבאה בעבירה. אבל, הדין של מצווה הבאה בעבירה רק שולל את המצווה אך אינו שולל שם של סכך. נמצא שהאיש הזה אמנם לא קיים מצווה אבל לא אכל מחוץ לסוכה וממילא אין כאן

שום איסור. לעומת זאת, משלמדנו מן הפסוק כי סוכה גזולה פסולה, המשמעות היא כאמור כי אין כאן סכך וזו לא סוכה בכלל. נמצא שהאיש שאכל בסוכה גזולה – כמוהו כמי שאכל מחוץ לסוכה ועבר על איסור. הנה כי כן, הפסוק מלמד כי סכך גזול לא נקרא סכך בכלל.

בדומה לכך, שאל ה"בניין ציון" כאמור, הן אפשר שהטעם לכך שקרבן גזול פסול אינו נעוץ במדרג ערכי כלשהו אלא נובע מכך שזה בכלל לא קרבן!

ה"בנין ציון" ממשיך ומבהיר בתשובותיו (בסימן קס"ח) כי האמירה לפיה "לא יעלה על הדעת לומר שפיקוח נפש לא ידחה גזל" – לא זו בלבד שהינה בניגוד לדבריו המפורשים של רש"י, אלא שמצינו דברים אלו אף מפורשים מפייהם של אמוראים ותנאים.

ראיה לשיטת
רש"י מן
הירושלמי
המדרש

כך למשל מצינו בתלמוד הירושלמי מסכת עבודה זרה, פרק שני דף י"א עמ' א' "תנינן תמן... לא סוף דבר שאמר לו הרוג את איש פלוני אלא אמר לו חמוס את איש פלוני". כלומר, הדין של "ייהרג ואל יעבור" נאמר לא רק כאשר מאיימים על אדם להרוג שאם לא כן ייהרג, אלא אף כאשר מאיימים עליו לפגוע בממון חברו ולחמוס אותו עליו להיהרג ולא להרוג. בדומה לכך מצינו בתלמוד הירושלמי במסכת שבת פרק י"ד, דף ע"ז עמ' א' ומבהיר ה"פני משה" (שם בדיבור המתחיל "לא סוף דבר": "ולאו דווקא באומר לו הרוג את פלוני ואני אניח לך אלא אפילו אומר לו חמוס ממנו של פלוני ואניח לך – אסור להציל נפשו בממונו של פלוני". ודוק, אף שמדברי הירושלמי האמורים אין הכרח לומר כי בפנינו הכרעה לפיה פיקוח נפש לא דוחה איסור גזל, שכן יתכן לומר כי יש לדון גזילת אדם כנסיון להרגו, מכיוון שהדבר עלול לגרום עימות דמים, בהתאם לכלל הידוע כי "אין אדם מעמיד עצמו על ממונו"¹⁴². אולם הדברים מפורשים באופן חד משמעי ומפורש במדרש "שלושה וארבעה" (פרק א', דיבור

142. כך מבאר את הירושלמי בעל "קרבן העדה" שם דיבור המתחיל "לא סוף דבר", כי הטעם לכך שאסור לגזול את פלוני כדי להציל את נפשו שכן "חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממנו ויבוא לידי שפיכות דמים". משמע כי אין כאן הכרעה לפיה פיקוח נפש לא דוחה איסור גזל, אלא הנחה כי לגזול את פלוני כמוהו כניסיון להרגו, שהרי הדבר יגרום עימות דמים. בדומה לכך מצינו ביאור לדברי הירושלמי הנ"ל בשו"ת "עונג יום טוב" (חלק יורה דעה סימן קי"א בהגה"ה) כי דוחק לומר שהירושלמי סבר כי איסור גזילה הוא בבחינת ייהרג ואל יעבור, אלא מדובר במצב שבו אדם אלים אומר לראובן חמוס את חברך שמעון וטול ממנו ממנו - ושמעון אינו מניחו ליטול את הממון בלא שיהרגנו. במקרה זה דן

מנחת חינוך שכ"ה

ואם כי אין דרכי בחיבור זה להאריך בקושיות ופירוקים מה שאינו נוגע לדינא, מ"מ לא אמנע לתוך קושיא החוס' שהיא לענ"ד קצרה נכונה, במה שהקשו שם ט' ע"א ד"ה הוא, למה לי קרא בסוכה דלך למעוטי גזולה הא הו' ליה מצוה הצאה בעצירה, וליכא למעוטי שאלו דהא שאלו כשר וגזולה בלאו הכי פסולה, ע"ש. ונראה לי דהנה שני מינים יש במצוות עשה, אחד שהיא חיוב אקרקפתא דכל איש מישראל כמו תפילין והתרוג ואכילת מצה, ומצוה כזו אם מקיים אותה עושה רצון הבורא יחברך וימעלה כי כן צוה לו המלך צרוך הוא, ואם מבטל המצוה ואינו מניח תפילין או שלא נטל לולב ביטל המצוה ועשה נגד רצונו יחברך ועושה יענש. ויש מצוות שאין חיוב לעשותם כגון ציצית דהתורה לא חייבה אותה ללבוש בגד של ארבע כנפות ואם רוצה הולך בלא בגד של ארבע כנפות ואינו נגד רצון הבורא צרוך הוא, אך אם מבטל עממו לידי חיוב שבכוונה לובש ארבע כנפות לקיים מצוה ציצית זה דרך הטוב וישר, הכלל, אם מקיים מצוה זו עושה רצון הבורא צרוך הוא אבל אם אינו מקיים מצוה אינו עובר על רצונו רק דאינו מקיים המצוה. וכן מצוה זו דהיינו סוכה יש בה שני חלקי המצוה, דהיינו צליל ראשון של סוכות מצוה עשה לאכול כוזה בסוכה ומחוייב לחזור אחר סוכה, ואם אינו רוצה לאכול אינו מועיל כי הוא מחוייב לאכול כמו מצוה ותפילין, ואם לא קיים המצוה עשה צלילה הראשון עושה נגד רצונו יחברך שמו. ובשאר הלילות וימים אם רוצה אינו אוכל ואינו יושב בסוכה ואין שוב חיוב עליו כמו ציצית, אך אם אוכל מצוה עשה לאכול בסוכה ומקיים רצונו צרוך הוא, אבל אם אינו אוכל אין חיוב. וגם בשני מצוות הללו הוא ציור ג"כ שמבטל המצוה ועושה נגד רצונו כמו שאינו מניח תפילין, כגון אם לובש בגד של ארבע כנפות ואינו מטיל ציצית או עובר על המצוה, וכן אם אוכל אכילת קצע חוץ לסוכה עובר על המצוה. הכלל, דאם עושה המצוה מקיים בכל ענין המצוה ועושה רצונו צרוך הוא, ויש שאינו מקיים המצוה ועובר על רצונו כגון בלבוש בגד של ארבע כנפות או אוכל קצע חוץ לסוכה, ויש שאינו מקיים המצוה וגם אינו עובר כגון באינו לובש הבגד ואינו אוכל כלל, זה פשוט.

והנה נראה הא דמצוה הצאה בעצירה אינו יוצא, הטעם דהקצ"ה אינו רוצה בכך ולא לרצון לפניו דמטיגור יעשה קטיגור ואני ה' שונא גזל בעולה, עיין ר"ן שם פרק לולב הגזול [י"ד ע"א מדפי הר"ן]. והנה משום זה שייך שפיר לומר דלא יצא ידי המצוה כי זה אינו רצון הבורא יחברך וא"כ לא קיים המצוה, וזה שייך שפיר במצוה החיובית כיון דלא יצא ידי חובת המצוה ממילא לא עשה המצוה וביטל המצוה כי זה צוה תליא כמו שביארנו, אבל במצוות שאינם חיוביות כגון ציצית וסוכה בשאר ימי החג, אם הם באים

הועתק על ידי אוצר החכמה

צעצירה אחת דלא קיים רצון הצורא צרוך הוא כי אין זה רצונו יתצרך, אבל מ"מ לא ציטל המצוה רק דלא קיים והוי ליה כמי שאינו לובש בגד כלל או לא אכל כלל דלא קיים, הכי נמי נהי דלא קיים המצוה כי לא לרצון לפניו צוה, אבל מ"מ לא ציטל ולא נוכל לדון אותו כמו שאוכל חוץ לסוכה או שלובש בגד בלא צינית, רק הוא כמו שאינו עושה המצוה כלל והולך בלא בגד או שאינו אוכל כלל, כי באמת הוא לובש צינית ואוכל בסוכה, אך שאינו לרצון לפניו יתצרך הוי ליה כאילו לא קיים המצוה, אבל לא נוכל לדון אותו כאילו ציטל המצוה כיון דמ"מ עושה המצוה עיין ותצין.

וירוש' ג"כ נפקא מינה לדינא כי אם אינו רוצה לאכול בסוכה ואוכל חוץ לסוכה, או לובש בגד חרצע כנפות ואינו רוצה להטיל בו צינית, כופין אותו עד שתלא נפשו ככל מצוות עשה, אבל בכהאי גוונא דהוי ליה כמי שאינו לובש כלל או אינו אוכל, א"כ אין כופין אותו אם רצה לאכול בסוכה כו' כיון דאינו מצטל המצוה. אך זה אי אמרינן מחמת מצוה הבאה צעצירה, אבל אם התורה פסלה גזול בפירושה, הוי ליה כמי שסיכך צסקך פסול שאין גידולו מן הארץ או מקבל טומאה דלאו סוכה כלל, ואם אוכל הוי ליה כמי שאוכל צצית כיון דהתורה גזרה דזו לא הוי סוכה כלל. א"כ ניחא דאי מחמת מצוה הבאה צעצירה נהי דצחג אם יש צסוכה כו' לא קיים המצוה אבל [גם] לא ציטל, אבל עתה שהתורה גילתה דגזול פסול, א"כ הוי ליה כאילו ציטל העשה כמו שאוכל צציתו, לכך כתבה התורה לך למעוטי גזול גצי סוכה וגצי צינית כן נראה לענ"ד. הכלל דמצוה הבאה צעצירה, דמצוה הוי מצוה רק צאה על ידי עצירה, א"כ הסוכה הוי סוכה רק שלא לרצון יחשב, אבל מ"מ אינו יושב חוץ לסוכה ואינו מצטל המצוה, אבל מה שהתורה פסלה א"כ ממילא אינו מצוה כלל ועוצר מה שישב חוץ לסוכה, הפוך צה וכו' כי הדברים לענ"ד כנים ואמיתיים והארכתי עוד צוה דרך פלפול אין כאן מקומו צחיצור זה ט"ו.

מנחת חינוך <מכוון ירושלים> עמוד מס 517 ב באב"ד, יוסף הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ברוך הוא] (לג) בכל יום ויום (לג). על שנה טובה (לד). על מלך טוב ועל חלום טוב (לה). ויש אומרים על שכן טוב (לו).

[כד] שלשה שאין (לז) כורתין ברית עם בעליהן. תורה. כרם. ואשה. [כה] שלשה דברים נכנסין לגוף ואין חגוף נהנה מהן. ואלו הן: קול. וקומה (לה). ושער.

[כו] שלשה דברים שעומדין ברומן של עולם ובני אדם מזוללים בהן (לט). ואלו הן: הזכרת השם בכל עת. והזכרת השם בכל מקום. ונבלות הפה.

[כז] שלש שאין עומדין בפני פקוח נפשות. עבודה זרה. וגילוי עריות. ושפיכות דמים. רבי יהודה אומר אף הגזל (ס).

הערות

תימני ב מספר הליקוטים. (לב) כן הוא בפרקי דרבינו הקדוש. (לג) [ובגמרא ברכות נה, ב: שלשה צריכים רחמים מלך טוב, שנה טובה, וחלום טוב, ובצל"ח הקשה הרי ודאי שכל דבר צריך רחמים עיין שם מה שתירץ, אבל לפי עניות דעתי כיון רש"י ליישב זה במה שפירש: צריכים לבקש רחמים שיבאו לפי שהם בידו של הקדוש ברוך הוא ואין להם רשות לבא אלא ברשותו, ולפי האמור פה יתבאר ששלשה דברים אלו עליהם צריך לבקש תדיר יותר משאר דברים לפי שהם נחוצים לאדם ביותר, — ובמעשה תורה איתא: בכל שנה ושנה, ואולי רוצה לומר שיתפלל על אלו בכל ראש השנה שבו גוזרים מן השמים על אלו לכל השנה, והנה מה שפירש רש"י לבקש עליהם רחמים שיבאו אינו מבואר מדברי הגמרא, ואולי שאב פירוש זה מפה, וכן הוא במעשה תורה וחופת אליהן. (לד) ואולי לכך תקנו בתפלה: ברוך עלינו שנה טובה. (לה) וזה שאומרים בברכת המפיל: ואל יבהלנו חלומות רעים. (לו) וזה שאומרים בכל יום: יהי כו' שתצילני משכן רע. (לז) נראה לי שצריך להגיה: שהן כורתין ברית, כי התורה כורתת ברית עם לומדיה, והכרס עם האדם, שכל מה שהאדם אוכל ונותן לתוכו הוא מקבלו, ואשה גם היא כורתת ברית עם בעלה כמו שאמרין בגמרא סנהדרין כב, ב: אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי [ורוצה לומר שבזיוגה הראשון הוא מתקבל עליה ונשמעת לו (מה שאין כן בזיוג שני שהוא רק לפי מעשיו אם יש לו זכות זיווג עולה יפה)]. ולכך אם מגרשה נותן לה ספר כריתות דבר הכורת את הברית שבינו לבינה. (לח) קומת האדם שמתגדל גופו ואין חגוף נהנה מזה, וכעין זה באופן אחר בגמרא ברכות נה, ב. (לט) כלשון הגמרא ברכות ו, ב. (מ) קשה דבגמרא יומא פג, ב איתא: אחזיה בולמוס לר' יהודה קפחיה לרועה, ואולי שם היה על מנת לשלם וכאן מיירי על מנת שלא לשלם, ועיין גמרא בבא קמא ס, ב: מהו להציל עצמו בממון חברו, ובתוספות והרא"ש שם ובפרשת דרכים דרוש יט, ובספר בנין ציון סימן קסז כתב לשיטת רש"י אסור להציל עצמו בממון חברו במקום פקוח נפשות ולהתוספות והרא"ש שרי [ועיין שם עוד בסימן קסח, ובשיטה מקובצת כתובות מביא בשם הרמב"ן (והוא גם בחידושי רמב"ן הגדפס על שם הרשב"א) שכתב שמצא בברייתא חיצונית: שלשה דברים אין עומדין בפני פקוח נפשות ואלו הן עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים ר' מאיר אומר אף על הגזל עד כאן לשונו (ונראה שרומז בזה למדרשנו פה וצריך להגיה פה: ר' מאיר אומר אף הגזל), ולפי זה אתי שפיר טפי דרבי

[כח] שלשה דברים אמר בן עזאי שראה ברבי עקיבה, צוארו כלפי מערב (מא), ולא פרע עד שישוב שעה (מב), ולא קינח אלא בשמאל.

[כט] סנין לנו רחיצת הפנים, והידים, וקנוח תורף ואחר כך רגלים, מהכא ורחצו ידיהם ורגליהם (שמות ל, כא) עליון עליון (מג).

[ל] שלשה שאין להם מחילה, הסך שמן לחברו מפך ריקן (מד), המדבר אחת בפה ואחת בלב, וגונב דעת הבריות.

[ל*] שלש (*מד) אשמורות 18. הלילה אשמורה ראשונה חסור נוהק, שניה כלב צועק, שלישיית תינוק יונק משדי אמו והאשה מדברת עם בעלה, אשמורה ראשונה נאמר בה קומי רני בלילה לראש אשמורות (איכה ב, יט), בשנייה נאמר (שופטים ז, יט) ראש האשמורת התיכונה, שהיא אמצעיתה, ואשמורה שלישיית נאמר בה (שמות יד, כד) ויהי באשמורת הבקר 18**.

הערות

הוספות

18 * כן הוא גם בתוספתא (הוצאת צוקרמנדל), ולפנינו בגמרא: שלש משמורות, ובמשנה ריש ברכות במשניות דפוס נאפולי ובמשנה שבירושלמי ובפירוש המשניות להרמב"ם הגרסא: האשמורת, והעיר בדיקדוקי סופרים שכן הוא נכון כמו שהוא במקרא (שופטים ז, יט) וכן הוא במחזור שעם פירוש קמחא דאבישונא (בולוניה שנת ש).

18 ** וכן כתב רש"י שמות יד, כד: אותה שלפני הבוקר (נוסח רש"י כתב-יד: אותה שלפני היום) קורא אשמורת הבוקר, אבל לא כן הוא במכילתא בשלח שזה היה עם הנץ החמה, וכן היא דעת רבי סעדיה גאון כי הקשה על זה הפירוש שהיה באשמורה אחרונה של הלילה שהרי הכתוב אומר ולא קרב זה אל זה כל הלילה, ולכן מפרש באשמורת הבוקר האשמורה הראשונה של היום והוא כד' שעות מרגע עלות השמש (מכתב-יד פירוש חכם קדמון לפרשת בשלח, נדפס בהחוקר שנה ב), וכן מתרגם רבי סעדיה גאון בתרגומו הערבי על התורה

יהודה שהוא תנא קמא דר' מאיר (בכל מקום) פליג באמת עליו בזה, ואחר כך העירני על זה הרה"ג רא"י בליוייס והוסיף לציין על דברי הירושלמי שבת פרק יד, ד; עבודה זרה פרק ב, ב: לא סוף דבר הרוג את פלוני אלא אפילו חמוס את פלוני ועיין בחידושי הריטב"א כתובות שם ובחידושי הרא"ה בשיטה מקובצת שם, ועיין תשובות הרשב"א חלק ד סימן יז ותשובות חתם סופר חושן משפט סימן אן, (מא) [אולי רוצה לומר שיכול להיות פניו לדרום או לצפון רק שיהיה צד צוארו כלפי מערב ולא פניו או ערפו כלפי מערב לפי שהשכינה במערב וגם במזרח יש בו קדושה, ובגמרא ברכות סב, א: ולמדתי ממנו שלשה דברים שאין גפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום], (מב) רוצה לומר שעה מועטת, ולחנם מחק אותו המעתיק, (מג) עיין גמרא שבת סא, א: הרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך לכל אבריו, (מד) גמרא חולין צד, א: ולא יאמר לו סך שמן מפך ריקן, (*מד) גמרא ברכות, ג, ב ושם איתא: חמור נוער כן ואשה מספרת עם בעלה.

* שני סימנים האחרונים מערך שלשה נשמטו ממקומם במהדורה הקודמת ונדפסו בסוף המדרש, במהדורתנו אני מתזירם כאן אל מקומם. המהדיר.

נר א מ"י פ"ג מהלכות
שבת הלכה ו' ט"ו ע"פ
פ"ח סי' ע"ג ע"פ

רבינו הגאון

גימא כתנאי מי ששבו
נחש קורין אותו רופא
ממקום למקום וקורעין לו
התנגלות וגוזזין לו כרישין
ומאכילין אותו ואין צריך
לעשר דבר רבי ר' אלעזר
ב"ר שמעון אומר לא
יאכל עד שיפטר ומסקנא
ה"מ במעשר ירק דהוא
מדוכן. אבל מעשר
דאורייתא דרבי וכל עד
שיפטר: ת"ר מי שאחזו
בולמוס מאכילין אותו
דבש וכל מיני מתיקה
שכל מיני מתיקה מאירין
את העינים כו'. אמר אבי
לא שו אלא אתר אכילה
אבל קודם אכילה מיגרד
גריי שמי וימצאו אותו
מזיר בשדה ויקראו אותו
אל דוד חתנו לו לחם
[לאכל] וישקוהו מיס
ויהנו לו פלה דבלה שמי
צפוקין ויאכל וחסד רוחו
אליו. ר' יוחנן אחיה
בולמוס ורין למורחה של
תאנה ויאכל כו' וקרא
והתכמה תחת בעליה. ר'
ישי אחרת בולמוס וקיסה
הרועה כלומר אבל כל מה
שהיה לו: וירשעלמו רב
הגאון שרשם וארבעה
עשרה שאל לרעבון
אכו. ר' יהודה קיסה את
כל העיר. ר' מאיר הוה
דייק בשמא כו'
ואיקלעו בגבא דשמייה
כידון ובתוהו דהוה
שמייה [בלת] ורבי: מי
ששבו כלב שטח אין
מאכילין אותו מחצר ככו
שלו ור' מריא בן חרש
מתי: ת"ר ה' דברים
נאמרו בכלב שטח פיו
פתור. כו'. ממאי הוה
אמר גטיס כשפנת
משחקת ב' שמאל אמר
רוח חזיה שורה עליו
וכשהוויין אותו אין

אפשר בחולין פשיטא. דמתקנין ליה: לא צריכא בשבת. שאפי
הוא שנת שאסור להפריש תרומה ומעשר יפרישוה ולא יאכלוהו עגלים:
בעצין שאינו נקוב. דטבל שלו מדרבנן ושנת דהפרשת מעשרות
שנת דרבנן אשמועינן שדמה השנת ולא יאכלוהו טבל דרבנן
לחמו למשרי נמי טבל דאורייתא
כי האי גונא: לימא תנאי הוא. הך
דרבה דלאמר דהפטר בחולין מתקנין
ליה ודמיין שנת דהפרשת תרומה
שנת ומקמי חכילת טבל דעלין
שאינו נקוב דרבנן: קורין לו רופא.
שנת: וקורעין לו תרנגולת. למת
על המכה שזו היא רפואתו: וגוזזין
לו כרישין. מן הממוצר להאכילו:
כרישין. כרמי: לימא. הא דרבה
ר' אלעזר בר' שמעון היא דלאמר
ר' אלעזר בר' שמעון הוא דלא
יאכלוהו טבל דרבנן כגון ירק ולא
עד דאי רבי האמר אין לרקי לעשר:
רבי כהן לא קאמר רבי אלא לענין
מעשר דר' דרבנן. ללא מיתלח טבל
דאורייתא אכל דגון דאורייתא הוא
אפי רבי מודה דלף עעלין שאינו
נקוב מעשר דמיתלח דאורייתא:
דאו נא כי אורו עיני. כיהומן
כמי: הכי גר' מלא אין ראה לרבר
דהתם לאו טנגונס אחיה: מגרר
גריד. ממשיך את הלכ למחול
רעטן: ויאכל. למס הדק וימנו לו

אפשר בחולין פשיטא (ב) לא צריכא בשבת
בשבת נמי פשיטא טלמול מדרבנן הוא
הכא במאי עסקין בעצין שאינו נקוב דרבנן
מר סבר טבל חמור ומר סבר תרומה חמורה
לימא תנאי היא דתנאי אפי' מי שגשבו נחש
קורין לו רופא ממקום למקום ומקורעין לו את
התרנגולת וגוזזין לו את הכרישין ומאכילין
אותו ואין צריך לעשר דברי רבי ר' אלעזר
בר' שמעון אומר לא יאכל עד שיפטר גימא
ר' אלעזר בר' שמעון היא ולא רבי אפי'
תימא רבי עד כאן לא קאמר רבי התם אלא
לענין מעשר ירק דרבנן אבל במעשר דגן
דטבל דאורייתא הוא אפי' רבי מודה דאי
שרית ליה בעצין שאינו נקוב אתי למיכל
בעצין שהוא נקוב ת"ר מי שאחזו בולמוס
מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שהדבש
וכל מיני מתיקה מאירין מאור עיניו של אדם
ואע"פ שאין ראה לדבר זכר לדבר ר' ראו נא
כי אורו עיני כי מעמתי מעט דבש הוה ומאי
אע"פ שאין ראה לדבר דהתם לאו בולמוס
אחיה אמר אבי ל"ש אלא לאחר אכילה

פלה דליה: א"יה. גרר שמן מאד: דמורחה של תאנה. שהשמש
מכה שם מן הצוק עד לתוך היום והשמש ממחך את הפרי: ומגור.
לשון מעדנים: קפחיה. כפלו ונטל ככרו הימנו: והדרוהו בלגי
וצעי. קצתו צמי העיר והקיפוחו לגינין של דגש ומתיקה וקערות
של מנשלין: דייק בשמא. בשמו של
בעל הבית אס נאה אס כעור:
אשלימו ליה כימיהו. ערב שנת
היה והפקירו אללו כיסס: דבי
שמיש. של ערבי שנתות: לית בהו
ממשא. מנחן שאלס צמנוסה מהרהר
ורואה חלומות ומתכוון היה לחתומו
שלא ילך ויעלנו: חזו מלפחי אשפמיה.
לאו עדשים על שפמו: יהבו סימנא
לדיבתו. צעלין אמר שמתני לנו
כיסיו וזה לך סימן שאלחטם היום
עדשים: מים ראשונים האכילו בשור
חזיר. פונק ישראל היה מונכ
לישראל דגיס המותרים ומאכילם
ומוכר לנכרים גרר חזיר מנשל
נא ישראל לפונק ורואה שלא
נעל ידיו כשהסב ללכול ונתן לפניו
גשר חזיר: מים אחרונים הרגו את
הנפש. זו היא אשמו של זה שאילו נעל
מים אחרונים לך הנוטלים ידים
לקחת את שפמס בידים טופחות ולא
היו עדשים נרלין: ואזינו סרוחות.
גדלות וכפולות למטן: משחקות
בו. מראות זו כשפיהס לשמוק:
למקטליה

הנהרות הב"ח

(א) גבי אפשר בחולין
פשיטא. ג"כ פ"י הא
דקאמר היכל דלפני
מזבין דכ"ש לא פליגי
פ"ק ליה הא פשיטא ומאי
חלה
לשמועין:
(ב) שם ר"מ לא אטלס
(ג) קיסה חזיר ר"מ ו'
לחפיה בכרא וקבירה
גי קבירה דלפני דהוה
גברא דכרייה לחמיו
ליס דלמיה כו' למכר
אתא לקמיה דר"מ:
חמר ליה היה לחמיו:
מחמלי אמר ליה:
(ד) שם משמיה וטיליה
למחלה אשקיה חמרא
חזו עממי אשפמיה:
(ה) שם וזונו סרוחות
וזנו מונח לו בין
יכומיו ומתוך:

גליון הש"ס

גבי פשיטא בחולין
מדרבנן. וכן הוא ימנח
דף ג' ע"א וע"ג:

הנהרות

מהר"ב רנשבורג
(א) גבי מים ראשונים
האכילו בשור חזיר. ג"כ
עין פ"ש ועין דבתי
הכ"ז מ"ד פ"ט ק"ו:

הנהרות וציונים

[א] פ"ג סבר טבל חמור
ומר סבר תרומה חמורה
לימא בכל הכתי ובאמת
הוא כפול ומיותר ולפי
רש"י בוראי שאינו
שיך ודא [דק"ס]. ועי'
שית יצחק ורש"י:
[ב] בראשונים ובכתי'
נוסף דאורתא שקליה
לכיסיה: [ג] [לשון דתן
צ"ע דאין זה משנה לכך
צ"ל דתנאי] (גליון):
[ד] [כתי' לימא] (גליון):
[ה] כצת כתי' נוסף
דא"פ: [ו] כל הנהרות
הי"ח שבבמור זה
מקורו בעין יעקב:

ליקוטי רש"י

בולמוס. מולי האוחז
מתחם רעטן עינו כמות
הוא מסוכן למת ולעיל
ד"א. ומסגר תבואות
שמש. שהיה אלנו
פחותה למת ומתקנה
הפירות (דברים לג. יד). ומסגר. לשון עניס ומתן וס"ס. קפחת את הרועה. וקפמו. קמו ומניו קפחת את הרועה
כימא (דף פ"ג): ונתינתו. כי דור תהפוכות המה. מהפנין לזניי נעסם ודברים לכ. ס. האכילו בשור חזיר. שיה
מניי ישראל מונכ כער שמוטה לשרל ומנשל ומאכילם וכשהעוד כונסם נא חמומו מליכילו נלוח ונא יהודי אמת ללכול
ולא נעל ידיו וכעבור זה עובד כונסם הוא והאכילו בשור חזיר (חילין ע"ג). ואמר צ"ל נא פ"ה נא פ"ה. אמר לו למ על ו'
שגלה והקיטה נא פ"ה עשה שהקיטה ינו חנוניה ממנה ותלא תלות וזמנה מלטה ומחזור נה הכי הוא עונה חנוניה
כאשר נחמלה [וחוקל כג. פג]. רוח רעה שורה עליי. וכשנען ארס שורה עליו והרגונו [שם ח"ג].

תורה אור השלם
(א) ויאמר ויתן עבר
אבי את הארץ ראו נא
כי ארו עיני דברים
קעט דבש תהו:
[שם א' ד' כג]

(ב) וימצאו אש מערי
בשדה ויקחו אתו אל
דוד ויתנו לו לחם
ויאכל וישקהו קיס:
ויהנו לו פלה דבלה
וישני עממי ויאכל
ויתשב רוחו אליו כי לא

אכל לחם ולא שקהו ימים שלשה ימים ושלשה יללות: [שם א' א' י"ב] (ג) כי בצל תחבקה בצל הנפקה
והרין דעת תחבקה תתיה בעליה: [שם א' ג' י"ג] (ד) ויפגד תבואת שקש ויפגד גרש ויתוים: [דברים לג. יד]
(ה) ויאמר אשתיה פני מהם ארצה מה אנתים כי דור תתפלת תשה קנים לא אמן בם: [דברים לג. כ]
(ו) ויאמר לבבלה נא פ"ה עשה ונתן תונתה ורוא: [שם א' ב' כ"ג] (ז) ויתקח ערה פקרה לאמר אתרי בלתי
תקח לי ערנה ואלי ונתן: [באשתי י"ג י"ג]

מקום מתרגם התרגום נין - ברי, ואיני יודע מאין מקור טעות זו. (עי' איוב י"ח, י"ט ובמלבי"ם ישעי' י"ד, כ"ב).

אחד כתב בספרו שהוא נין ונכד להגר"א, ואמרתי לו ששניהם שקר...

שאלה: ה"בית הלוי" כותב בספרו נין ונכד להגר"ח מוולאז'ין.

תשובה: הוא פלא !

"ברעו מה שאכלתם ושתיתם"...

ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' (כ"א, ל"ג)

וברש"י: "אמר להם ברכו למי שאכלתם

משלו".

סיפר הגר"ב רימר שליט"א לחמיו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, שאביו זצ"ל סיפר שהיה באושביץ, היתה לו מחלת הטיפוס, וכאשר כמעט נרפא היה חלש מאד ובמצב של רעב נורא, וחש כי אם לא יאכל משהו יהיו חייו עומדים בסכנה רח"ל. בשארית כוחותיו נסחב מחוץ לביתן ולפתע רואה כנגדו מגיע יהודי עם כמה לחמים בשני ידיו ותחת זרועותיו, שמסתמא גנבם מהגרמנים ימ"ש, ידע שאם יבקשו לא יתן לו, והיה שם קרח שלגים על הארץ, נתן לו דחיפה קלה וע"י כך התגלגל וחסף ממנו לחם אחד... כל ימיו חיפש את היהודי ועשה צרכי רבים (כדין הגוזל ואינו יודע ממי, שעושה צרכי רבים, ב"ק צ"ד, ב').
ואמר הגרי"ש שליט"א כי טוב עשה, וסוגיא מפורשת היא במסכת יומא (פ"ג, ב') "קפחיה לרועה אכליה לריפתא" (כפאו ונטל ככרו הימנו), ואמנם חוב הוא חייב אבל אינו גזל ולא שייך לצרכי רבים.

שאלה: הרי חייך קודמין, והרי בעל הלחמים היה צריך את הלחם לעצמו

בשביל אחר כך ?

תשובה: יתכן שאח"כ יהיה לו אוכל אחר, ולפניו יהודי שעתה נמצא במצב של פיקו"נ, בכה"ג אין דין חייך קודמין.

שאלה: כמה שווי הלחם שעליו לשלם, לפי שווי רגיל או לפי מה שהיו משלמים באושביץ ?

תשובה: בתוס' שאנץ (מסכת סוטה דף י' ע"ב) כתב: "יש במדרש שלא רצו האורחים לברך ברצונם עד שאמר להם אברהם פרעו מה שאכלתם ושתיתם, והיה אומר להם שהוא עולה למנין גדול כי היו במדבר והיה טורח גדול להביא שם המאכל והמשתה, וכשראו כך כי היה רוצה אברהם שיפרעו הכל - אז בירכו הקב"ה שלא ברצונם ע"מ שלא יפרעו שום דבר". וחזינן ששווי המאכל נקבע כפי כמה שהיה שוה שם.

זריזין מקדימין – בהכשר מצוה

וישכם אברהם בבוקר (כ"ב, ג')

וברש"י: "נודרו למצוה".

שאלה: אם יש ענין "זריזין למצוות" על הכשר מצוה, האם אברהם אבינו ע"ה שהלך היה אצלו הדבר כמצוה או כהכשר מצוה.

תשובה: היה לו למצוה שאמר לו הקב"ה "לך לך".

שאלה: ולמה בקע עצים קודם, הרי שגם על הכשר מצוה יש זריזין.

תשובה: במסכת חולין (ט"ז, א') מבואר שלקח המאכלת משום "זריזותיה דאברהם", ופירש"י שמא לא ימצא במה לשחוט והביא עמו מאכלת, וה"ה בעצים. ואמנם לענין כבוד שבת כתוב להזדרז בהכנה מוקדם, אבל שם יש פסוק (עין או"ח סימן ר"ג ובמ"ב שם סק"א).

שאלה: אם גם במכשירין יש ענין זריזין, מובן למה בקע עצים רק בבוקר,

דמים, וי"א דהשתא לאו מדינא קאמרינן אלא מדת חסידות¹⁸, דאע"ג דק"ל באירך דאין אדם רשאי לנהוג מידת חסידות¹⁹ בעצמו שאם לא היה עוכר היה מתחייב בנפשו, בהא קס"ד דרשא"י²⁰, וא"ל השתא אילו אתו לקמן מורינן להו דלעבור, והיכי סמכינן תו אמדת חסידות, ולפום האי פירושא נפקא לן מינה דאיתא להאי סברא דלענון עדות שקר אדם רשאי לנהוג חסידות בעצמו שיהרג ואל יעבור, וזה חימה דזה מגיין לנו. ע"כ.

תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר, כלומר בנוהג שבעולם שכל כך מכוער בעיניהם עדות שקר שהיו מוסרין עצמן למיתה²¹ קודם שיעירו עדות שקר, וא"ל רבא השתא אלו אתו קמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתמו שטרייכו, כלומר כיון דדינא הוא דלחתמו ואילו אתו קמן מורינן להו הכי, השתא לא סמכינן אהא²². ע"כ.

(ט) וז"ל הריטב"א ז"ל, עדים שאמרו להם וכי יהרגו ריטב"א וכי. פירש"י ז"ל²³ הילכך כי אמרו שלא נהרגו משונו נפשיהו רשעים. וגראה מדבריו ז"ל דלר"מ דינא הוא שיהרגו, וזה חימה גדול מהיכך שמעינן ליה לר"מ הא, דהא להדיא אמרינן בכל דוכתא²⁴ לדברי הכל שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ג וגילוי עריות ושפיכות דמים, ותו דא"כ מאי האי דמהדרי דאילו אתו לקמן אמרינן להו זילו וחתמו ולא תקטלו, וכי תימא דלרבנן הוא דאמרינן הכי, וכי מדרבנן נחייב לר"מ²⁵.

יש שפירשו²⁶ דהכא במדת חסידות קאמרינן שהם נהרגין, ותלמודא פריך דלית לן למימר הכי כיון דמשורת הדין אמרינן להו דלטהרו ולא לקטלו, ואפילו לפי זה לאו למימר שיהא מדת חסידות בדבר, דהא ודאי כל שאמרו חכמים יעבור ואל יהרג אין לו ליהרג²⁷, ומתחייב בנפשו הוא אם נהרג²⁸, אא"כ הוא גדול הדור ועושה כך לצורך סייג הדור, כההיא דחנניא מישאל ועוריה שהשליכו עצמן לכבשן האש וכדפירשתי בדוכתא אתריית²⁹, אלא ה"ק שהם היו טובין שהיתה מדת חסידות, כי בנוהג שבעולם³⁰ הרבה בני אדם ורצים

דמגיין (ו) ועוד כתב הרמב"ן ז"ל, ואיכא דאמרי רב חסדא אמר קסבר רבי מאיר מדינא נמי יהרגו ואל יחתמו שקר, לפי שנמצא בברייתא חיצונית³¹ שלשה דברים אין עומדים בפני פקוח נפש ואלו הן ע"ג וגילוי עריות ושפיכות דמים, רבי מאיר אומר אף הגול. ורבא אמר און ודאי ק"ל שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא שלשה אלו בלבד, ודילמא אתא קמי בי דינא דס"ל כרבנן ואורו ליה הכי, ולא מילתא היא³². ע"כ.

ושב"א (ז) וגם הרשב"א ז"ל דחה פירוש זה וכתב דלא מחזורי דרב חסדא טעמיה דרבי מאיר קא מפרש, ולדידיה הא סבירא ליה דמשונו נפשיהו בהא רשיעי, ומאי קא מהדר ליה רבא דילמא אתו קמי בי דינא דאורו להו להיתרא, והא רבי מאיר לא הייש להכיי³³, ועוד דלישנא דגמ' לא משמע הכין. ע"כ.

רא"ה (ח) והרא"ה ז"ל פ"י דמחזורתא דמילתא כפשטא, דה"ק קסבר רבי מאיר העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל

18 וכ"כ הרמב"ן לעיל, והרשב"א והריטב"א להלן. 19 וכ"ה שיטת הריטב"א להלן. 20 עיין להלן בריטב"א שכתב באופן אחר, דאף דאינו רשאי ס"ד דכשאומר שעשה כן נחשב שמשים עצמו רשע. ועיי"ש הערה 34. 21 תוספתא שבת פ"ו. 22 ממה שהרבי"א הסמיק לכאן דחיית הרשב"א דבסמוך, וכתב ע"כ וכן כתב הרשב"א, נראה שהבין דכוונת הרמב"ן לדחות כדברי הרשב"א להלן דאילו כן היה לא היה להגמ' לדחות אילו אחי לקמן לדינא. אלא שצ"ב לפי"ו א"כ מדוע אין הגמ' נשאת אמנם עם תירוץ זה, שכך היא שיטת ר"מ. וצ"ל דהרשב"א והרמב"ן הבינו דבהכרח דסוגייתנו לא שמיע ליה ולא סבירא ליה מההיא תוספתא אליבא דר"מ, וראיתם מדיחית הגמ', ושוב א"א לפרש ע"פ ברייתא זו גם את ההו"א. 23 הפירוש המובא לעיל בסמוך ברמב"ן ע"פ התוספתא בשבת. 24 עיין מש"כ לעיל הערה 22. 25 ואף דהוא שלא כד"ן, וכמ"ש הרא"ה לעיל, והריטב"א להלן. 26 כיון דאפשר דהעדים תלמידי חכמים היו וידעו שאסור להם למסור נפשם על כך. ועיין להלן בריטב"א. 27 בר"ה והרגו. 28 פסחים כד, א ועוד. וע"ל ברמב"ן ורשב"א מה שהביאו מהתוספתא בשבת. 29 וכ"ה הרשב"א לעיל להך פירושו. ועיין מש"כ בזה הרמב"ן, ובהערה 22. 30 הרמב"ן הרא"ה והרשב"א בפירוש אחר. 31 וכ"ד הרא"ה לעיל, וכ"ה שיטת הרמב"ם יטה"ת פ"ה ה"ד ובמלחמת פרק בן סורר, ועיין לעיל בשיטה ג, ב ובהערות שם. אולם

שיטה מקובצת <מוה"ק> עמוד מס 93 כתובות ב אשכנזי, בצלאל בן אברהם הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

(א) ומוספתא פ"ח ה"ד;
(ב) המורה דף ק"ג;
(ג) ומוספתא פ"ח ה"ד;
(ד) מ"ד ט"ז; (ה) ג' ע"ג;
(ו) ו' ח' ו' ט"ז; (ז) שם;
(ח) ע"ג מ"ק; (ט) ו'
(י) ויקרא י"א; כ"ט ה"ל;
(יא) ע"ג מ"ק; (י"ב) ע"ג;
(י"ג) ו' ד"ה מ"ק; (י"ד) ע"ג;
(י"ה) ע"ג פ"ח; (י"ו) שם ו' י'
יג ובכ"ח.

הנהגות הב"ח

(א) גבי אמר ר' הונא
עשינו עמנו כליל והוציא
אמר רב נתמק:

גליזון הש"ס

רש"י ד"ה ישוע הבן
כו' ישוע מהרמב"ם;
ל"ל וישע מהרמב"ם;
ופקד (שמות י"ז) ועי'
רש"י פ"ז דף ע"א
ד"ה לה ש"ע ט"ז:

הנהגות מהר"ב

רנשבורג

א' גבי שאין בו עון
אלא עון ארתה הנה
עין ישועה מקובלת
ומהר"ש"ל מצינו כח
בגמ' אמר ר' הונא
ממהים קלה מפני
דכחוש דף ע' ע"א
דגמ' ויק' כ"ג ט"ז:

לעזר רש"י

פלידרי"א ע"ג רש"י
ר"ה לג ע"ז ד"ה מלך
וערוך ערך גמ':

הנהגות וציונים

(א) ס"א שמשון שזורי
(גליזון) מהר"ש"ל; וכה'
במוספתא; ובכ"ח:
(ב) גירסת הרא"ש וכן מי
שד"ר ליקח בית
בארץ ישראל וישא
(וליקח) וגו' (ברית)
אשה אין מחייבין אותו
(וכצ"ל דעב חסד);
(ג) ולקמן א' וי' א' י' א'
ר"ש בן אצלור; וכה'
במוספתא פ"ח ה"ג;
ערך חלד א' (גליזון)
וכה' בכתיב; (ד) ג'
הערוך (ערוך הר"ן)
שרצא ושרצא; (ה) ס"א
הרצא (גליזון) מהר"ש"ל;
(ו) צ"ל דמתת (רש"י);
וכה' בכתיב; וכה'
ברש"י (דפוס);
(ז) "למקח" (רש"י);
ברפ"י (וע"ג דק"ס);
(ח) נדביל; מותר;
(ט) נדביל לא (באה"מ);
(י) צ"ל
המשה (רש"י) וכה'
בחולין וכה' כאן
ברש"י; (יא) צ"ל שמו
(וע"ג גליזון); (יב) לכא'
צ"ל קושרה (באה"מ);
(יג) צ"ל פ"ח דכ"ל א"מ;
(יד) גליזון; (ט"ז) ש'
הר"ש אור"ח מטמא
באה"מ; (ט"ח) צ"ל;
שהיו; ע"ג עין תוהמא
ז"ה אחרי מבואר ברש"י
בן אר"י; (ט"ט) צ"ל ר"ח
ז"ה ד"ן הוא פירוש
וערוך ערוך שבע בשם
י"ח (סדר הדרווח);
[ובאה"מ];
רש"י ישועה (הגלים)
י"ט קנה מתרגמין
זורקא; וכה' בכתיב:

והפכת. המקבץ אם הצטומ ליום השוק: לוקח ושוהט או לוקח ושוהה. עד יום השוק שלשים יום למקומו: ובכ"ב שלא ישהה את העגונה. המאחרת למקומו שלקח סמוך לעת השוק לא ישהה אותה לאחר יום השוק להשלים שלשים יום

כמו הלך מתגנה (ה) מ' מאחרת מלנשוא: אלא קושרה. ורמז פלגי עליה דרזן גמולאל: גונח. פלידרי"א זועק מפני כחז הלז לא היה יכול להשיב רוחו: אפס"ס מוזיין. רועה בעדום אחרים וגוול אם הרצם: שהיו מרעין. נהמה דקה שלהן בחורשין: ואפ"כ שהיו חורשין סמוך לבתיהם. ולא היו רועין בעדום אחרים ונשום חורשין ליכא גול דלמר לעיל אלז מנגלן בחורשין ולקמן (דף פ"א). נמי במקנה ישועה מיקן אלז יקפיד בעל היער על כך אפ"י הכי נעשו מפני שגדה קטנה היחה מיניהם ושל אחרים היחה: רועה. נהמות שלו: שעשה תשובה. שלז לגלז נהמה דקה עור: כלבים וחזירים. מן נמנמינן דלסור לגלזן: היה דקה. לצים וזועלין: כלבים כופרים. קטנים ונקים הם ל"א כלים גדולים של צידים ואין מוקיין: חולדות סנאין. גלילות נסנה: צוקר את הבית. מן העכברים: וורדני. קנה: דקטיני. דקיס: דמתתאי שקיה. שוקיה גולין: בבבל בארץ ישראל. שמוס גלות יכנה רב שם מלמדים ונמישט שם שיצנו קצוע: דירך מאי. הלז שן לך נהמה דקה: חובה. שם אשמו: תקברינהו אבנה. אשמה קומך עליה והיא אינה יכולה לשמור: מבי אתא רב אבב"ל. רב ממישצין שם מפני ישיבתו לישנא אחרינא הוא על ולמדנו להוהר נכך שראה שם רוב ישראל ויסוב קצוע: שבוע הבן. ציית מילה על שם שעברו עליו שבעה ימים: ישוע הבן. שמה שטעון לפדיון הבן כבוד: ישוע מתרגמין פורקן כמו פדיון: רב לא עייל קמיה דשמואל. טעמה אחרת לוקמן: שמואל

והמבב לוקח ושוהה. פי' צקונטרס עד יום השוק ונלד שלז ישהה העגונה שנהם שלשים יום אחרת שלקח בחמוריה לא ישים לה שלשים יום אחר השוק וקשה דבמוספתא (פ"ח) גרס יומר מל' יום וא"כ לפי המוספתא יכול להשהות אחר יום השוק ועוד קשה דלעיל גבי רגל קרי לה אחרונה והכא קרי לה עגונה ועוד שלז הכיכר המנח יום השוק כלל ונראה לר"י לפי שהטבח רגיל לקנות כמה צהמות צמד-ומותר^(א) להשהות ונלד שאפ"י העגונה שבהן אותה שנשאתה יחדה אחר מצרומיה שלז^(ב) ישהה יותר מל' יום אף על פי שהיא יחדה ומיהו בכל הספרים גרסינן שלשים יום ולא גרסינן יותר:

מהו אלוהות קבו שמייה. אין גיל דפליגי רבנן עליה דר"ג דכפ"י צקונטרס דמהו להשהות קודם הרגל קצבו מיניה ואמר להן מותר ולאו דוקא נקט קושרה אלז אורחא דמלמח נקט שדרכן היה לקשור נהמה דקה לרעי המטה כדלמר באלו עריפות (חולין דף נ"ד): חזל היואל מן המטה עד משעה^(א) טעמים טהור^(ב) ופירש שם צקונטרס שכן הוא רבוי לקשור נהמה דקה בצרעי המטה דכתיב אסרו חג צענתיים עד קרנות המונח שהיו קושרין הקרנות בצרעי המטה עד שיצאוהו לקרנות המונח^(ג) אי נמי נקט קשר^(ד) לאשמועינן דלפילו בקשורים אסור לגלז כ"א להשהות ובמוספתא (פ"ח) מני משמע דאף קודם הרגל לא שרי להשהות אלז ציית דהכי קמני צדקא אלז מגדלים קודם הרגל ל' יום ולא שמחא יוצאה ורועה צוק קאל קושרה בצרעי המטה שאלו לר"ג כו':

דקמיני שקיה. פי' שאין לקין ולהכי נקרא חלאל שהחליץ יכיר בין השוקים ממון שהן דקיס ונראין גבוהים ומשום הכי מן צ"א דלהלות^(א) חוללת הסנאים רבי יוסי אומר צ"ש^(ב) מטמא כות נמשא וכעדשה צמנע דמוחן שרגליה גבוהים ודקיס מספקא להן שמח לאו היינו חוללה דקרא^(ג) ויש לה מורת נפלה או שמח היינו היא ויש לה מורת שרך והאי דמסיים ומאי שרלא דמתחתי שקיה הי"ק ומאי שרלא חוללה דכתיב צקרא שאין ספק דמתחתי שקיה שהי רגליה קריות ושורמם על הארץ וכן נראה לר"י:

חובה תקברינהו אבנה. פ"ח צממיה וזי לרחה לקטר צייה שאין עוסקת לגלז אלז עוסקת לגלז ואזי כשגנה היואלח מלפני רב אלז צר אהצה לרב הוא לדיקד מאלן צממיה וזי לומר אין יראה שמענש צקונטרס צייה: ומ"כ עשינו עמנו צבבל כאלך ישראל לגיטין מני אחת רב לנבל ועשינו צקיאן לשמה ממוך שהרבה ישיבת וקשה לר"ח דל"כ מאי פרין החס ממחני דעכו כאלך ישראל לגיטין אלז נבל לא והלא המנימות נשנו קודם דלחא רב לנבל ומפר"מ החס מני אחת רב לנבל והורה לנו שמימות ימייה והמסגר אלז נבל" דינה להיות כאלך ישראל לגיטין צקיאן לשמה וכן כאל לענין צהמה דקה שיש שם רוב ישראל וכן י"ל גבי צבל מערבין (פירוש דף ק"ח):

לבי ישוע הבן. פ"ה פדיון הבן וכן הערוך וקשה דאפ"כ דמתרגמין^(א) פדיון פורקן מ"מ אין שייך לשון ישועה^(ב) ור"מ^(ג) פי' שגולד שם פן ועל שם שגולד נשע ומלמד ממני אמו דכתיב והמליטה וכו' (שעה טו) נקט לשון ישועה והיו רגילין לעשות סעודה: נפק

ק"א ב מ"י פ"ח
מבולחט מקי ממון
הלכה ו קמנ עקי סו
טו"ח"כ פי מט:
ק"ה ג ד מ"י שם ו"י
קמנ שם טור וט"ח
מ"מ סיומן מט סע"ף ד:
ק"ה ה ו מ"י פ"ח
מבולחט מריס נלכז
י קמנ לאין רמב טו"ח"כ
י"ד סיומן ריע סע"ף א:
ק"ב ו מ"י פ"ח מהל' מקי
ממון הלכה כ קמנ
סע"ף פו טו"ח"כ מ"מ סיומן
מט סע"ף א ועיין בעור:
קמא ח מ"י שם הלכה ח
קמנ שם טור מ"מ
סיומן מט:

ליקוטי רש"י

גונח. המילל מכלל לנו
פלידרי"א ונחבות טו.
פלגי"ע נלל"ו זועק
מכלל לנו כמו גמתי גמ
צדימה דסיפרא (טופסיס
ה חרבוט) נהריה טו.
י ונק. יונק מלז משום
רפואה וכפואחו חלז עו
(מבכות טו). אפסיס
בוזיין. נהמה דקה אין
יטולש לשומרה והלכת
ורועה נהמות אחרים
(מסורה טו). חרובה. כך
קמה דלכחו לרב הונא
נניו וכו'. שבעה דבן.
צדיח מילה קרי שטע הבן
על שם שהיה למוך שטע
(מסורה טו):

גונח. המילל מכלל לנו
פלידרי"א ונחבות טו.
פלגי"ע נלל"ו זועק
מכלל לנו כמו גמתי גמ
צדימה דסיפרא (טופסיס
ה חרבוט) נהריה טו.
י ונק. יונק מלז משום
רפואה וכפואחו חלז עו
(מבכות טו). אפסיס
בוזיין. נהמה דקה אין
יטולש לשומרה והלכת
ורועה נהמות אחרים
(מסורה טו). חרובה. כך
קמה דלכחו לרב הונא
נניו וכו'. שבעה דבן.
צדיח מילה קרי שטע הבן
על שם שהיה למוך שטע
(מסורה טו):

ב. ולכאורה י"ל דרך פלפול ע"פ מ"ש בכתובות (יט) א"ר חסדא קסבר ר"מ עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר. א"ל רבא השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתומו ולא תתקטלון, דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז ג"ע ושפ"ד, השתא דחתמי אמרינן להו אמאי חתמיתו?. וכתב בחי' הרשב"א שם, י"מ דה"ט דרב חסדא כי נמצא בברייתא חיצונית ג' דברים עומדים בפני פקוח נפש, ע"ז ג"ע ושפ"ד, ר"מ אומר אף הגזל. ורבא ס"ל דאנן קי"ל רק אלו ג' דברים ותו לא וכו'. ע"ש. וכן הוא בשטה מקובצת שם בשם הרמב"ן. (כי חי' הרשב"א לכתובות הם להרמב"ן וכו"ל). וכן בב"ק (ס:) אסור להציל עצמו בממון חבירו, וכו' התוס' והרא"ש שם, דר"ל שחייב לשלם לחבירו כשהציל עצמו בממון מפני פקוח נפש. ע"ש. וע' ביומא (פג:) ר' יהודה ור' יוסי אזלו באורחא אחזיה בולמוס לר' יהודה, קפחיה לרועה ואכליה לריפתא, א"ל ר' יוסי קפחת את הרועה. וכו' בשו"ת בנין ציון הישנות (סי' קסט), דר"ל דר' יוסי ס"ל כר"מ שאף הגזל עומד בפני פקוח נפש, ור' יהודה פליג עליה. ע"ש. ולפ"ז י"ל דהאי מעשה בחסיד א' שהיה גונח, היינו ר' יהודה בר אלעאי. (ובתמורה טו: דמייתי להאי מעשה בחסיד א', מסיים עלה, וקי"ל דכל היכא דאמר מעשה בחסיד א', או ר' יהודה בן בבא, או ר' יהודה בר אלעאי, ורבנן בתר יוסף בן יועזר הוו וכו'. ע"ש. ונראה דהאי מעשה בחסיד א' דקמן לאו ר' יהודה בן בבא הוא, שנהרג על הסמיכה, וכדאמרי' בסנהדרין (יד). דהא משמע דהחסיד הזה נפטר מאותה מחלה שהיה גונח מלבו, והתודה ע"ז בשעת מיתתו כדרך כל הארץ. וכמ"ש מהרש"א בח"א. וכו"כ בס' לחיים בירושלים (ד"מ רע"ד). ע"ש. והגמ' דתמורה נקטה הכי על כל מעשה בחסיד א' דעלמא, כההיא דב"ק (קג:). אבל כאן הוא ר"י בר אלעאי שהוא סתם ר' יהודה שבש"ס. וכעין מ"ש כיו"ב בחי' הרש"ש (שבת קכז:) בשם ברכת הזבח. ע"ש.) ור' יהודה לשטתיה דס"ל שאפי' איסור גזל הותר במקום פיקוח נפש, ולכן הורה היתר לעצמו לגדל העז הקשורה בכרעי מטתו (דמאי דאפשר לתקוני להנצל מאיסור גזל עבדינן). אולם חבירו דר"מ ור' יוסי אזלי לשטתייהו דס"ל דפקוח נפש נמי לא הותר במקום הפסד לאחרים, וכמ"ש המאירי הנ"ל בטעם האיסור כאן, ולכן חזרו מלבקרו, באומרים: לסטיים מזויין בביתו של זה וכו', ובתוכחות על עון הודה ר' יהודה דלאו שפיר עבד במה שעבר על דברי חבריו, אף שמצד הדין ס"ל דשרי. וכעין מ"ש ר"מ בכיו"ב בשבת קלד אע"פ שאני אומר כך וחברי אומרים כך, מימי לא מלאני לבי לעבור ע"ד חברי. וע"ע בירושלמי (פ"ק דברכות סוף ה"א). ובתוס' פסחים (נא:). ואף דהכא הוי במקום סכנה כיון שהיה אפשר לו לדחוק עצמו לגדלה ע"י רועה ובחורשין ולא עבד הכי תלה החטא בעצמו. והגם שבירוש' סוטה (פ"ט ה"י) איתא בהדיא דמרא דהיא /דהיא/ עובדא הוא ר' יהודה בן בבא. וכו"כ בכפתור ופרח (דל"ב ע"א) בשם שיר השירים רבה. ע"ש. י"ל דלפי הש"ס שלנו דר"י בן בבא נהרג על הסמיכה לא ס"ל הכי. וכמ"ש בס' לחיים בירושלים הנ"ל שם. (וההיא דקידושין נב: דר"מ נפטר לפני ר' יהודה, י"ל שאע"פ שכבר היה ר"י חולה האריך ימים אחר ר"מ.) אכן כל זה לפלפולא בעלמא. ומחזורתא לדינא כדברי המהרש"א שכל דבחולה שאין בו סכנה מיירי. כי בפיקוח נפש דעת רוב הראשונים שרשאי להציל עצמו בממון חבירו וישלם לאחר מכן כד' התוס' והרא"ש (ב"ק ס:) הנ"ל. וכו"ה בחי' הרשב"א שם. וכן העלה הרשב"א בתשו' ח"ד (סי' יז) ושהוא פשוט מאד עד שמרוב פשיטותו לא היה צריך לכתבו. ע"ש. וגם הרמב"ן בכתובות (יט) דחה בב' ידים הפי' הנ"ל. וכו"כ בחי' הריטב"א כתובות (יח סע"ב). ובחי' הרא"ה (שם יט). וע"ע בהפלאה כתובות (יט) תד"ה דאמר מר. וז"ל הטוש"ע חו"מ (סי' שנט ס"ד) אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חבירו כדי להציל נפשו, לא יקחנו אלא על דעת לשלם. ע"כ. והן אמת שמדברי רש"י (ב"ק ס סע"ב) שכל ז"ל, ויצילה, שלא ישרפוה, הואיל ואסור להציל עצמו בממון חבירו. עכ"ל. מוכח שאפי' ע"ד לשלם אסור להציל עצמו בממון חבירו. ויש סיוע לזה מהירושלמי (פ"ב דע"ז ה"ב), לא סוף דבר שא"ל הרוג את פלוני אלא אפי' א"ל חמוס את פלוני. וכו' במראה הפנים שם, שזהו כסברת רב חסדא (בכתובות יט) שיהרגו ואל יחתמו שקר, אבל רבא דחי לה

התם בפשיטות. ע"ש. וע' להראב"ד בשטה מקובצת (ב"ק קיז:) בד"ה ומציל עצמו בממון חבירו הואיל ואתא לידן נימא ביה מלתא, שהקשה, דבב"ק (ס:) מסקינן שאסור להציל עצמו בממון חבירו. ובקידושין (ח:) התקדשי לי בככר תנהו לכלב וכו', בעי רב מרי היה כלב רץ אחריה מהו מי אמרינן מדאורייתא חייב להצילה. ואם זה חייב להצילה בממונו מה טעם יהא אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו. וי"ל דמה שאדם חייב להציל חבירו בממונו ה"מ בפניו כדכתיב והשבותו לו אפי' אבדת גופו, אבל שלא בפניו לא נתחייב ממנו בכך, ואפי' בפניו לא שיפסיד זה ממנו אלא שישלם פסידתו וכו'. ומ"מ מן הדין אינו רשאי להציל עצמו בממון חבירו שלא בפני הבעלים אפי' ע"ד שישלם, אבל מתנאי יהושע בן נון (ב"ק פא) התועה בין הכרמים מפסג ועולה מפסג ויורד, וישלם אח"כ הפסדו. ומה שאמרו לדוד שאסור להציל עצמו בממון חבירו, אע"פ שזה היה אחר שהתנה יהושע, ה"ק, דבלא תשלומין אסור, אבל אתה מלך ואפי' בלא תשלומין מותר. ע"כ. נמצא שמעיקר הדין אסור להציל עצמו בממון חבירו אפי' ע"ד שישלם. ומצינו חבר לרש"י ז"ל. ובס' פרשת דרכים (דרוש יט דמ"ג רע"א) תמה ע"ד רש"י הנ"ל שאיך יתכן לדחות פקוח נפש בשביל ממון חבירו. ע"ש. ולא זכר שר מדברי הראב"ד. ובפרש"י (יומא פג:) קפחיה לרועה שכפאו ונטל הככר ממנו. אע"פ שלפרש"י אסור להציל עצמו בממון חבירו אפי' ע"ד לשלם. וי"ל דס"ל כד' הראב"ד הנ"ל, שבפניו חייב להצילו בממונו משום מצוה דהשבת גופו, והו"ל ככל המצות שכופין אותו עד שתצא נפשו (כתובות פו:). וע' ברמב"ם (פ"ח מה' חובל ומזיק ה"ב והלאה) שהמציל עצמו בממון חבירו חייב לשלם, ואם אנסו המלך להביא ממון חבירו, ונשאו בידו ונתנו לאנס חייב לשלם מ"מ. והשיג ע"ז הראב"ד, שאף שכן ד' הרי"ף בהלכות, דעת הגאון אינו כן, שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש, ואינו מתחייב למות בשביל ממון חבירו, הואיל ויחדו לו בפירושו. ע"ש. ועכ"פ גם הרמב"ם מודה שמותר להציל עצמו בממון חבירו ע"ד שישלם. ובהגהות מהר"ץ חיות (יומא פג:), אהיהא דר"י שקפח הרועה, כ', הקשה הגאון מהר"ם סופר מפרשבורג בתשובתו אלי, שאיך עשה כן הרי אסור להציל עצמו בממון חבירו, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ח מחובל ומזיק ה"ד), ובאמת שאפשר שהרועה הכיר חליו ונתן לו מעצמו. ובפרט אם יודע שיחזיר לו גם הרמב"ם מודה שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש. ע"כ. ותימה שלא הרגיש שתירוצו לא יכון אליבא דרש"י שמפרש כפשטו ע"י כפייה, אף שרש"י עצמו ס"ל שאסור להציל עצמו בממון חבירו. וע"כ לומר כמ"ש"כ לעיל שבפניו רשאי ורשאי להציל עצמו בממון חבירו. וע' בסנהדרין (עג) תניא מנין לרואה חבירו טובע בנהר או לסטים באין עליו שחייב להצילו שנא' לא תעמוד על דם רעך. ופריך, הא מהתם נפקא, אבדת גופו מנין, ת"ל והשבותו לו. ומשני, אי מהתם הו"א ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל. וכתב המאירי שם (עמוד רעג), שחייב לשכור שכירים ופועלים הבקיאם בדבר להצילו, וחבירו פורע לו מן הדין. ואם אין לו במה לפרעו [ג"כ אינו רשאי] להמנע בכך, שאע"פ שאסור להציל עצמו בממון חבירו דוקא שלא מדעת בעלים, אבל בעלים עצמן חייבין להציל חבריהם, וכל שלא עשה כן עבר על לא תעמוד על דם רעך. ע"כ. (ובהשקפה הראשונה היה נראה שהמאירי סובר כרש"י שאסור להציל עצמו בממון חבירו, ואפי' ע"ד לשלם. ועפ"ז ניחא ד' המאירי כאן שכל שמשום פסידת אחרים היה אסור גם בפיקוח נפש, דלטעמיה אזיל. אולם שו"ר להמאירי עצמו (בב"ק ס:) שכל להדיא שמותר להציל עצמו בממון חבירו על דעת שישלם. ולפ"ז צ"ל שד' המאירי בסנהדרין היינו לפי דין תורה, דקאי אדרשא דקראי, ואה"נ שאחר תנאי יהושע רשאי להציל עצמו ע"ד שישלם. וכמ"ש המאירי (ב"ק פא: עמוד רל) בד"ה התשיעי. ע"ש.) וע"ע ביד רמ"ה (סנהד' עג) שחייב להציל חבירו בממונו וישלם לו אח"כ. ע"ש. ומעתה א"ש דברי רש"י (יומא פג:) הנ"ל. ודלא כהמהר"ץ חיות. וע' בדברי הגאון החתם סופר בתשו' להמהרצ"ח (בחאו"ח קרוב לסוף סי' רח). וע' בחי' הרשב"א ב"ק (פא:) בשם הר"א אב"ד. ובמ"ש בזה. ע"ש. [ויש להעיר בד' הראב"ד הנ"ל דמפיק ליה מוהשבותו לו, ואילו מהגמ' סנהדרין עג מתבאר דלהוציא ממון נפק"ל מלא תעמוד על דם רעך. וע' בשו"ת חות יאיר סי' קמו. ודו"ק]. וע' בשו"ת בית יהודה עייאש (חיו"ד סי' מז) שנשאל במי שנדחקה לו השעה יותר

מדאי, ואין מי שיפרנסנו, אם מותר לו לגנוב ולאכול משום פקוח נפש. והביא הא דקי"ל שבכל האיסורין שבתורה יעבור ואל יהרג חוץ מג' דברים, וחילק שי"ל דהיינו דוקא במקום שאין הפסד לאחרים, אבל במפסיד לאחרים אסור אפי' במקום פקו"נ, שהגוזל את חבירו כאילו נוטל נפשו (ב"ק קיט) ושו"ר בתשו' הרא"ש שהובאה בחו"מ סי' שנט שהתיר בזה אפי' אין לו ממה לשלם עתה, אלא על סמך שירויח לאחר זמן ואז ישלם שפיר דמי, שאין לך ד' עומד בפני פיקוח נפש. וסיים, שעדיין יש להתיישב בדבר. ע"כ. ולכאו' ההיא דכאילו נוטל נפשו, ה"ד בגזלן וכדמוכח במהרש"א בח"א שם. וע' סנהדרין (ז סע"א). ועכ"פ תימה שלא זכר מכל דברי הראשונים הנ"ל. וע' בשו"ת אור גדול (סי' א דכ"א ע"א) שג"כ כ' שדעת כל גדולי הפוסקים שלא כדברי רש"י (ב"ק ס:) הנ"ל. וע"ע בשו"ת פרי השדה ח"ב (סי' יח). ע"ש. ואף שבשו"ת בנין ציון (סי' קסט) מסתמך ואזיל סמיכה בכל כחו ע"ד רש"י בזה, אנו אין לנו אלא דברי הפוסקים והטוש"ע הנ"ל. והבנין ציון עצמו (בסי' קסח) הביא דברי שני גדולים שפסקו שלא כדבריו. (וע"ע בס' אשל אברהם ניימרק כתובות יט) ומכ"ש בנ"ד שאינו אלא חששא בעלמא פן ירעה בשדה אחר, והוא שומר עליה וקושרה בכרעי המטה. הא ודאי דבמקום סכנה אין להחמיר וע"כ כד' המהרש"א דהכא הוי חולי שאין בו סכנה. (ואף להרמב"ן והמאירי י"ל שכיון שע"י מציאות רחוקה בפיזור ממון יוכל לינק חלב רותח מבהמה גסה, ואז בטלה הסכנה, חשיב כאין בו סכנה, ולכן הקפידו ע"ז חבריו. ודו"ק.).

** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרוייקט השו"ת - אונ' בר-אילן**

מקובצת

בבא קמא דף קי"ז ע"ב

שיטה

תנו

אמרת אם אנסוהו להביא והביא פטור ואף על גב דלא חזו ליה ולא מצו משקליה דהוה בחרי עברי נהורא.
אמר אברהם אני אפרש שיהו דברי שניהן קיימין כי באמת דברי הגאונים מפורשים הם כירושלמי פרק החובל תני ישראל שאנסוהו גויים ונטלו ממונו של חברו בפניו פטור ואם נטל הוא ונתן להם חייב. אמר רבי יוסא הדא דאיתמר דאמר לוי צא תן לנו ממון אבל אמרו לו צא תן לנו ממון של פלוני אף על פי שהוציא ונתן להם פטור. ובגמרא דילן נמי מההוא מעשה דההוא גברא דאפקיד גביה כסא דכספא אתו גנבי עליה ושקליה לכסא ויהביה ניהלייהו ואמרינן עלה אי לא אמיד אדעתא דכספא אתו ופטור והרי הוא כמו שאמרו לו צא תן לו ממונו של פלוני ואף על פי שנטל ונתן ביד פטורוהו. אלא שאנו צריכין לתרץ האי מעשה דרב מרי וברייתא דעמיד וכך הוא הענין. שאם אנסוהו גויים בממונו או שהפחידוהו בו שיביא להם ממון חברו ויש כח בידם לעשות והם למודים בכך והלך והביא תיב מפני שהוא מציל ממונו בממון חברו ועשה כידים, אבל הראה פטור דגרמא הוא וגרמא במקום אונס פטור ואפילו באונס ממון, אבל אנסוהו אונס גופו או פחד מיתה או פחד יסורין שאפשר שיבוא בהם לידי סכנה ואמרו לו שיביא להם ממון חברו והביא פטור, שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מעבודה זרה גלוי עריות ושפיכת דמים ואפילו ספק פקוח נפש דוחה שבת וכיוצא בזה. ואם אמרו יהרג ואל יהרג את חברו לא אמרו יהרג ולא ימסור ממון חברו, אבל באמת אם אמרו לו תן לנו ממון ואם לא אנו מייסרים אותך והוא אמיד והלך והביא ממון חברו חייב כי הם לא בקשו ממון חברו והיה לו ליתן את שלו ולהציל את עצמו. הלכך ההוא מעשה דרב מרי איכא לאוקמה דלאו אונס גופו הוה אלא אונס ממונו הוה וכי אמרו ליה דרי ואמטי בהון אי לאו דאוקמינהו עליוהי מעיקרא הוה מחייב. ואנס דפקיע עמיר נמי בהכי מיתוקמא שאינו מפחידו אלא באונס ממון ומשום הכי חייב נמצאו דברי שניהם קיימין בלא ספק. ולישנא נמי הכי משמע דאנס קאמר ולא ליסטים משמע אונס ממון.

ואיכא דמקוהו בהא מילתא ממעשה דההוא גברא דהוה מסיק חמריו למעברא וכו' ואתא אחרינא ושדיה למיא ופטריה רבא ואקשי ליה אביי האי מציל עצמו בממון חברו הוא, ורבא לא שני ליה אלא משום דרודף הוא ולימא ליה כיון דמייחד ממונו דמסוכן עילויה פטור אף על פי שאבדו בידים, ולא קושיא היא כלל דכיון דאמר לו רודף הוא היינו סנכת נפשות ועדיפא מיניה קאמר שאפילו הוא עצמו יכול להרוג ולהציל עצמו מדמו וכל שכן בממונו שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו. ועוד כי המעברא היה לכל מי שירצה לעבור לארם ולכהמה והיה לו זכות לבעל החמור להכניסו לשם, וזה שהשליכו למים אם היה משליך חמורו או משאר משאוי היה ניצול ואם כן למה הציל עצמו בממון חברו, ושני ליה רבא דכי אית ליה זכיה בגויה מקמי דנטעון טעינא יחירה שכל הקודם זכה אבל בתור דטעיין כל צרכה לא והאי דמעיל חמרא ורודף הוא.

עוד אשוב על דברי המאמר הזה כי אין לחוש לדבריו חידא שאינו דומה הענין למה שאנו מדברים בו, כי אותו הענין הצלתו מיוהדת והיא תלויה בהנאת ממונו של זה שהאנס אומר לא תנצל מידי אלא אם כן תביא לי ממונו של פלוני, אבל ענין המעברא משנכנס החמור לחוכו הצלתם היתה תלויה על כולם כמו על אותו החמור שאם יפול חמורו או דבר אחר ממשאו היו ניצולים. ועוד כי זה הנאנס להביא ממון חברו חמור יותר מזה כי יודע שאונסין אותו להזיק לחברו, ובעל החמור לא היה כוונתו להזיק לדעת אביי שאם היו נטבעים גם חמורו היה טובע עמהם וגרמא בניוקין אם לא יתכוין להזיק פטור

והשניה: אם אנסוהו גויים להראות ממונו והראה ממון חברו עם ממונו בחזקת שהוא שלו אפשר שאין הורגין בזה אבל חייב לשלם מפני שהוא כמראה מדעתו והיינו מתניתין מחמת גזלן וכו' דהכי אוקימנא.

והשלישית: אם אנסוהו להראות ממון חברו בין אונס גופו בין אונס ממונו והלך להביא עד שראה אותו חייב, וכבר פירשנו הטעם למעלה והיינו מתניתין ישראל שאנסוהו גויים והראה ממון חברו פטור ואם נשא ונתן ביד חייב.

והרביעית: אם אנסוהו אפילו אונס גופו להביא ממון סתם והביא ממון חברו חייב והוא דאמיד אפשר על ממונו הוא דאנסו ליה והוא הירושלמי שכתבנו למעלה.

והחמישית: אם אנסוהו אונס ממון אם לא יביא ממון חברו והביאו חייב והיינו דרב מרי ורב פנחס ומעשה דפקיע עמיר לפטור.

והשנים שהם לפטור: הראשונה היא שאנסוהו בין אונס גופו בין אונס ממון להראות ממון חברו והראה פטור והיינו מתניתין ישראל שאנסוהו גויים וכו' פטור.

והשניה היא שאנסוהו אונס גופו להביא ממון חברו והביא פטור ממעשה דכסא דכספא ומן הירושלמי. ע"כ השגתי בדברי המסור מעורר הבורא וקיימתי דברי הגאונים ודברי הירושלמי וגם דברי הרב אפשר שיהו קיימין לא לפי כונתו.

ומציל עצמו בממון חברו הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא דאיכא מילי דקשיין אהרדי. בפרק הכונס צאן לדין אמרינן ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים וגו' מאי קא מיבעיא ליה אמר רב כהנא גדישין דשעורים דישאל הוה אהו מסמורו בהו פלשחים וקא מיבעיא ליה מהו למקלינהו כנורא ואצולי לישראל שלתו ליה אסור להציל וכו'. וגרסינן בקידושין פרק קמא התקדשי לי בככר תנהו לכלב וכו' בעי רב מרי כלב הרץ אחריה מהו מי אמרינן חייב לאצולה אלמא אדם חייב להציל בממון חברו ואם זה חייב להצילו בממונו מה טעם אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו. ואיכא למימר מה שאדם חייב להציל חברו בממונו הני מילי בפניו כדכתיב והשבותו לו אפילו אבדת גופו אבל שלא בפניו לא נחייב ממונו בכך, ואפילו בפניו נמי לא שיפסיד זה ממונו אלא שישלם פסידתו כדאמרינן בפרק הכונס נפלה לגינה ונהנית וכו' ואמר רב כשנחכטה, ואמרינן עלה לא מיבעיא אכלה וכו' ואימא הכי נמי מכריח ארי וכו' אי נמי מכריח וכו' לית ליה פסידא וכו' כלומר ואפילו מדעתו אלמא לא מיחייב לאצולי היכא דמטי ליה פסידא.

כב קונטרס אחרי מות התשובות

פתיחה – בענין המציל עצמו בממון חבירו

הנה מקשינן מבי מקומות גבי עובדא דרי יהודה, האחד מיניה גופיה כדאיתא במדרש דלרי יהודה אף הגזל אינו נדחה מפני פקו"י, ואעייג דלא קיייל הכי מ"מ ר' יהודה עצמו אמאי לא נהג כדעתו לאסור זאת.

[ובירושלמי מבואר דהכי קיייל, כדאיתא (בפ"ב דע"ז הי"ב, ובפ"ד שבת בסופו) ילא סוף דבר האומר הרוג את איש פלוני, אלא אפילו אומר חמוס את חבירו חייב למסור נפשו, ובפני משה שם כתב דאפשר שהירושלמי אזיל בשיטת ר' מאיר (כתובות דף י"ט ע"א) "העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר", והיינו כדפירש ר' חסדא דברין, אולם רבא מסיק דלאו דינא הכי ואמרינן להו שיחתמו ולא יהרגו, ובאור גדול (סי' א' עמ' כ"א) הביא מהירושלמי סייעתא לשיטת רש"י להלן, וכתב דאף חבבלי מודה לזה, והא דאמרינן אין לך דבר שעומד וכו' רק ע"ז וג"ע ושפ"ד, ולא נקט גזל, יתכן ונכלל בשפיכות דמים, דהוי תולדה דשפ"ד ואבזרא, וכעין הא דאיתא בב"ק (דף ק"יט) דהנוטל מחבירו שוה פרוטה כאילו נטל את נפשו. וכע"ז כתב בחת"ס (ח"ו"מ סי' א') דר"מ ס"ל מסברא דהוי אבזרייהו דשפ"ד, כיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, וקרוב לרציחה, וביד המלך על הרמבי"ם (פ"ב מהלי שבת ה"ג) ביאר, דכל ממון שלא מדעת הבעלים הוי לגבי שאר כל אדם כאילו אינו קיים בעולם.

אולם בשו"ת עונג יו"ט (סי' קי"א בהערה) פירש את הירושלמי דלא איירי בגזל סתם, אלא איירי בגזל שיש בוה ענין שפ"ד ממש, וס"ל כבבלי דגזל סתמא נדחה מפני פקו"י.

ועוד מקשינן, מהא דקיייל (בב"ק דף ס' ע"ב) "אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו", גבי שריפת גדיש דמטמרי בהו פלשתים, והוי סכנת נפשות, אלא דלשיטת התוס' שם דפירש האיסור לענין חיוב תשלומין אינו קשה, דהא ע"מ לשלם שרי [וכ"כ הרא"ש שם, וברמב"ן במלחמות (בב"ק דף מ"ג ע"א מדפי הרי"ף)], וע"ז בב"ח (סי' ש"ט) דהא דאמרינן "אסור להצילי לשיטת התוס' והרא"ש, היינו דאסור להציל עצמו בממון חבירו על מנת שלא לשלם, וכן נקטינן להלכה בטוש"ע (שם ס"ד), וב"ש"ש (בב"ק שם) כתב, דלא רק דאין בזה איסור אלא מחויב הוא להציל עצמו בממון חבירו, ואי לאו מתחייב בנפשו, עיי"ש.

אמנם שיטת רש"י דהוי איסור ממש, ואפי' נוטל ע"מ לשלם איסור גזל בידו, כדדייק הפרשת דרכים (דרוש י"ט) מהא דכתב גבי אבעיא דדוד (ב"ק דף ס' ע"ב) "שהצילה שלא ישרפה, הואיל ואסור להציל עצמו בממון חבירו", הרי דהשריפה עצמה אסורה, ותמה עליו מהא דקיייל אין לך דבר העומד בפני פקו"י, והכי נמי גזל ידחה משום פקו"י.

ומעתה לשיטת רש"י יקשה ממעשה דרי יהודה דהציל עצמו בממון חבירו. נאכן בבית אהרן (ב"ק שם) כתב דרש"י ס"ל כדעת התוס', ופירש דבריו דהצילה היינו שלא נתן לטול ע"מ שלא לשלם, ולפ"ז אפשר לומר דנטל ע"מ לשלם (וראה להלן תירוץ ג'). אבל בשו"ת בנין ציון (סי' קס"ז-ט), וכן בשו"ת שואל ומשיב (קמא ח"ב ס"י) ועוד, נקטו בשיטת רש"י דאסור להציל עצמו בסכנת מות בממון חבירו, אפי' ע"מ לשלם, וקשה אהא דרי יהודה.

תירוץ א. לאו ר' יהודה גרסינן

יש שכתבו ליישב, דברמב"ן (הו"ד בשטמ"ק כתובות דף י"ט ע"א) מבואר, דלאו ר' יהודה הוא דקאמר "אף הגזל" אלא ר"מ דמייתי מברייתא חיצונית, כהא דאיתא

קובץ עיון הפרשה עמוד מס 82 מד (שמניי - אמור, עיני פסח והגש"פ) קובץ עיון הפרשה הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

קונטרס אחרי מות התשובות פא

תשובת הגאון הגדול רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א

א. הגה בכתובות יט ע"א: "אמר רב חסדא קטבר ר"מ עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר. אמר ליה רבא השתא אילו אתו לקמון וכו' דאמר מר אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ז וג"ע ושפ"ד בלבד" וכו'.

ויעויין בראשונים על אתר שתמחו האיך יתכן לקרא להם רשיעי בדבר שנאמר עליו "אין לך דבר העומד בפני פק"נ". והלא החתימה אין בה משום יהרג ואל יעבור.

ויעויין ש ברמב"ן שני פירושים. הפירוש השני הוא שרבי מאיר סבירא ליה כפי הנמצא בברייתא היצונית "שלשה דברים עומדים בפני פיקוח נפש ואלו הם וכו' רבי מאיר אומר אף הגזל" וכו'.

ובפירושו הראשון פירש, דהכוונה היא למידת חסידות, שנהגו בעצמם, דין "יהרג ואל יעבור". ועל מידת חסידות זאת, אמרו, שאם העידו על עצמם שלא נהגו כן, הרי המה בכלל "אין אדם מושים עצמו רשע", ויעויין ש.

הנה כי כן, רבי מאיר מיהת, מצרף דין גזל לג' עבירות, כדברי המדרש. אלא דהמ"ד במדרש הוא רבי יהודה, לא רבי מאיר, כבסוגיין.

וצ"ע אם אפשר לפרש את דברי רבי יהודה כמדרש הנ"ל. דמ"ש "אף הגזל", היינו משום "מידת חסידות", כדברי הרמב"ן גבי חתימת שקר ושכפירושו השני השווה זאת ל"גזל" שבתוספות היצונית].

ב. ויתכן אולי לומר דרבי יהודה, שכפה את הרועה ולקה הימנו את הכיכר להרגיע את "בולמוסו", היה באופן, שבאותה שעה ממש תחב לידו תשלומין.

או לפחות לקח את הכיכר, "על מנת לשלם", דנראה שאף למ"ד שגזל אינו עומד בפני פק"נ, אבל הגזל על מנת לשלם, עומד בפני פיקוח נפש, כמפורש ברא"ש ב"ק פרק ו' אות י"ב.

תשובת ראב"ד פניה"ק ירושלים תובב"א

הגאון הגדול רבי משה שטרנבוך שליט"א

בגזל, יהרג ואל יעבור מיירי שאי אפשר לו להשיגו עוד להחזיר, ובזה סובר יהרג ואל יגזל מחבירו. אבל ליקח ככר ולשלם לו בחזרה ככר, לא אמרינן יהרג ואל יעבור.

לו בחזרה ככר, לא אמרינן "יהרג ואל יעבור" – וזהו טעם שיטת רבי יהודה המובאת במסכת יומא¹⁵⁷.

כדי לעמוד על מהותו של ההיתר לגזול על מנת להשיב, מן הראוי להידרש להבחנה בין מהות האיסור הניצב בבסיס עוולת הגנבה לבין מהות האיסור הניצב בבסיס עוולת הגזלה.

בלוקח על מנת להשיב יש להבחין בין גזילה לגניבה

בגמרא (בבא קמא דף כ"ז עמ' ב') מובאת ברייתא... ומקורה בתוספתא בבא קמא פרק י' הלכה ט"ז) "בן בג בג אומר אל תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך שלא ברשות שמא תראה עליו כגנב". ה"מנחת חינוך" (מצווה רכ"ד אות ב') כותב שמלשון הסמ"ג (לאוין קנ"ה) משמע שעובר בכך על איסור גנבה מדאורייתא, אף שלוקח את שלו. ומבאר ה"מנחת חינוך" (באות ד') שהטעם הוא משום שאיסור גנבה אינו מצד שמחסר ממון חברו אלא האיסור הוא על עצם החדירה בסתר לבית חברו ליטול חפץ.

כמו כן מצינו בשו"ת הרי"ף סימן קל"ג כי הגונב ממון של חברו עובר בשני לאווים: א. "לא תגנוב"; ב. לא תגזול. הרי"ף מבאר את דבריו כי איסור גנבה קיים גם בגונב את של עצמו מבית חברו, כמו שאמר בן בג בג. משכך, מי שחודר לבית חברו ונוטל את ממון חברו, עובר בשני לאווין. מבואר בדבריו כי אדם עובר על איסור גנבה גם כאשר אינו מחסר ממון חברו אלא נוטל נכס של עצמו, שכן איסור הגנבה אינו נעוץ בנטילת ממון חברו אלא במעשה הלקיחה בסתר. מכיוון שכך הסיק הרי"ף כי כאשר אדם אינו מסתפק במעשה של נטילת נכס בסתר אלא גם נוטל את ממון חברו – יש כאן איסור נוסף של "לא תגזול". נמצא אפוא כי:

בגנבה מהות האיסור היא "מעשה הנטילה", ואילו החזקת ממון הזולת אינו רכיב חיוני בתחולת האיסור;

בגזלה מהות האיסור היא התוצאה של החזקת ממון הזולת, ואילו "מעשה הנטילה" אינו רכיב חיוני בתחולת האיסור¹⁵⁸.

157. אמנם כבר ציינו לעיל כי לדעת ה"בנין ציון" אין בכך יישוב על רש"י בב"ק דף ס' ע"ב ששם מבואר שאסור לו להציל עצמו גם באופן שישלם לחברו.

158. בדומה לכך ראה רשימת שיעורים מהגאון הרב יוסף דב סולובייצ'יק על בבא קמא, דף כ"ז עמ' ב' בשם הרב חיים הלוי סולובייצ'יק. וראה גם ב"חזון יחזקאל" על התוספתא בבא מציעא פרק ג' הלכה ו' שציטט מכתבי הגר"ח "חילוק בין גנב וגזלן. שבגזלן לא צריך

לאור הבחנה זו יתכן כי הנוטל חפץ של חברו אולם אינו מתכוון לחסרו ממון אלא להציל עצמו בממון חברו ולהשיבו אחר כך, אינו עובר על "לא תגזול", ובתנאים מסוימים כמו בפיקוח נפש יהיה הדבר מותר, שהרי אינו פוגע בממון זולתו. אם נטילתו מחברו הייתה תוך חדירה לרשותו בסתר, הרי שבפנינו איסור גנבה, שהרי באיסור גנבה אין אנו מודדים את המעשה לפי מידת הפגיעה הכלכלית בחברו אלא בהתאם לעצם מעשה החדירה לרשות חברו בסתר. ממילא גם אם אין איסור של פגיעה בממון חברו - המעשה ייאסר על שום דרך עשייתו. אבל, מכיוון שמדובר בלקיחה מן הרועה שלא באמצעות "מעשה גנבה", הרי שעוולת גנבה אין כאן, ועוולת גזלה שמהותה היא חיסור ממון מן הזולת גם היא אינה חלה באופן כזה - שדעתו להחזיר את הממון לחברו.

הרב ברוך דב פוברסקי (בספר שיעורי הגר"ד על מסכת בבא מציעא דף ה' עמ' א') מבהיר על פי האמור את הסוגיה בבבא קמא (דף ס' עמ' ב', הובאה בפתחו של פרק זה), העוסקת בשאלתו של דוד המלך שביקש להציל את חייליו ע"י פגיעה בממון הזולת.

הרב פוברסקי תמה כיצד סבר דוד כי מותר יהא לו להצית את השעורים שהתחבאו בהם פלישתים, הרי גם אם בדעתו לשלם את הנזק מאוחר יותר, הדבר אסור כאמור במסכת בבא מציעא (דף ס"א עמ' ב') כי מי שגונב מחברו חפץ, ומתכוון להשיב את החפץ לאחר מכן, דינו כגנב גמור וחייב לשלם תשלומי כפל?

הרב פוברסקי משיב כי הסוגיה במסכת בבא מציעא עוסקת ב"גנבה" שבה האיסור הוא על מעשה הגנבה. לעומת זאת בגזלה, שיסוד האיסור הוא תוצאתי, ומותלה בהפסד ממון חברו, הרי שגזול המשלם עבור הגזלה שלו - אינו עובר על איסור "לא תגזול", ומכאן נבעה אפוא שאלתו של דוד.

הרב יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק (הרב מכריסק) אף הוא מתייחס לשוני הקיים בין הגדרת גנבה לבין הגדרת גזלה ע"י הרמב"ם. נביא להלן דברים אלה כסדרם:

שינוי לשון הרמב"ם בין הגדרת גזילה להגדרת גניבה

לקיחת איסור, מה שאין כן בגנב, שצריך שיהיה עצם הלקיחה באיסור. ועיין גם בכתבי הרב חיים הלוי סולובייצ'יק ובנו הגרי"ז באות רמ"ב ורנ"ט.

הרמב"ם פותח את הלכות גנבה (פרק א' הלכה א'): "כל הגונב ממון משווה פרוטה ומעלה עובר על לא תעשה שנאמר (ויקרא י"ט, י"א) 'לא תגנבו'". לעומת זאת, את הלכות גזלה ואבדה פותח הרמב"ם (פרק א' הלכה א') בקובעו: "כל הגוזל את חברו שווה פרוטה עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא י"ט, י"ג) 'לא תגזול'".

מכאן מדייק הרב מבריסק כי בגנבה של נכס ששוויו מרובה, עובר הגנב על איסור אחד, וכל המכלול שנגנב ואשר ערכו הוא משווה פרוטה ומעלה נחשב לגנבה אחת.

לעומת זאת, בגזלה יש איסור ביחס לכל יחידה כלכלית השווה פרוטה, כאילו היתה עומדת בפני עצמה.

כלומר, מי שגנב ארנק ובו 10 פרוטות עובר על לאו אחד של "לא תגנבו". לעומת זאת, מי שגזל ארנק ובו 10 פרוטות, עובר עשר פעמים על הלאו של "לא תגזול", ועל אף שביצע נטילה אחת של ארנק הריהו נחשב כמי שביצע עשר עוולות נפרדות של גזלה.

טעמו של דבר מובהר ע"י הרב מבריסק ע"י ההבחנה בין גנבה לגזלה. גזלה היא עבירה תוצאתית שבה מחזיק הגוזל בידיו ממון של חברו שלא כדין.

משום כך, מי שנטל עשר פרוטות מחברו, מחזיק בידו עשר שווי פרוטה שלא כדין, וממילא הוא מתחייב בגין כל פרוטה שנטל. לעומת זאת, מהותה של הגנבה היא המעשה האסור שביצע הגנב בגניבתו, בכך שעבר על הלאו של "לא תגנבו". בגנבה יש על כן גם חיוב עונשי המתבטא בצורך לשלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה, בנוסף לחיוב הממוני. על כן, ברור כי גנב שנטל ארנק ובו עשר פרוטות ביצע בפועל מעשה גנבה אחד, אף אם במישור הממוני מדובר בנטילה של 10 מטבעות. ככל שהדברים נוגעים למישור העונשי רואים אנו כעוולה אחת את נטילת הארנק שהרי מדובר במעשה נטילה אחד¹⁵⁹.

159. בדרך זו מיושבת הבחנה נוספת שעשה הרמב"ם בין גניבה לגזילה וכדלקמן: ככלל, אדם העובר על איסור תורה (לא תעשה) חייב מלקות (רמב"ם הלכות סנהדרין פרק י"ח הלכה א'): "אלו הן הלוקין: כל העובר על לא תעשה". עם זאת, כאשר ניתן לתקן את העבירה ע"י קיום מצוות עשה, הרי שזהו "לאו הניתק לעשה" ואין עונשין על הלאו ומסתפקים בקיום מצוות העשה (כגון האיסור של "בל יראה ובל ימצא" ביחס לחמץ בפסח, שניתן

הרב ברוך דב פוברסקי¹⁶⁰ מוסיף ומדייק כי ביחס לגנבה כתב הרמב"ם כי גדר האיסור כולל "אחד הגונב ממון ישראל ואחד הגונב עכו"ם". לעומת זאת ביחס להלכות גזלה לא כתב הרמב"ם "הגונב ממון" אלא הגזול "את חברו" ומשמע מלשון הרמב"ם כי האיסור של לא תגזול חל רק על מי שגזול מישראל. וההבחנה בעניין זה מובהרת אף היא לפי ביאורו של הרב מבריסק, כי גזלה היא איסור תוצאתי, שבו ממון של ישראל אחר נמצא בידי הגזולן. גנבה לעומת זאת היא מעשה עוולה, וביחס למעשה שכזה אין משמעות לזהות הנגנב. יוצא אם כן, שלאיסור בנטילת ממון הזולת יש שני פנים:

לתקנו ע"י מצוות עשה של ביעור החמץ). פטור נוסף ממלקות מצוי במקרה של "לאו הניתן לתשלומים". היינו שהתורה קבעה כי יחול בעקבותיו חיוב בתשלום כספי, וזאת אף אם התשלום אינו מהווה מצוות עשה כשלעצמו (ר' רמב"ם הלכות סנהדרין פרק י"ח הלכה ב': "וכל לאו שניתן לתשלומין כגון 'לא תגזול' ו'לא תגנבו' - אין לוקין עליו"). ביחס לגזילה פוסק הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה, פרק א' הלכה א'): "ואין לוקין על לאו זה, שהרי הכתוב נתקו לעשה, שאם גזל חייב להחזיר... ואפילו שרף הגזילה אינו לוקה, שהרי הוא חייב לשלם דמיה, וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו". כלומר, הטעם לכך שאין לוקים בגין גזילה של נכס, כל עוד שהנכס בעין וניתן להשיבו, נעוץ בכך שמדובר ב"לאו הניתק לעשה". (הטעם של לאו הניתן לתשלומין מובא רק במקום שבו אין אפשרות לקיים את מצוות העשה של "והשיב את הגזילה" כגון כשהחפץ אינו בעין). לעומת זאת בהלכות גניבה (פרק א' הלכה א') פוסק הרמב"ם: "ואין לוקין על לאו זה, שהרי ניתן לתשלומין, שהגנב חייבה אותו תורה לשלם". כלומר, הפטור ממלקות בגין הלאו של "לא תגנבו" אינו נובע מן הדין של "לאו הניתק לעשה", אלא מן הדין של "לאו שיש לו תשלומין", וזאת גם כשהנכס בעין וניתן לבצע באמצעותו את מצוות ההשבה.

מדוע לא קבע הרמב"ם גם ביחס לגניבה כי אין לוקים בגין הלאו מחמת הדין של "לאו הניתק לעשה"? הן גם בגניבה יש חיוב השבה, וכאשר משיבים את הנכס בעין מקיימים מצוות עשה של "והשיב את הגזילה"? (לדיון נרחב בשאלה זו ראה שו"ת חוות יאיר סימן קצ"ג). ברם, בהתאם להבחנה האמורה של הרב מבריסק, נראה כי ההסבר לכך פשוט הוא: בגזילה נוגע האיסור החזקת ממון הזולת שלא כדין. ההשבה מהווה תיקון להחזקה זו. קיום מצוות עשה של "והשיב את הגזילה" מנתק אפוא את הלאו של "לא תגזול". לעומת זאת, גניבה חורגת מגדר דיני הממונות של החזקה בממון הזולת שלא כדין, ויש בה גם היבט עונשי, הנובע ממעשה הנטילה האסור שנעשה. מעשה זה של שליחת יד ונטילת נכסי הזולת אינו מתוקן ע"י ההשבה, שהרי מעשה עבירה שנעשה אין להשיב, ורק את תוצאותיו הממוניות ניתן לתקן. ההשבה יכולה לתקן את המצב הנמשך של החזקת הנכס אך אין בה כדי לתקן את הפעולה של נטילת הנכס שכבר בוצעה בעבר. לכן אין זה "לאו הניתק לעשה".

160. הרב ברוך דב פוברסקי, שיעורי הגרב"ד על מסכת בבא מציעא דף ה' עמ' א'.

האיסור שבמעשה הגנבה;

האיסור התוצאתי שבהחזקת ממון שאינו שלו.

ברם, שני הפנים הללו לא קיימים במקרה הנידון בגמרא במסכת יומא, בו קיפח רבי יהודה את הרועה ונטל את פיתו מפני פיקוח נפש. מעשה גנבה אין, שהרי לא נעשתה כאן נטילת נכס תוך חדירה בהסתר לרשות הזולת, אלא הנטילה נעשתה בגלוי מידיו של הרועה. כמו כן, משישילם רבי יהודה עבור הגזלה והשיב לחברו את ממונו, הרי שאף מבחינה תוצאתית - לא השאיר בידו ממון חברו. ממילא מובן ביאורו של הרב שטרנבוך כי רבי יהודה קיפח את הרועה במקרה שבו היה בידו לשלם בגין מה שלקח. רק במקום בו תוצאת הגזלה נמשכת ואין בכוונת האיש לפרוע, או שאין בידו ממון לפרוע את אשר נטל, נאמרו במדרש דברי רבי יהודה כי פיקוח נפש אינו דוחה גזל.

בגמרא ביומא התירו רק לגזול על מנת להשיב

ב"קונטרס עיון הפרשה" הנ"ל מופיע הסבר נוסף ליישוב הסתירה בשיטת רבי יהודה, אשר מחד גיסא כפה את הרועה לתת לו פת כדי להציל את נפשו, ומאידך גיסא מצינו במדרש - כי לדברי רבי יהודה פיקוח נפש אינו דוחה איסור גזל. לפי הסבר זה רבי יהודה נתן מתחילה לרועה דמים תמורת הפת שבידו, ועל כן על אף שבתחילה סירב הרועה לקבל דמים אלו תמורת הפת ורבי יהודה כפה עליו לעשות כן, הרי שבסופו של יום משהתרצה הרועה לקבל את הדמים נחשבת נטילת הפת למקח גמור ולא לגזל. בהקשר זה בא לידי ביטוי העיקרון המובא במסכת בבא קמא דף ס"ב ע"א, כי "תלוהו וזבין - זביניה זבין" (אדם המוכר נכס בכפייה - המכר תקף).¹⁶¹

יישוב נוסף: ההצלה מותרת רק אם משלם לפני שגזלו

דוק, גם לפי הסבר זה אין מעשה ה"תליה" - האילוץ למכור - נחשב למעשה ראוי, והעושהו עובר באיסור חמס אבל כיוון שהמכירה תקפה ואין כאן גזל מותר הדבר מפני פיקוח נפש.

הסבר זה תואם אף הוא לסברה שעליה עמדנו לעיל בביאור שיטת רש"י, הגורס כי איסור גזל אינו נדחה מפני פיקוח נפש, על אף שעסקינן

161. רמב"ם הלכות מכירה פרק י' הלכה א': "מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח, אפילו תלוהו (כפוחו) עד שמכר - ממכרו ממכר, בין במטלטלין בין בקרקעות, שמפני אונסו גמר ומקנה".

ולפי"ז גבי עובדא דר' יהודה אי"ש, כיון דהיה בפניו. [ועיי' בביאור הגר"א (סי' שני"ט סקי"ד), דהביא ראייה מרשיי (יומא דף פ"ג ע"ב) דמותר ליטול ממנו של חברו במקום פקוי"נ, כי הא דר' יהודה כפאו לרועה. והעיר באור גדול, דלפמשי"כ הראב"ד לחלק בין בפניו לשלא בפניו, ליכא ראייה כשאינו בפניו, ועיי' שם דביאר הסוגיא דבייק אליבא דרשיי, ואכמ"ל].

תירוץ ד. תליוהו זבין זביניה זבין

ויש שכתבו ליישב, דאיירי שנתן לו דמים, ואף דבתחילה סירב הרועה לקבלם, מ"מ כיון דלבסוף אמר רוצה אני, אמרינן בגמי (בי"ק דף ס"ב ע"א) תליוהו זבין זביניה זבין.

וכתבו עוד, דאפי"י לא אמר בסוף רוצה אני, הא נקטינן דהכופה את חברו למכור את שלו ונותן לו דמיו, אסור, אבל אין לו דין גזלן ליפסל מדאורייתא (שו"ע חוי"מ סי' שני"ט ס"ט), ועיי' בקובץ שיעורים (בי"ק שם) דכתב לחלק, דדווקא כאשר לוקח החפץ קודם נתינת הדמים עובר על "לא תגזול", אבל כשנותן דמים ואח"כ לוקח החפץ אינו עובר על "לא תגזול", ולפי"ז אפשר לאוקמי דנתן הדמים קודם. [ואף אמנם דקעבר על "לא תחמוד" כדאיתא בסמ"ע (שם סקי"ד) דקעבר מדאורייתא, מ"מ לא הוי חמור כגזל ונדחה הוא מפני פקוי"נ, אולם יעוי"ש בבאר היטב דפליג וס"ל דלא קעבר אלא מדרבנן, וכן ס"ל העיי"ש שם. עוד יליע אם בפיקוי"נ שייך הענין של "לא תחמוד", דהלא אינו "חומד" את של חברו, אלא משום פיקוי"נ אין לו ברירה, וחייב ליטלו ממנו כדי שלא ימות מרעב].

תירוץ ה. הרועה נתן מעצמו

במהר"ץ חיות (יומא דף פ"ג ע"ב) פירש, דלא כרשיי דאיירי בכפיה, אלא הרועה הכיר מעצמו חליו ונתן לו מרצונו. וכבר תמה עליו **בשדי חמד** (כללים אות א' כלל ט"ז, ועיי"ש עוד, ובפאת השדה שם שהאריך בהאי ענינא) דהוא היפך לשון הש"ס, והיפך פירשיי שכתב דהיה דרך כפיה. וכתב דודאי כונתו ליישב שיטת הרמב"ם דווקא, ופירש דבריו דלא כרשיי. [ועיי"ש עוד דאף הוא דוחק, כיון דנראים דברי הרמב"ם (פ"ח מהלי חוי"מ הי"ד) כדעת התוס' והרא"ש דעל מנת לשלם שרי להציל, וכן מסיק שם המהרצ"ח דבלוקח עיי"מ להחזיר אף הרמב"ם מודי, כיון דאין לך דבר העומד וכו', וצ"ב].

תירוץ ו. כפאו בדברים

בתורת רפאל (חיי"ג סי' מ"ט) כתב, דיש לפרש "קפחיה לרועה" דקפחו בדברים, ולא שחטף ממנו הככר, וכדמצינו לשון קיפוח בדברים, כדאמר רבי יהודה לתלמידיו (קידושין דף נ"ב ע"ב) "אל יכנסו תלמידי ר"מ לכאן וכו' אלא לקפחני בהלכות הם באים", וכן איתא "קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמוכי בטעותא" (גיטין דף כ"ט), והכי נמי י"ל דדיבר עמו דברים קשים עד שנתן לו או הרשהו ליקח את הככר, ולא הוי גזל, כיון דנתן מרצונו. [נדאלי"כ הוי כתליוהו ויהיב ליה מתנה (ב"מ דף מ"ח ע"א בתוס' שם ד"ה אמר רבא)], אולם ר' יוסי דאמר לו קפחת לרועה, סבר דלא נתן לו בלב שלם, ורק משום כפייתו בדברים נתן לו.

תירוץ ז. גזל עכ"מ שאני

בשו"ת מהרש"ם (חיי"ה סי' נ"ד) אוקמיה ברועה עכו"ם, וגזל עכו"ם מדרבנן [כדנקט לדינא מהרש"ל (יש"ש ב"ק פרק הגוזל) כפרשיי (סנהדרין דף נ"ז ע"א ד"ה ישראל). ואפי"י לשיטות דהוי מדאורייתא, הוי רק עשה, והוא יותר קל מלא תעשה, והיינו שיטת הרמב"ם והטור כדנקט הש"ך ממשמעות דבריהם, דהוא איסור מדאורייתא, וביארו האחרונים (רדב"ז ח"ד סי' ר"ה, לבוש ונתיה"מ (ריש סי' שני"ט), דאף דאינו בכלל

בהתנגשות ערכית בין ממון לבין חיי אדם. הבהרנו כי ככלל פיקוח נפש דוחה כל עבירות שבתורה מלבד ג' עבירות חמורות, מכיוון שהקב"ה "יותר" כביכול על מצוותיו שלו בשביל פיקוח נפש. ברם, פיקוח נפש אינו דוחה "גזל" מכיוון שהקב"ה אינו מוותר כביכול על מה שאינו "שלו" אלא ניתן כביכול בידי אדם ובבחינת "השמים שמים לה' והארץ - נתן לבני אדם", ועל כן אין הקב"ה מוותר על ממון של הזולת. ברם, מקום שבו על פי דיני הקניין, הנכס עובר לבעלות הגזלן, הרי שלא נדרש כי הקב"ה "יותר" כביכול על דבר השייך על פי דין לאדם אחר. נותר רק האיסור ש"בין אדם למקום" לגזול את הזולת, אבל על האיסור הזה כבר "יכול" הקב"ה לוותר, לשם הצלת נפשות. לכן, אם הגזלן משלם בגין הגזלה, לא חלה הסברה של רש"י כי פיקוח נפש אינו דוחה איסור גזל.

נמצא אפוא כי הסברה האמורה מבהירה את שיטת רבי יהודה ומיישבת את הסתירה האמורה בדבריו.